

КУЛТУРНИ КОРИДОРИ – ЮБИЛЕЙ И ПАМЕТ

Том 1

ЗА БУКВИТЕ
ДО ПИСМЕНОХЪ

КУЛТУРНИ КОРИДОРИ – ЮБИЛЕЙ И ПАМЕТ

ТОМ I

**ЗА БУКВИТЕ
О ПИСМЕНЕХЪ**

София, 2017

Сборникът се осъществява в рамките на Проект на тема: „Културна памет и национална идентичност. Документи, архивни и книжовно наследство“ по Договор № НИП – 2017 – 05 с ръководител проф. дфн. Ваня Добрева, Катедра „Архивно-документално наследство и културономия“ при Университета по библиотекознание и информационни технологии. От името на ръководителя на проекта проф. дфн Ваня Добрева и от името на екипа, работил по създаването на този сборник, се изказва огромна благодарност и дълбока признателност на всички членове на катедра „Архивно-документално наследство и културономия“, които спомогнаха за успешното осъществяване на проекта и участваха активно в целия процес на работа.

© Ваня Добрева, Евгений Сачев, Росица Кръстева, Надежда Томова, Соня Спасова, съставители, 2017

© Академично издателство „За буквите – О писменехъ“

ISBN 978-619-185-307-6

СЪДЪРЖАНИЕ

ПЪРВА ЧАСТ	
Ваня Добрева. <i>Славянството и „История славяноболгарска“</i>	9
Петър Пейков. <i>За някои важни термини в архивистиката – „експертиза на ценността на документите“, „фондоборазувател“ и „източник на комплектуване“</i>	40
Евгений Сачев. <i>Георги Стойков Раковски – радателят за европейското развитие на България</i>	49
Боряна Бужашка. <i>За българското културно-историческо наследство в Република Турция</i>	60
Мариела Модева. <i>Библиотеките като участници в културния туризъм – възможности и перспективи</i>	70
Соня Спасова. <i>Международна правна основа за социализация на културно-историческото наследство в системата на образованието</i>	81
Павел Цветанков. <i>Традиции и културно-историческа памет</i>	89
Цветелина Накова. <i>Стандартизацията в България – продукт и услуга в ерата на пазарната икономика. Стандартизацията в съвременната комуникационна среда</i>	98
Доротейя Валентинова. <i>„Ние“ и „те“: расизъм и дискриминация в реториката срещу „Другия“</i>	109
ВТОРА ЧАСТ	
Боян Аспарухов. <i>Конспирацията на Левски</i>	125
Арсини Колев. <i>Защо Васил Левски приел името Игнатий?</i>	131
Деница Мизинска. <i>180 години от раждането на Васил Левски през погледа на телевизията</i>	136
Жанет Тодорова. <i>Васил Левски – пример за човешко съвършенство</i>	141
Ива Джикова. <i>По стъпките на Апостола и посещението на Самоков</i> ..	144
Надя Богомилова. <i>Съратниците на Апостола</i>	147
Здравко Ковачев. <i>Образът на Васил Левски върху българските монети и нагръдните знаци</i>	151

Антоний Станимиров. <i>Васил Левски – героят, който начерта бъдещето на свободна България.....</i>	155
Изабела Атанасова. <i>Образът на Апостола на свободата.....</i>	158
Надежда Томова. <i>Общобългарският комитет „Васил Левски“ и фондация „В. Левски“ и техните документи.....</i>	161
ТРЕТА ЧАСТ.....	
Емилия Цанова. <i>Споменът за Левски.....</i>	169
Георги Пенев. <i>Васил Иванов Кунчев – пламъкът на пречистващия огън .....</i>	172
Карин Джавелкова. <i>Съдебният процес и обесването на Васил Левски.....</i>	176
Калоян Иванов. <i>Идеята „Летище София“ да се преименува на „Васил Левски“.....</i>	178
Николина Теофилова. <i>Писменото наследство на Апостола на свободата.....</i>	181
Симона Велчева. <i>180 години от рождението на Васил Левски. Проектът „180 години безсмъртие“.....</i>	186
Светослав Димитров. <i>Образът на Левски в чуждата литература.....</i>	188
Васил Стоилов. <i>Създаване на вътрешна революционна организация.....</i>	191
Денис Миланов. <i>Васил Левски. ВРО и революционните комитети.....</i>	197
<i>Анкетно проучване за информираността, участието и впечатлението на студенти от проведените инициативи, посветени на 180-годишнината от рождението на Апостола на българската свобода Васил Левски .....</i>	200
ПРИЛОЖЕНИЯ.....	209
ЗА АВТОРИТЕ.....	217

КЪМ ЧИТАТЕЛЯ

Настоящият сборник „Културни коридори – юбилей и памет“ е резултат от реализацията на научноизследователски проект на тема: „Културна памет и национална идентичност. Документи, архивни и книжовно наследство“. В проекта се включиха изследователи от УниБИТ, най-вече от катедра „Архивно-документално наследство и културнономия“, активно участваха със свой избор на теми, със свои подходи към културната памет – проучване, систематизиране и обобщаване на архивни материали, на документи и книжовни източници, докторанти и студенти.

Акцент в изследователската дейност падна върху няколко групи въпроси. На първо място, бе изяснен вътрешният механизъм на обвързване между съдържателни аспекти от понятието културна памет с интерпретиране на проблеми от понятието национална идентичност както в диахронен, но така също и в синхронен план. Така, се родиха текстове – с теоретичен, систематизиращ и описателен характер, които на пръв поглед създават впечатлението за еkleктика, но които предлагат, именно поради разнообразието на гледните точки и подходи, своеобразно разбиране за природата на понятията.

На второ място, конкретното проявление на културната памет и съвременния обхват на разбирането за национална идентичност обуслови актуалния прочит и систематизация на архивни материали, документи, книжовни и литературни източници, съдържащи факти и обстоятелства, свързани със знаково присъствие на голямата национална личност в българската култура. В този случай, въпросите се концентрираха върху осмислянето на юбилея като ритуален израз

на културната памет в съвременния времеви процес, което се превърна в повод за ново означение на националната идентичност (устойчиви сегменти и митологични характеристики). По такъв път, юбилейната 2017 година, свързана със 180-годишнината от рождението на Левски, благоприятства юбилеят на Апостола да се пречупи през съвременни прочити, през систематизиране и обобщение на факти, научни текстове, популярни мнения и становища. Отделно, в края на изданието, е представено анкетно проучване, което обобщава нагласи и представи, показателни за действието на културната памет (чрез ритуалните ѝ форми) на съвременния етап.

Във връзка с това, включените в сборника „Културни коридори – юбилей и памет“ изследователски виждания, докторантски и студентски проучвания имат задачата да задават въпроси, да предложат дискусия за това как се съхранява културната памет, но и как се манипулират, изкривяват и загубват смислово значими факти и обстоятелства за поддържане на националната идентичност. Как се гради традиция и необходими ли са националните митове. Какво означава разпад на националната идентичност и как този процес е свързан с културната памет и т.н. Екипът, работил за оформяне на сборника, се надява, че това издание ще бъде начало на научна поредица, в която въпросите ще намират свои отговори, които, на свой ред, ще задават нови научни перспективи.

От Редколегията

ПЪРВА ЧАСТ

8

СЛАВЯНСТВОТО И „ИСТОРИЯ СЛАВЯНОБОЛГАРСКА“

проф. дфн Ваня Добрева

Известно е, че през 1762 г. Паисий Хилендарски завършва своята „История славянобългарска“. Творбата много скоро се превръща в основа на националните идентификационни процеси: възприемането ѝ като програмен за епохата документ, масовото ѝ разпространение, ръкописния начин на нейното преписване ѝ придават допълнителен смисъл на консолидиращ нацията фактор. Както посочва проф. Надежда Драгова, до края на XIX век „История славянобългарска“ се преписва, ръкописно се разпространява в отделните български селища (на науката са известни над 70 преписа), независимо от възможностите на печата. Към всеки препис се прибавя допълнителна информация, удостоверяваща принадлежността на преписвача и жителите от съответното селище към българския род – исторически и географски данни. Така Историята на Паисий започва да функционира не само като знание за миналото, не само като повод за вглеждане в настоящето, но и като активизиращ националното самосъзнание фактор със задача да възстанови детайли от българската културна памет, да означи генетичния код на българина – произход, прародина, родови връзки, държавни и духовни традиции. Паисий изгражда типологични представи и образи, представя монументални фигури и мащабни събития, разкрива митологични елементи и наративи, за да формулира задачите и целите на възрожденската епоха.

С „История славянобългарска“ се очертава една от характерните особености на Българското възраждане – да възстановява знаците на

миналото, да ги съизмерва със съвременното състояние и въз основа на това да формулира задачи Надежда Драгова формулира този начин на мислене като историзъм: „определяща черта на духовния живот на българите, а историческите книги, посветени на българското минало, като формиращи не само идеологията, но и цялостната култура и естетика, както и хуманитарния характер на образованието“.¹

Приоритетната роля на историзма в българските възрожденски условия е една от причините, творческата енергия и художествените насоки в литературата да се концентрират не толкова в изследване на човешкия дух, колкото в конструиране на автономно национално битие. Първостепенен става въпросът за постигане на националното име, което, по думите на Десислава Лилова, се превръща в основа на идентификационните процеси², в изграждане на националното битие. В неговата реализация се ангажират социалните, духовните и икономическите фактори.

Преди обаче да се спра по-конкретно върху възловите моменти от „История славянобългарска“, свързани с възстановяването на основополагащи за културната памет на българина архетипи, образи и събития, се налагат няколко уточнения.

На първо място, известно е, че периодът XIV–XVI век обхваща епохата на Европейския ренесанс, с разцвета на културата и изкуството, с преодоляването на табутата и предразсъдъците на Средновековието, с разкрепостените представи за човека и неговото място в света. През това историческо време балканските християнски държави ги постига съвсем друга участ – те губят държавната и църковната си независимост. За разлика от западноевропейските

---

¹ Драгова, Надежда. Формиране на българските историци. – В: **Проблеми** на балканската история и култура. – София, 1979, с. 128.

² Лилова, Десислава. Възрожденските значения на националното име. – София: Просвета, 2003.

хуманисти, които в този преломен момент славят човешката свобода и откриват необятността и красотата на земния свят, природните му багри, балканските християни и по-конкретно българите са подложени на тежки изпитания, които спират ранните кълнове на ренесансовата чувствителност и творчество, те търсят и намират обяснение за сполетялото ги нещастие в разединението, в конфликтите и непрекъснатите вражди между християнските народи. Все по-определено започва да ги потиска мисълта за Божието наказание, масовизират се очакванията за настъпващ апокалипсис, за идващия Страшен съд и Второ пришествие поради многото грехове на владетелите и народите на Балканите, разкъсали естествените верски връзки. В книжовни образци от епохата идеята за греховността, молбата за прошка и надеждата за опрощение проникват в различните жанрове. Усещането е за изпитание, може би временно, което изисква самосъзнаване за собствената (на отделните държави) вина, но и пълна мобилизация на балканските народи.

През XV век Димитър Кантакузин, един от големите ни книжовници, създава своята „Молитва към Света Богородица“ – концентриран израз на такива настроения. В тази поетична творба той изповядва акта на грехопадение, но не като библейско наследство, а като драматичен акт, резултат от престъпването на законите, от samozабравянето, от мерзостите и суетата, от безсмислено пропиляното време на противопоставяния. И въпреки, че спасението, според Кантакузин, е в ръцете на Бог, в надеждата за опрощение, факт е, че тази творба отразява нови моменти с ренесансова наситеност: съдбата на човека се възприема и като резултат и като резултат от неговите действия.

Новата историческа ситуация ражда и ново позициониране, израз на променения културен модел. Ако основна характеристика на историческия контекст до XIV–XV век е опозицията Източна църква – Западна църква, чийто пряк резултат, от една страна, е противоречието между католицизъм и православие, а от друга – борбата с отделните ереси, то след османското нашествие през XIV век, първите опити за съпротива на Балканите се конкретизират в преодоляване на предишните противоречия и в създаването на общности върху религиозен принцип.

С установяването на Османската империя на Балканите традиционното политико-културно противоречие Западна-Източна църква променя своето естество. Надеждите на балканските християни се насочват към християните на Запад и конфесионалните различия, които разделят двете половини на християнството до този момент, се притъпяват пред осъзнаването на надвисналата опасност. Организираните въстания срещу поробителя, кръстоносният поход от 40-те години на XV век, предприет по призива на папа Евгений IV, под предводителството на полско-унгарския крал Владислав III, допринасят за изоставяне на традиционните разлики между християните и за конструиране на нов вид опозиция: християни-нехристияни. Върху основата на общата християнска вяра, върху усещането за единство на ценностите и възможността за възстановяване на загубената държавност се градят новите отношения между Запада и Изтока, израз на надеждите за възвръщане на похитената свобода.

Следва да се има предвид и друго. Културният модел на Средновековието е с вертикална насоченост, олицетворява връзката Човек – Бог. Основната цел на човешкия живот според църковните

догмати е да се възстанови загубеното поради непослушанието на Адам и Ева божествено подобие. Земният свят в подобна мисловна конструкция се трактува най-вече като подготовка за небесния живот, а всеки предмет, всеки образ и жест имат смисъл най-вече като символ, средоточие на висшия разум и промисъл. Божието присъствие на земята се разглежда в съответствие с библейските постулати: църквата е микрокосмосът на божествения свят, крепителят на вярата, общността, свързана с вярата в библейските истини и повторното завръщане на Христос. Властта на земята се осъществява от Христос чрез образи-знаци: папата в Рим, и императорът в Константинопол.

Ренесансовата епоха обаче променя същината на тази конструкция, моделирайки нов вид културни взаимовръзки – хоризонталните: интересът и задачите на човешкото съществуване се конкретизират в границите на реалния свят и на настоящия живот, в изкуството и културата навлиза Човекът със своите потребности, желания, жизнени цели. На Балканите тези ренесансови процеси на промяна на културния модел: Човек-Бог в Човек-Човек, се концентрират не към откриване на човешката природа, а към осъзнаване съдържателните аспекти на конкретна общност: Християнин = Християнин.

Този концептуален момент се оказва необходим и за формирането на образа на Другия, припознат като по-нискостоящ в културно отношение субект, чужд по вяра нашественик, унищожил държавната независимост. Следователно, хоризонталните връзки, които се основополагат тук на Балканите, формират предпоставки за разработване на конкретна опозиционна конфигурация: Християни – Нехристияни, която засяга главно общността и чак след това

разкрепостяването на личността. В случая не личността е първостепенен фактор, а общността, която тепърва ще придобива усещания за цялост. Осъществява се придвижване от етажите на високата култура, която е ликвидирана като резултат от нашествието, към нивата на „низовата“, и разработване на съответствията и идентификационните стратегии върху нейна основа. Българите католици през XVII век са едно от свидетелствата, че се извършва такъв тип „снемане“ на проблеми, които характеризират придвижването на високата (официалната) култура до равнище на ниската (народната) култура. Тяхната активност е обвързана и с осмисляне на пътищата, чрез които да се възстанови държавната самостоятелност.

Следващият фактор с голямо значение за конкретизиране на смисловите и съдържателни елементи в културния модел, който по-късно откриваме в „История славянобългарска“, е формирането на съзнание за принадлежност към етническата общност на славяните, на които започва да им се преписват възлови културни роли в древната история на човечеството.

Във връзка с това, конкретното разглеждане на първото историческо произведение за славянството, би могло да даде ориентири за присъствието на славянството и неговото възприемане от Паисий Хилендарски. Става дума за публикуваната през 1601 г. в Пизаро творба на дубровчанина Мавро Орбини „Царство на славяните“, чиито руски превод, осъществен през 1722 г. по нареждане на Петър I, както е известно, използва Паисий като източник при писането на своето съчинение.

Историята на Орбини се смята за първата творба, в която славянството се извежда до значима, равнопоставена с римляните и

гърците, общност, с конкретен принос в културата и древната история. В духа на възрожденските процеси католическият абат реконструира миналото на славяните, търси географските очертания на тяхната прародина, удостоверява родовете им връзки, пътищата на разселване, вярванията и обичаите им, племенните им качества. Същественото тук е да се постигне познание за древността на славяните, свидетелстваща за техния принос в човешката цивилизация. Във връзка с това ренесансовите концепции тук, както посочва в студията си върху „Царство на славяните“ Надежда Драгова, се гледат върху процеса на възстановяване на онези качества и племенни връзки, които на един друг, много по-ранен стадий на развитие, са оформили славянството кат единна общност с високи войнски качества.

В „Царство на славяните“ Орбини разглежда славянството като един народ, определя го като „нация“, която в далечното минало е изградила и своя държава. Разликата между славянския народ и другите народи – на римляните, гърците или франките, католическият абат свързва с езика. Както гърците и римляните, така и славяните имат своя древност, култура и постижения. Но славянската история не е записана, посочва Орбини, защото славяните не са подготвили свои писатели. Те били заети с други съществени дела: ежедневието им било посветено на битки и сражения и никой не се замислял, че трябва да се остави спомен за поколенията. Ето, защо, казва дубровчанинът, приносът на славяните не е намерил подходяща форма в книжовното наследство, въпреки че тяхната роля в световната история е основополагаща по подобие на гърците и римляните. Независимо, че – пише дубровчанинът, гърците и

римляните ги назовавали както другите различни от тях народи с името „варвари“.

Първата глава от „Царство на славяните“ Орбини посвещава на описание на прародината на славяните: Скандинавия, т.нар. Северна земя, останала непозната за римляни и гърци. Описвайки в подробности суровия климат, скованите от мраз пространства, историкът изтъква, че населяваната от славяните територия се е утвърдила в човешките представи като земя на блажените, която само изключителни хора могат да населяват. От там и името на страната: Орбини се позовава на един от съвременниците си – Скандинавия идва от Скодия, т.е. прелест, красота: „Защото тази страна, дар от Небето, по плодородие на земята, удобни пристанища и пазари, морски богатства, речен и езерен риболов и дивечов лов, неизчерпаеми залежи от злато, сребро, мед и олово, брой на градове и граждански институции не отстъпва на никоя друга богата област”.³ Славяните, посочва още Орбини, са дарявали злато и скъпоценности на другите народи, украсявали са олтарите и са пренасяли богати дарове на олимпийските богове.

Относно произхода на славяните Орбини се позовава върху Стария завет: славяните са потомци на Иафет, който след Азия овладява северните земи на Европа – Скандинавия. Там именно, твърди авторът, потомците на Иафет бързо се умножили. Те обаче неотклонно следвали завета на Ной към сина му – умело управлявали държавата си, защитавали я и овладявали все повече и повече силата на оръжието. „Впрочем и славяните, бидейки потомци на Иафет,

---

³ Орбини, Мавро. Царство на славяните. София: Изд. Дамян Яков, 2012. с. 44.

винаги са владеели отлично оръжията и са властвали над много племена“.⁴

С нарастване броя на славяните Орбини обосновава тяхното преселение: още в библейските времена (края на второто и нач. на първото хил. пр.Хр.) славяните се разселват из цяла Европа, настаняват се на Балканите, в земите около Дунав, в Тракия, Мизия и Македония. Обособяват свои средища в Илирия и Далмация, в Моравия и Панония. Разпростират се върху териториите на Карпатите, Алпите, овладяват дори и Британските острови. Славяните плътно населяват земите на Русия, настаняват се около р. Днепър, р. Дон и р. Волга.

Поради незнание античните и средновековните автори ги наричат, посочва още Орбини, с различни имена: готи, траки, венеци, вандала, руси, лепи, жемайти и др. Самото име „славяни“, твърди католическият абат, имало два първоизточника, отразяващи две характеризиращи ги значения. Първото като следствие на високия военски авторитет на славяните, които в битките трупали своята слава. Били високи, снажни и много често ги смятали за титани и само външният им вид вселявал страх във враговете им. Наричали ги славни, т.е. славяни. Второто значение било резултат от начина, по който другите народи приемали славяните: като хора на словото, т.е. на дадената дума, на клетвата. Името „славяни“ се утвърдило покъсно и по тази причина те били наричани с други имена. Различното именуване обаче, смята Орбини, не се отразява върху славяните – те винаги са действали като един народ: побеждавали римляните и гърците, участвали във всички войни с Александър Македонски. Славяните служили и като образец на другите народи – за

---

⁴ Пак там, с. 47.

справедливост и основан върху високите морални стойности начин на живот. В такъв план, настоява Орбини, приносът на славянския народ към европейската цивилизация, превишава приноса на гърците и римляните.

Единството на славянския народ се постига – посочва дубровчанинът – и чрез следването на традиции в езическия период. Не само гърците и римляните, но и славяните са имали свои богове, които изразявали тяхното преклонение пред дома и огъня, пред мълнията и силата на природата. Пренасяли им дарове, осъществявали различни жертвоприношения и езически ритуали. Езическата култура в „Царство на славяните“ е повод да се разгледат отделните клонове в разселването на славяните, за да се подчертаят генетичните връзки между съвременните на Орбини славянски народи – бохеми, литовци, поляци, жемайти, руси, южните славяни и др. Описанието на отделните славянски племена се основава върху ползването на голям корпус от латински автори, на подробности и детайлно изреждане на култови и ритуални практики, приемане на християнството, изграждане на собствена държавна и културна традиция. Името на русите, посочва Орбини, е свързано с думата „руси“ – разпръснати. Конкретизирано е мястото, където те се установяват, както и традициите, които следват в изграждане на държавата. Допълнителен аргумент за единството между славяните служи и включеният в „Царство на славяните“ речник със съпоставка на характерни думи от различните славянски езици.

Акцент в творбата на Орбини е историческото развитие на южните славяни. По-специално, родният Дубровник, с обособяване на видни дубровнишки фамилии и конструиране на тяхното родословие далеч назад във времето. По такъв път допълнително се оформя

визията за славянската древност, за ролята на гражданството, за водачите и техните родови достойнства и морални качества, т.е. представата за славянската (дубровнишка) аристокрация.

Миналото на южните славяни се проследява върху територията на древната римска провинция Илирия. Описана е историята на кралете на Далмация, Органична част от повествованието са въведените държавни знаци – гербове, чрез които, според Орбини, категорично се удостоверява авторитетът на древните славянски държави. В по-друг план, в контекста на XVII век, се обосновава правото на южните славяни на свобода и държавническа независимост. Гербовете се използват и като повод в няколко страници да бъде разказано за Вукашин, крал на Сърбия; за Никола Алтоманович, за Балша; за княз Лазар, за св. Сава, да се предаде историята на Босна, на княжество Хуч, на княжество Хърватия.

Последната част от „Царство на славяните“ – повече от сто страници, Мавро Орбини посвещава на царство България. Голямото място, което дубровчанинът отделя на българските славяни, се дължи и на значението, което Българската държава има през Средновековието. Както посочва в обръщението си към читателите: „Българите омаломощили империята (Византия – б.м.) до степен да я превърнат в длъжник и данъкоплатец. Те доказали военната си мощ неведнъж. И не без основание както Биондо, така и Сабелико, а и Платина свидетелства, че българският бил най-могъщият народ – той, който пречупил турската мощ.“⁵

Орбини описва последователно етапи от българската история. Започва с изясняване на произхода и името на българите: „нация от славянски произход, дошли откъм земите на Скандинавия... и като

---

⁵ Орбини, Марво. Цит. съч., с. 437.

стигнали до оня край на Германия, който се къпе във водите на Померанско море, наричано още Балтийско, се установили там за известно време. Сетне, плячкосвайки и палейки по пътя си се придвижили до обширните земи около Волга. От името на реката Волга взели името си българи. Една част от тях напуснала земите около Волга и се насочила към река Дунав; оттам проникнала в земите на Тракия“⁶.

По-нататък Орбини се спира на войните, които водят българите с гърци и римляни и които винаги печелят. В хода на изложението католическият монах нарича българите и с името траки като по този начин удостоверява древното им право върху териториите, които влизат в средновековната държава България. В разказа за българите се включват сведения за Велика България на хан Кубрат, тук е разказан митът за завета на хана към неговите синове да бъдат единни и да не се разделят.

Историята на българите е проследена чрез войнските умения на техните владетели. Значимостта и авторитетът на всяка една фигура са зависими от спечелените сражения срещу императора, от териториите и селищата, присъединени към държавата, от възможностите ѝ да защитава славянския род. Според Орбини, българският владетел Борис обединява славянския род в единна държава и извоюва голяма победа над византийския император.

Друг високо ценен от Орбини владетел е Тервел, който покрай другите си качества е мъдър и справедлив. Тервел, твърди Орбини, пръв приема християнството и това, наред с вродените му качества на славянин, е причина да удържи голяма победа над арабите. С Тервел Орбини свързва разказа за бунта на сина Владимир и болярите, както

---

⁶ Пак там, с. 438.

и последвалото наказание за неподчинение на волята на бащата – ослепяването на сина. Християнството обаче не се задържа по българските земи в този период и българите се връщат към езичеството. Следва разказа за Крун (Крум) и за победата му над Никифор: в детайли е предадена битката с византийците, възгордяването на Никифор и последвалия разгром, превръщането на главата му по заповед на Крум в скъпа чаша за пир.

Интерес представлява и историята за връщането на българите към християнството по времето на Муртагон (Омуртаг). Орбини включва откритата от него история за допитването до папата, за дейността на изпратените от него католически свещеници сред българските християни, както и за тяхното окончателно изгонване. В детайли е предаден разказът за царуването на Симеон – походите до Константинопол, големите победи над византийците, битките с маджарите и др. Следва управлението на Петър и неговите синове, за връзките им с императорския двор и за активната им съпротива. В хода на историческото повествование Орбини включва епизода с руския княз Светослав, който подбуден от византийците напада България, а в последствие се влюбва в нейните земи.

Описвайки царстването на Самуил, Орбини проявява известен субективизъм. Самуил, за разлика от останалите български владетели, е подложен на по-негативни оценки, което се дължи на историческата ситуация – Самуил напада и разорява Дубровник, а това обяснява отрицателните реакции на Орбини. Самуил на Орбини трябва да изкупва родово проклятие – той избива семейството си: братята и техните деца (оставя жив само сина на Арон, Йоан Владимир). По законите на родовото право, в съзвучие с античната традиция, такъв акт на посегателство срещу човешкия живот, и то на

най-близките, изисква възмездие. Както в античния епос, така и тук престъплението на владетеля се разпростира върху поданиците – България не само губи свободата си – за повече от век е поробена от Византия, но и хиляди български войни са физически осакатени чрез ослепяване. Завладяването на България от Византия обаче като изкупление за греховете на Самуил, според Орбини, има временен характер: „Под владичество или не, българите така и не се превърнали в същински имперски поданици: каквито и управници да изпращала империята в земите на царството, местните не спазвали много заповедите им и даже ги използвали в своя угода; въобще постъпвали по български, не според римския ред, а когато това се оказало невъзможно, надигали глава и започвали да се бунтуват.“⁷

Следва възстановяване на държавната независимост от двамата братя Асен и Петър. За Орбини Асен е пример за мъдър владетел, способен военачалник, изкусен дипломат. България бързо набира мощ и сила, тъй като се опира върху единството и разбирателството между българите и съседните славянски народи. Печели кръвопролитни сражения с Византия, за пореден път утвърждава авторитета на българите и славянския народ. Новопридобитата сила на България, според дубровчанина, обаче е причина и за негативни явления – лични амбиции и раздори. Чрез ролята на Иванко и убийството на Асен, Орбини показва как постигнатото единение може да се окаже пред заплахата да бъде подчинено на субективни амбиции и независимостта на държавата да бъде поднесена като тяхна жертва. Това, че опитът да се подкопае държавата се оказва несполучлив, се дължи на обстоятелството, че в онзи момент единението е било вътрешно осъзнат акт на спасението. Следват другите разкази из

---

⁷ Орбини, Мавро. Цит. съч., с. 491.

историята на България – за Калоян, за Константин Шишман, за Йоан Асен III, за въстанието на Лахан (Ивайло), за Светослав Тертер. Историята на XIV век, времето на османското нашествие, е свързана с управлението на Иван Александър и с разделянето на държавата между синовете му.

Битките с турците, които съставят основното съдържание на тази епоха, разгромът на българите и другите християнски балкански държави водят до основния за Орбини извод: „Тук (завладяното на България от турците – б.м.) се натъкваме на превъзходен пример за това до какво могат да доведат раздорите и гражданските несъгласия. Българите... били най-могъщата нация, способна да надвие турската сила, и докато живеели в мир помежду си, не един техен враг, ами всички, взети заедно, не били в състояние да ги надвият. Ала се разделили по вина на царете си и царството им, някога така процъфтяващо, се разпаднало.“⁸

С падането на България под османско владичество завършва фундаменталният труд на Мавро Орбини „Царство на славяните“. Историята на Орбини отразява субективното разбиране на автора за ролята на славянството в историческия процес, в хода на повествованието се включва голям корпус от митологичен и легендарен материал, променят се факти и събития, със задача да илюстрират авторовата идея и докажат неговите намерения. В същото време творбата на Орбини изиграва съществена роля във формирането на новата култура на отделните славянски народи. В изкристализирането на идеята за славянството като единно цяло, сплотено от общо минало и език. В сърцевината на славянските успехи Орбини полага концепцията за единството. Според него,

---

⁸ Орбини, Мавро. Цит.съч., с. 521.

независимо от конфесионалните различия между отделните славянски племена (католици и православни), по-важен е генетичният код, родствената връзка. В подобен аспект, когато славяните са заедно, когато представляват единно цяло, тогава се превръщат в непобедима сила. Примерът с България – разединената държава, разединените владетели, които водени от личните си цели, разделят своя народ – превръща славянството в лесна плячка и те губят свободата си.

Така че през следващите векове, особено на Балканите, идеята за единството на славяните, ще получи различни трактовки. През XIX век тези идеи се оформят като платформа в движението илиризъм, особено силно развито сред славяните от Западните Балкани. В него се пречупват идеите за националното обособяване, правото на свобода и независимост на южните славяни. В български условия илиризмът не се разработва на програмно равнище, въпреки че елементи от идеята за общото потекло и сходство в съдбата на славяните, населяващи Южна Европа, могат да бъдат проследени в публицистиката от втората половина на XIX век (Георги С. Раковски, Любен Каравелов). В подобен контекст близки се оказват и други славянски народи и култури с оглед на представата за общото славянско минало.

Функционалната значимост на идеята за общата славянска съдба на друго ниво създава предпоставки за означаване на Другия, по подобие на опозицията Християнин – Нехристиянин. На практика се реализира нова конфигурация, категоризираща Другия като неславянин. При това неславянинът се намира в същия географски ареал – наред с османеца, тук вече се включва и гъркът. В началото на Българското възраждане се наблюдава, от една страна, своеобразно

„стесняване“, насочване към „себе си“, което води към идентифициране на ниво етнос, изясняване на понятието „самостоеен народ“, и в същото време, към търсенето на контактни зони, съобразно новия процес на самоосъзнаване.

Във връзка с това появата и разпространението на „История славянобългарска“ трябва да се разглежда като естествена част от тези процеси, финализиран етап от погледа навътре към себе си. Всъщност, историята на Паисий, може да се каже, конструира културния модел: „Българин – Българин“. В същото време обозначава както зоните на съ-дружие, съ-общност, т.е. контактите с близкия Друг (християнин и славянин), така и очертава основанията на разграничението от враждебния Друг (политическия и/или духовен поробител). Така Паисий поставя началата, но и концептуализира процеса на националното Възраждане. Българите, според „История славянобългарска“, са част от голямото славянско семейство, принадлежат към християнското вероизповедание. За разлика от Орбини, който като католик не засяга темата за изграждане на православната култура и не трактува в дълбочина въпроса за славянските първоучители (най-общо разглежда делото на Кирил и Методий и техните ученици в Моравия и Панония), Паисий като представител на православието отделя особено внимание върху духовните ценности на българския народ – светци, апостоли, азбука и изповедание на вярата.

Изборът на заглавие – „История славянобългарска“ е емблематичен за разбиранията на автора. В случая Паисий използва едно утвърдено през българското средновековие разбиране за историята като за разказ на реално случили се събития. Тяхното удостоверяване се реализира чрез позоваване върху авторитети

(Паисий посочва имената на Мавро Орбини, наречен от него Маврубир, на Цезар Бароний, на грамотите и ръкописите, които той открива в богатите Атонски библиотеки). От друга страна, разбирането за българите като славянски народ определя названието „славянобългарска“, подчертавайки по такъв начин общността на генетичния код. В подобен план, още със заглавието – „славянобългарска“ – историята на българския народ се проектира в контекста на всеобщата славянска история като нейна органична, макар и самостоятелна част.

В такъв аспект може да се твърди, че Паисий преминава от по-общия към по-частния поглед, припознавайки в общите славянски митологеми и топоси българските им проявления. Историческият разказ преминава от очертанията на Ние-идентификацията – на кого приличаме, откъде идваме, кои сме, какъв език говорим – към целеполагане на Аз-идентификацията – конкретното проявление на българската културна памет – спомен, гледна точка, национално име, знаци, символи, вербална и ритуална памет за държавни и духовни традиции, усещане за българския етнос като единно цяло от населени с българи територии. В такъв аспект съотношението между Ние-идентификацията, разбирана като голямата общност на родовата и/или верската група, и Аз-идентификация, разбирана като развитие и обособяване на малката общност на нацията, в „История славянобългарска“ може да бъде обобщено в следните аспекти.

Паисий използва активно културната памет, селектирайки нейното съдържание. В такъв план миналото присъства в две перспективи: спомен за начало на дните и последвалите събития, но и спомен за по-близкото време на собствено държавно развитие.

Най-далечното минало е основа за процеса на Ние-идентификацията: то е в началото на дните, тук е Прародината, тук се реализират монументалните фигури. Следвайки традициите на хронистите Паисий, по подобие и на Орбини, започва своята история със спасението на човешкия род от Потопа. Тогава Ной разделя земята – Азия, Африка и Европа, между синовете си Сим, Хам и Афет. На Сим дава Азия, т.е. източната земя. На Хам заповядва да се засели в Африка, т.е. в южната страна, а на Афет предоставя Европа – западната и северната земя.

За разлика от Орбини, след мита за подялбата на света, Паисий въвежда друг мит – за Вавилон и разделението на езиците. Възможността за разбирателството между народите чрез един език, заложена в акта на сътворението, бива компрометирана от човешките егоистични амбиции за повече злато и плячка, за убийства и грабежи. С издигането на Вавилонската кула и самозабравата на човеците настъпва и наказанието: хората заговарят на различни езици и спират да се разбират помежду си. Следователно, за Паисий визията за далечното минало включва реконструиране на значими мотиви от културната памет – спасението на човечеството, но и примерите за онова безумие и самозабравяне, унищожили разбирателството между хората, чиито последствия рамкират естеството на историческия процес.

Съществен момент в тази представа за далечното минало е задвижването на вътрешните съдържателни характеристики на Ние-идентификацията: локализиране на Прародината и формиране на родовата общност. Ние-идентификацията се използва за основа, върху която се задвижва процесът на Аз-идентификацията: в голямата общност се проектира българският род, обозначават се като

български конкретни пространствени територии, коментира се произходът на националното име.

За Паисий българите са органична част от голямата славянска общност. Като потомци на Афет славяните, в това число и българите, се заселват в Европа, първоначално в северните ѝ части: „Афет имал един син, наричали го Мосхос. – пише Паисий – На неговото племе и род се паднал и от него се отделил нашият славянски език и се наричал Мосхосов род и език. Тоя род и език отишъл на север, гдето сега е Московската земя, и по онзи свой прадед Мосхос нарекли Москва реката, гдето най-напред се заселили, а по нея и селището. После постепенно го превърнали в град, там поставили царския престол и поради това всички се нарекли московци – и до днес.“⁹

В Московската земя, продължава Паисий, „се намира страната Скандавия, чиито жители се наричат скандавлани или славяни“. Паисий използва информацията, получена от „Царство на славяните“ на Орбини, но я трактува в по-различен ракурс. При Орбини липсва подобно открояване на ролята на Московската земя като първа прародина на славянството. За първа прародина се приема Скандинавия, откъдето според дубровчанина се разселват славяните. При Паисий, открояването на първата прародина – Московската земя – вероятно има и допълнителни задачи – сплотеното славянство тръгва от онези територии, които в съвременната му епоха на XVIII век принадлежат на мощната славянска и православна държава. Следва да се подчертае, че представата за Русия като за държава, която може да помогне на българския народ, се оформя в по-

---

⁹ **Паисий Хилендарски.** История славянобългарска, фототипно издание. София: Кзд. Български бестселър. 2012, с. 199.

нататъшния исторически процес, резултат е от руско-турските войни от края на XVIII и нач. на XIX век.

Поредната територия в разселването на славяните, както посочва Паисий, са земите покрай Балтийско море (край Океан-море): „И се заселили тия скандавлани там покрай Брандибур, а по това име осандивлани после нарекли тоя род славяни – и до днес. Ония, които останали там, се зоват славяни. Кръстили ги свети Кирил и Методий и заради тях нарекли нашите книги и целия род и език славянски род... Римляните ги подчинили под властта и вярата на папата. Тия славяни са от един род и език с българите“.¹⁰ Показателно е, че Паисий формулира две основни характеристики, които определят обема на Ние-идентификацията: род и език. Конфесионалните различия – принадлежност към католицизма или към православието – са вторични, и не рефлектират върху родовите връзки, езика.

За името на българите Паисий посочва, че то е свързано със завръщането на заселилите се край Океан-море славяни в Московската земя. Там обаче те участвали в голяма война с московците и русите, които не ги пускали. Тези славяни победили и се заселили край р. Волга: „Поради тая река Болга ония славяни се нарекли болгари – и до днес“.¹¹

Следователно в представите на Паисий славяните заемат различни територии. С течение на времето едни от тях попадат под властта на папата, други приемат православието. Обединяващият, скрепяващият елемент, е езикът и създадените въз основа на него образи и оставени книжовни наследства. В такъв аспект разделението на езиците в началото на дните води до обособяване на славянския

---

¹⁰ Паисий Хилендарски. Цит. съч., с. 200.

¹¹ Пак там, с. 200–201.

език като език на рода, на паметта за общото минало и общата прародина. Те именно са основа на Ние-идентификацията като принадлежност към голямата група на славяните.

От друга страна, действието на Аз-идентификацията (самосъзнанието на българския етнос) обхваща строго конкретно исторически събития, свързани с установяването на българите на Балканския полуостров, развитието на България, появата и разпространението на духовната култура. Според Паисий, идването на българите на Балканите става с изричното съгласие на императора, който им възлага задачата да пазят границите на държавата. Част от българите, твърди се в Историята, остават в Панония, докато другата се установява край Дунава и в Тракия.

В духа на Орбини, за когото славяните са възплъщение на войнския дух, българите на Паисий не само наследяват, но и усъвършенстват това родово качество: характеризирани са като силен и безстрашен народ, „люти като лъвове“. В незнанието на гръцките автори за българите Паисий намира обяснение и за други имена, с които са наричани българите – готи и хуни, което не противоречи на тяхната природа. Доказателство за етническия произход е не толкова името (етнонимът), а присъщите родови качества – войнския дух, буйния и независим характер, безстрашието.

С течение на времето и по Божия воля, посочва се в „История славянобългарска“, българите се разрастват и овладяват Тракия, Македония и част от Илирик: „И издигнал Бог царството на българите против гърците и смирявал ги Бог много пъти с тоя малък и прост народ“¹².

---

¹² Пак там, с. 203.

Симптоматично е, че Аз-идентификацията преминава чрез презентиране на историческите събития посредством изграждане на монументалната фигура на владетеля, на апостола и светеца. Композиционно, „История славянобългарска“, както е известно, се разделя условно на две тематични части – първата разработва въпросите, които се отнасят до държавата и нейното управление, втората – въпроси, които се отнасят до духовната сфера и култура. Общото е, че монументалната фигура се оценява в зависимост от приноса ѝ към българския род, към българската общност. Владетелите, които се ползват с особена почит от страна на Паисий, са тези, които отстояват независимостта на българската държава и полагат грижи за единството на българския народ.

Паисий посочва пет имена на владетели: Батой, Тривелий, Крун, Михаил, Йоан Калиман: „Тия пет царе най-много разпространили и разширили земята на българите“, които според него укрепват и развиват държавническата традиция. В същото време, за разлика от Орбини, Паисий разглежда Самуил като опитен и умел държавник, който успява да обедини България в един тежък исторически момент. Но престъплението на гърците, ослепили хиляди български войни, става причина за неговата кончина. Това престъпление надхвърля, според Паисий границите на историческия момент, и получава заслужено възмездие през следващите векове – войните, които Асен, Петър и останалите български владетели повеждат вече получават допълнително смислово съдържание – те са заслужено отмъщение заради ослепените войни на Самуил.

Интерес представлява, с оглед на по-късната традиция в българската култура, разгледаното от Паисий възстановяване на България след византийското иго. Акцентът отново пада върху

поръчението, което идва свише: св. Димитър нарежда на Асен и Петър да вдигнат народа на въстание и да освободят България. За втори път, според Паисий, божествената воля намира свое въплъщение в свободната българска държава. Провиденциализмът се измества към съвременните послания, които Историята отправя: свободата на България е резултат от Божественото откровение (като защита и възстановяване на свободата през вековете) и настоящата историческа ситуация на робство има временен характер. Във връзка с изпълнението на божествената воля, убийството на Асен от Иванко се оценява като крайна форма на злодейство и национално предателство, акт на посегателство срещу свободата и независимостта на държавата.

Интерес представлява подчертаното от Паисий име за означаване на благочестивите християнските български владетели. Името, което според Паисий, всички те употребяват е Йоан, по името на първия владетел-християнин Йоан-Михаил: „и по негово име българските царе, които били от неговия род, имали такава титла: първо Йоан, след това своето име, каквото му било. Така и последният цар Шишман се пише Йоан Шишман. И гдето се намират техните образи, печати и грамоти, всички се подписвали така по името на своя праотец и прародител блажения цар Йоан-Михаил“¹³.

Специално място в „История славянобългарска“ се отделя на подредбата на българските владетели, които Паисий изрежда в хронологичната перспектива от 980 години преди падането на България под османска власт. Сред тях се откриват редица фиктивни имена, пренос на събития, отнасящи се до чужди исторически територии, акцент върху легендарни фигури, които Паисий открива в

---

¹³ Пак там, с. 271.

своите източници. По-същественото за него е чрез това изреждане на имената и делата на българските владетели да се очертае държавническата история на България, проследена до времето на Османското владичество.

Изборността на имената и тяхната подредба, на свой ред, се оказват зависими от разбирането на автора за ролята на владетеля като еманация на независимостта и свободата, т.е. като герой, който воюва за своята държава, за своя народ. Паисий последователно защитава тезата, че свободата е възможна, тогава когато има разбирателство. Разногласията отслабват държавата и водят до нейната ликвидация какъвто е примерът с последните български владетели. Това е и причината Петър Динеков да говори за принципите на композиционната градация в „История славянобългарска“ – подредбата на делата и събитията от възход към упадък на държавата.

Специално внимание се обръща върху духовното пространство. Подробно е осветлено делото на двамата братя Кирил и Методий и техните ученици, ролята на българския народ за разпространение на славянската писменост и култура. В самостоятелна част – „За славянските учители“, Паисий обстойно разказва житието на светите братя, посочва ролята им за покръстването на българския народ. С гордост подчертава, че Кирил и Методий проповядват на български език, че на български език създават първите книги.

Образите на Кирил и Методий в „История славянобългарска“, по подобие на образите на владетелите в частта за развитието на държавата, са монументално изградени. В определен смисъл в тях се реконструират значения на културния герой: актът на създаването на азбуката приобщава българския народ, а оттам и целия славянски

род, към голямата общност на християните, по-конкретно към православната общност. Показателно е, че Паисий оценява ролята на светите братя и като учители на всички славяни. Посочва, че създадена от тях азбука се превръща в обединителен за цялото славянство фактор. Мисията на българския народ в този процес на приобщаване на славяните към християнството и словото според Паисий е първо апостолска – българите първи приемат кръщението, първи създават книги и именно чрез тях се разпространява славянското писмо. В този аспект е настояването за справедливо оценяване на приноса на българите в градежа на славянската духовност, но и за конкретното им участие в приобщаване на русите и сърбите към православието: „българите по-рано от всички славянски народи приели православието, по-рано имали патриарх и цар и започнали да четат на своя език“.¹⁴

Разбирането за духовното пространство според Паисий включва и имената на българските светци. Представени са в няколко групи: първата е на владетелите-светци; втората – на книжовници и църковни йерарси; третата е на монаси, четвъртата – на български мъченици от Атон и последната е съставена от имената на неомъченици от периода на османското робство.

Първото име на светец, който Паисий посочва, е на крал Тривелия (Теоктист). Най-вероятно това е името на хан Тервел, за когото и Паисий, както и Орбини, посочва, че е първият покръстил се български владетел. Второто име на светец е на владетеля Михаил-Йоан, с когото Паисий свързва произхода и традицията в българския владетелски род. Следват още няколко владетели, които Паисий причислява към категорията на светците. Общото между тях е, че като

---

¹⁴ Цит. съч., с. 286.

владетели-християни се грижат за благоденствието на българите, отблъскват безкомпромисно враговете, гарантират свободата и независимостта на държавата.

След тях са изредени имената на светци книжовници и високопоставени църковни йерарси: Теофилакт (Охридски), патриарсите Евтимий и Йоаким. Особено акцент се поставя върху светите седмочисленици – светите братя Кирил и Методий и техните ученици Климент, Наум, Ангеларий, Сава, Еразъм (Горазд).

С огромна почит Паисий въвежда името на Йоан Рилски, разказва за неговия принос и откроява значението на Рилския манастир в съхранението на българското име. Посочени са и учениците на Иван Рилски светците-монаси: Гавраил, Прохор, Йоаким и Йоаникия: „От тях започнал в България първият монашески ред и много манастири били съградени през тяхно време в България. Всички държали тяхното правило и предание, както те го били приели в началото от светия отец Йоан. Така светият рилски отец бил родоначалник на монасите в България“¹⁵

Хилендарският монах отделя внимание и върху други български светии като св. Никола, св. Иларион, Св. Никодим, Теодосий Търновски, преславския митрополит Марко, св. Козма Изографски, Симеон Петровски и др.

Подчертава и имената на двадесет и петте български мъченика в Света гора, защитили манастира Зограф от кръстоносците. Въвежда и имената на неомъчениците – загиналите за Христовата вяра и българското си име – Георги, Никола и Терапонтий от София, и Ангел от Битоля.

---

¹⁵ Пак там, с. 299.

Обособяването на самостоятелни части, посветени на славянските първоучители и на българските светии, в „История славянобългарска“ задвижва и другия механизъм на Ние-идентификацията – самоосъзнаването за принадлежността към православната общност. Изброяването на респектиращото количество български светци, владетели, апостоли, отшелници и мъченици подсилва, по един допълнителен път, внушението за перспективите пред българската общност. Независимо от историческите катаклизми и драматични обрати на съдбата българите имат и друго бъдеще, кодовете на които се намират в свещената държавническа и духовна традиция.

Като самостоятелна част в Историята са обособени въпроси, свързани с осветляване на сръбските исторически събития и хронологично проследяване на техните владетели. В случая обаче този преглед има значение по-скоро с активизирането на Аз-идентификацията: сърбите, както и гърците са представени като съседни народи, които обаче подценяват приноса на българите, изтъквайки преимуществата на собствените си нации. Задачата на Паисий е по пътя на сравнението да се удостовери истината за българския принос в балканската, в славянската и в православната история.

Задачите, които Паисий си поставя със своята творба – да възстанови, да възроди спомена за свободната държава и духовната самостоятелност на българския народ, предопределят изборността на събитията и монументалните фигури, на композиционните подходи и похвати, чрез които постига единство в текста. Акцентът пада върху мащабността, върху хиперболата, върху величието на миналото. Неговият контрапункт – настоящето, е представено като време на

окаянието, на беззаконието, на подтисничеството. Но така също и време на спомнянето, на възраждането и бъдещото развитие.

Причините за настоящата ситуация са ясни: „Когато турците заели българската земя ненадейно, те погазили и изгорили черквите, манастирите, царските и архиерейските дворци. В това време хората бягали от турския страх и ужас само да запазят своя живот и в това люто време загинали ония царски истории и кондики за българските патриарси и архиереи и на много светци житията и службите. И днес няма тия летописни книги, които са били пространно написани да нашия народ и за българските царе.“ От позициите на настоящето се осмисля и образът на вредителя. Това е фигурата на чужденеца, който чрез своите действия нанася щети върху българската държава и национален дух. Има обаче и други примери, макар и единични, като този с българина Иванко, убил благородния български цар Асен. Паисий обаче обяснява всеки акт на посегателство срещу владетеля или срещу държавата от страна на българин като влияние било на чужда сила (дявола), било на хитрините на чужденците –вредители (гърците). Тази представа от „История славянобългарска“ за вредителя на националния интерес като за чужденец или подвластен на чуждата сила българин ще се превърне в традиция и във възрожденската драматургия, например, ще послужи за показ на актуалните обществени конфликти.

„История славянобългарска“ отразява, макар и имплицитно, характерните за идентификационния процес съпоставки от XV до XVIII век. На първо място, разбирането за единство на християнската общност и проектирането на нов вид разграничения: християнин – нехристиянин. На второ място – съзнанието за принадлежност към общия славянски род въз основа на езиковата близост и духовните

ценности. За Паисий няма никакво съмнение, че българите са славяни. Нещо повече. Именно българите развиват до съвършенство родовите качества – войнска доблест, неустрашим дух, безкористност. Българите първи приемат православието и развиват славянските книги. Българи са първите православни славянски светци.

В такъв аспект „История славянобългарска“ фиксира важен етап от придвижването на Ние-идентификацията към Аз-идентификацията, от съзнанието за принадлежност към голямата група на славяните и православните християни към обособената група на нацията, конкретен изразител на ценностите и разбиранията на наследствата.

В „Царство на славяните“ Мавро Орбини въвежда славянството в широките исторически контури на времето, обосновава културните и духовните му устои, набелязва отличителните му белези – език и родови качества, като с това оформя ренесансовата платформа за възраждане на славянството като държавна традиция и духовни устои (език).

Паисий приема тази ренесансова гледна точка: за възраждане на голямата общност. Но с уговорката, че в новия исторически период водещо е възраждането на българския род, постигането на българското име, реконструирането на българските ценности. В този смисъл българската културна памет – както показва „История славянобългарска“ – пази спомена за големия разказ на славянството, за Прародината и овладяването на Европа. Но българската културната памет е преди всичко памет за свободната българска държава, просперирала във вековете преди робството, памет за величието и достойнството на нейните владетели. Българската културна памет е памет за духовните устои на българския народ, за книжовността и

българския език, за ценностите и духовните скрижали, съхранили българина в робския гнет. Тяхното ново битие, възраждането им, постигането на техния смисъл в новата историческа епоха, е посланието на Паисий Хилендарски. Така „История славянобългарска“ става начало на процеса на формиране на българската нация и духовна същина, превръща се в завет към поколенията да познаят гордо българското си име. Единни и сплотени.

**ЗА НЯКОИ ВАЖНИ ТЕРМИНИ В АРХИВИСТИКАТА –
„ЕКСПЕРТИЗА НА ЦЕННОСТТА НА ДОКУМЕНТИТЕ“,
„ФОНДООБРАЗОВАТЕЛ“ И „ИЗТОЧНИК НА КОМПЛЕКТУВАНЕ“**

гл. ас. д-р Петър Пейков

Връзката между документознанието и архивознанието се проявява най-силно там, където става превръщането, преобразуването на документа в архивен документ, на делото в архивна единица, на документалния фонд в архивен фонд. В основата на това превръщане стои теорията на експертизата, подпомогната от предшестващите я процеси на класификация и систематизация на документалния фонд. В България, теорията на експертизата включва система от принципи, методи и критерии възприети предимно от руската архивна школа и усъвършенствани чрез анализиране на българската практика.

В съвременната българска литература по архивистика и нормативните и методически документи в областта на архивното дело, експертизата най-общо е дефинирана като процес на определяне ценността на документите с помощта на критерии. Например, в Речника на българската архивна терминология от 2002 г. дефиницията за експертиза е „определяне ценността на документите въз основа на принципи и критерии и подборане на част от тях за постоянно съхранение“¹. В Методическия кодекс от 2013 г. (с. 66) експертизата е „процес на определяне ценността на документите въз основа на научно обосновани критерии с цел категоризирането на едни документи за постоянно запазване и други за унищожаване“.

Същото определение за експертиза е дадено и в Закона за Националния архивен фонд от 2007 г., допълнителни разпоредби, (пар. 1, т. 12). В Наредбата за учрежденските архиви от 2009 г., (чл. 32) експертизата на ценността на документите е „процес на определяне на ценността въз основа на критерии.“

Най-подробно и точно е определението в последното издание на „Увод в архивознанието“ от 2011 г., от проф. Ст. Петкова, където експертиза на ценността на документите е „изучаването им въз основа на критерии за ценност, с цел да се определят сроковете за съхранението им и да се подбере тази част от тях, която да постъпи за постоянно запазване в някой от архивите с постоянен състав, т.е., да се превърне в реална съставна част на Държавния/Националния архивен фонд“.² Тук пряко се обвързва извършването на експертизата с попълването на Националния архивен фонд. Освен това в определението се посочва другата важна цел – определяне сроковете за съхранение на документите. Пропуснати са обаче принципите и методите на експертизата, които заедно с критериите се използват в процеса на изучаване и оценка на документите.

Експертизата на ценността на документите като архивен процес се появява, едва когато обемите от документи създават реални проблеми с подбора, съхранението и използването на действително ценните от тях. Значителното увеличаване на съвременния документооборот е резултат от комплекс от причини, но най-съществените от тях са усложняването на управленския процес, развитието на междуотрасловите отношения, създаването на нови производства и нови продукти, развитието на търговията, развитието на науката, увеличаването на грамотността сред населението, въвеждането на съвременната размножителна техника за документи,

нарастването на бюрокрацията и ред други. Не случайно, по отношение на документите от по-далечното миналото остават като необходимост забраненият период за експертиза и забранената дата за експертиза.

Основна, първостепенна задача на експертизата е да се прецени кои документи имат действителна историческа стойност и да се извърши подбор за предаването им за постоянно, вечно съхранение в исторически архив, или в отделни граждани и техни организации, които са регистрирали документи в Регистъра на Националния архивен фонд. Отговорността при изпълнението на тази задача е огромна, защото се решава съдбата на документите обект на Националния архивен фонд и унищоженият документ обикновено не може да бъде възстановен. Това е причината да бъдат разработвани и използвани номенклатури на делата и списъци на документите, в които е закрепен дългогодишния практически опит на архивистите. По същата причина са организирани Експертни комисии на три нива – в институциите, в държавните архиви и в Държавна агенция „Архиви“. При изпълнението на основната задача на експертизата съществува и опасност от презастраховане, от оставяне на излишно много документи за постоянно съхранение.

В съответствие с действащата методика за определените за постоянно съхранение документи се поставя в номенклатурите срок „П“ (постоянен), който обаче не е окончателен, защото с номенклатурата само е прогнозирана ценността на документите и прогнозата може да не се потвърди при окончателната експертиза. По същия начин, документи с определени временни срокове в номенклатурата на делата, могат да се окажат ценни и да се приемат на постоянно съхранение в държавен архив.

Документите, за които освен кратковременен срок за съхранение има в номенклатурата и знак „ЕК“ се преглеждат много внимателно и се оценяват при окончателната експертиза. За тези видове документи е характерно, че експертизата за ценността им е трудоемка и изисква изключително внимателен полистен преглед.

Втора задача на експертизата е да се определят временните сроковете за учрежденско съхранение на документите, необходими за решаването на текущи въпроси, за функционирането на вътрешните и външни контролни органи, за извършването на справки и др. Обикновено тези срокове са от 1, 3, 5, 10 г. и след изтичането им и съставянето на актове, неценните документи с изтекли срокове на съхранение се унищожават. Документите с дългосрочно справочно значение се описват и съхраняват и използват до изтичане на определените срокове.

Трета задача на експертизата е да подобри пълнотата на състава и съдържанието на вече приети архивни фондове, чрез отстраняването на дублетни и явно неценни документи, погрешно приети за постоянно запазване и чрез допълване на липсващи по различни причини основни документи. Допълнителната експертиза се извършва предимно в държавните архиви.

Всички тези дейности са съпроводени с изучаване историята на фондообразувателите и историята на документалните фондове.

По наше мнение, експертизата може да се дефинира като „творчески, изследователски процес на изучаване и оценка на документите и фондообразувателите с помощта на принципи, методи и критерии с цел определяне на исторически ценни документи за включване в състава на Националния архивен фонд, определяне сроковете за временно съхранение на документите във

фондообразувателите и своевременно освобождаване от неценните документи“.

Тъй като експертизата не е абстрактно понятие и, отчитайки спецификата и мястото на експертизата в различни фондообразуватели, предлагаме следните по-конкретни определения за експертиза:

1. Експертиза при учрежденските фондове – „продължителен процес на оценка на документалния фонд с помощта на принципи, методи и критерии, започващ от определянето на сроковете за съхранение в номенклатурата на делата, преминаващ през актовете за унищожаване на неценни документи с изтекли срокове и завършващ с окончателната оценка на документалния фонд с цел приемането на част от него в държавен исторически архив, описана в инвентарен опис“.

Това до известна степен това важи и за документите на неправителствените организации и други фондообразуватели с обществени функции, приели да бъдат източници за комплектуване на държавните архиви. Наистина, до известна степен, защото някои от тях могат и да не осъществят всички етапи на експертизата, например, могат да не съставят номенклатура или акт за унищожаване на документи.

2. Експертиза на документи от личен произход – „процес на оценка с помощта на система от принципи, методи и критерии на вече създадени лични документални фондове, документални колекции или отделни документи на граждани с цел определянето на част от тях за постоянно съхранение или регистриране в Регистъра на Националния архивен фонд“.

Това определение може да се предложи и за източниците за комплектуване от чужбина – документите на българи емигранти и техни организации.

3. Допълнителна експертиза – „процес на нова оценка на вече приети в държавния архив фондове от един отрасъл (подотрасъл), система (подсистема) или отделен архивен фонд с цел отчисляване на явно неценни документи, на дублетни документи и попълване при възможност на фондовете с ценни документи или техни копия, които по различни причини не са били приети на постоянно съхранение“.

Без експертиза на ценността на документите е невъзможен един от основите архивни процеси – системното попълване на архивите с ценни документи в съответствие с техния профил или комплектуване. Законът за Националния архивен фонд от 2007 г. и новата икономическа и историческа действителност, откриха възможности за значително разширяване кръга на „фондообразувателите“ и състава на „източниците за комплектуване“ на архивите. В тази връзка от нова гледна точка могат да се направят опити за уточняване тези два основни термина, имащи пряко отношение към формирането на Националния архивен фонд.

В т. 26, & 1 от Допълнителните разпоредби на Закона от 2007 г. фондообразувател е „държавна организация, физическо или юридическо лице, създали или за които са създадени документи, подлежащи на постоянно запазване в архив“. Терминът „източник на комплектуване“ въобще не е включен в Допълнителните разпоредби на закона от 2007 г.

В Архивния речник от 2002 г. фондообразувател е „учреждение, организация или лице, от чиито документи се обособява архивен

фонд“.³ Андриана Нейкова в монографията си „Архиви и общество“⁴ повтаря определението за „фондообразувател“ от речника, т.е. категорично терминът „фондообразувател“ е обвързан с архивния фонд. В същия речник е дадено сравнително точно определение за източник на комплектуване „учреждение, организация или лица, документите на които се приемат на постоянно съхранение в държавен архив“.⁵

Закономерно възниква въпросът кое е по-широкото понятие – „фондообразувател“ или „източник на комплектуване“ и каква е връзката им с документалния и архивния фонд. Ако приведем пример с голяма компания, която е обществено значима и която неминуемо в своята дейност създава документален фонд, но по различни причини не го предава на постоянно съхранение в исторически архив т.е. на практика тя е фондообразувател, но не е източник за комплектуване. В случай, че след време реши да предаде документалния си фонд на постоянно съхранение в архив, естествено след експертиза на ценността, този документален фонд се превръща в архивен, а фондообразувателят, в случая частната компания, се превръща в източник на комплектуване. Ако не предаде документи, тя няма как да се превърне в източник на комплектуване. Същото се отнася и за физическите лица.

От друга страна, физическо или юридическо лице, предало частично постъпление или отделен, но изключително ценен документ за историята на страната ни е източник на комплектуване, но все още не е фондообразувател, защото документите, които са комплектувани не са достатъчно за формирането на документален фонд или документална колекция.

Тук е необходимо да уточним, че „фондообразувател“ е по-широко понятие от „източник на комплектуване“. В тази връзка може да се предложи следното определение за „фондообразувател“ – държавна или общинска институция, юридическо или физическо лице създали документален фонд или документална колекция, които след експертиза могат да се превърнат в архивен фонд и в архивна колекция*.

Предлагаме определението за „източник на комплектуване“ може да се прецизира по следният начин – държавна или общинска институция, физическо или юридическо лице, които са предали на постоянно съхранение в исторически архив архивен фонд, архивна колекция, частично постъпление или спомен.

Тези предложения обвързват фондообразувателя в по-голяма степен с документалния фонд, източника на комплектуване с архивния фонд и с експертизата на ценността на документите. В противен случай е налице подценяване на документалния фонд като основно понятие и като основа за създаване на архивния фонд. Архивният фонд все пак е част от документалния фонд. В момента в българската архивна практика и фондообразувателите и източниците на комплектуване се отнасят само към архивния фонд.

Създаването на документалните фондове е обективен, исторически процес, резултат от човешката дейност, както в институциите и организациите, така и в личния живот на гражданите, а формирането на архивните фондове се извършва до определен момент с участието на създателите на документите, но тук водещи са архивистите. На практика не винаги се образува документален фонд и не винаги документалният фонд се превръща в архивен фонд. Политиката на архивите за максимално обогатяване Националния

архивен фонд с ценни документи е свързана с приемането на постоянно съхранение или регистриране в Регистъра на Националния архивен фонд, архивни колекции, частични постъпления, отделни документи, спомени от различни източници за комплектуване.

„Фондообразувател“ и „източник на комплектуване“ обикновено съвпадат при държавните и общинските институции, но целта на новия закон за Националния архивен фонд от 2007 г. е да разшири състава на източниците на комплектуване от страна най-вече на неправителствени организации и лични фондове на гражданите, както от страната, така и от чужбина.

* В теорията и методика на архивистиката, архивната колекция е приравнена към архивния фонд, като основна отчетна и класификационна единица.

ГЕОРГИ СТОЙКОВ РАКОВСКИ – РАДЕТЕЛЯТ ЗА ЕВРОПЕЙСКОТО РАЗВИТИЕ НА БЪЛГАРИЯ

проф. д.ик.н. Евгений Сачев

Георги Стойков Раковски (по рождение Съби Стойков Попович, известен и като Георги Сава Раковски) е български революционен деец, изследовател, духовен водач, вдъхновител на българското националноосвободително движение, виден възрожденец и основоположник на организираната националреволюционна борба за освобождението на България от отоманско иго. Георги Стойков Раковски е публицист, издател, журналист, историк и етнолог. Той е един от първите, които развиват идеите на културономията – науката за паметниците на културата и историята, като обосновават тяхното значение за общественото развитие. Той е роден на 2. април 1821 г. в гр. Котел (сега в община Котел, област Сливен) и е починал на 9. октомври 1867 г. в гр. Букурещ, Република Румъния.

Георги Стойков Раковски е един от първите българи, които развиват идеята за европейския път на развитие на България. Името на видния българи в повечето случай свързваме с революционните му заслуги за Отечеството. Народният поет Иван Вазов го нарича „мечтател безумен, образ безумен“. Георги Стойков Раковски е пример за една универсална личност, оставила трайни следи в развитието на българската наука, образование, просвета и култура. По онова време Георги Стойков Раковски е известен като „човекът със стоте ръце“.

Почти няма родолюбиво начинание през тези славни години на Българското Възраждане, което да не е свързано с неговото име. Още

съвсем млад Съби сменя първото си име, като взема името Георги – на вуйчо Георги Стойков Мамарчов (Георги Мамарчев Буюклиу), който е известен предимно като капитан Георги Мамарчев. Той е бил борец против омразното отоманско робство и капитан от руската армия. С този си акт младия котленец определя своята главна цел в живота – с беззаветна преданост в служба на Отечеството. Неговият героичен чичо, неговият пример в живота е участвал в български доброволчески отряд, наречен „Болгарское земское войско“, по време на Руско-турската война (1806–1812). През 1812 г. се включва в Отечествената война на Русия срещу нашествието на Наполеон. По време на следващата Руско-турската война (1828–1829). Георги Мамарчев е начело на Българския доброволчески отряд към руската армия, дал решителния принос за освобождаването на гр. Силистра. С този отряд капитан Георги Мамарчев стига до гр. Сливен. За известно време Георги Мамарчев е кмет на гр. Силистра. След сключването на Одринския мирен договор (1829 г.), капитан Георги Мамарчев се опитал да вдигне въстание в Сливенска, Котелска и Търновска област. За да не предизвика международни усложнения с подобен акт руското командване му противодейства. Капитан Георги Мамарчев е арестуван от изпратения отряд от 200 казаци.

Събраните под негово предводителство хора са разпуснати, като впоследствие капитанът е освободен. Друг вдъхновител на младия българин бил известният революционен деец Михаил Раковски, който бил преследван в Европа и странствал из Азия. Раковски получава финансова подкрепа от Стефан Богориди, за да се изучи. Княз Стефан Богориди (роден Стойко Цонков Стойков, на гръцки: „Στέφανος Βογορίδης“, „Стефанос Вогоридис“, на турски: „Stefanaki Bey“, „Стефанаки бей“, на румънски: „Ștefan Vogoride“ е висш

отомански държавник. В гр. Карлово Георги Стойков Раковски е ученик на известния възрожденски учител Райно Попович. След това завършва и гръцката Велика народна школа, намираща се в елитния цариградски квартал „Куручешме“.

По време на обучението си в отоманската столица Цариград се запознава с българи, които са радатели за освобождението на България като Иларион Макариополски, Неофит Бозвели, Сава Доброплодни, както и с дейци на полската емиграция като Михаил Чайковски, по-известен като Садък паша. След Кримската война (октомври 1853 г. – февруари 1856 г.). Георги Стойков Раковски взема решение, което определя по-нататъшната му съдба: открита борба с отоманското правителство и гръцкото духовенство „чрез пресата и сабята“. Към 1855 г. той вече знае цели пет езика: персийски, френски, турски, гръцки и арабски. През 1858 г. приема руско поданство и става преподавател в Одеската семинария. Именно тук водят началото си и първите му опити за изява в едно неподозирано за него поприще – на учен, общественик и революционер.

Той заедно с група българи създава в гр. Свищов „Тайното общество“, което има за задача да събира пари за освобождението и сведения за османските войски и да ги предава на руското военно командване. Новосъздаденото „Тайно общество“ приема като знаме на бъдещата българска република трибагреника – бяло, зелено и червено. За осъществяването на тази задача Георги Стойков Раковски и неговите другари постъпват като преводачи в турската армия. Тяхната дейност обаче е разкрита и той отново е арестуван. При отвеждането му в Цариград обаче успява да избяга. Членовете на „Тайното общество“ продължават да събират средства, като под формата на дарения за читалище внасят 20%, а 80% отиват за

въоръжение. По онова време гр. Свищов има статут на свободна област въз основа на договора от „Sistova“ (новото име на града, преди това наричан „Zigit“), сключен на 4. август 1791 г. между Австрия и Турция, който град е можело да се разпорежда само „валиде ханъм“ – майката на султана.

През юни 1854 г. Георги Стойков Раковски организира чета от дванадесет души и броди с нея из Източна Стара планина. Тогава прави опит да се свърже и с руските войски, които по това време са преминали на юг от р. Дунав. През есента, руската армия се изтегля отвъд Дунава и Раковски разпуска четата си. Известно време се укрива в Котел, където написва преживяното от него в цариградския затвор. По това време написва и първата редакция на поемата си „Горски пътник“. В края на 1855 г. Георги Раковски се установява в гр. Букурещ, където завършва втората редакция на поемата „Горски пътник“, но още на следващата година се премества в гр. Нови сад в Австрийската империя, където издава „Предвестник горскога пътника“. Тук той започва и редактирането на вестник „Българската дневница“. Издава и пробния брой на вестник „Дунавски лебед“. През 1857 г. Георги Стойков Раковски започва печатането на поемата „Горски пътник“. През същата година по настояване на османските власти той е изгонен от гр. Нови Сад и се прехвърля от-ново във Влашко. Живее известно време в гр. Галац и гр. Яш, където участва в подготовката за създаване на Болградската гимназия, носеща днес неговото име. На 7. март 1858 г. Георги Стойков Раковски преминава от Молдова в Руската империя, тъй като османското правителство оказва силен натиск за екстрадирането му върху молдовския княз Никола Богориди, представител на видния котелски род Богориди. След кратък престой в гр. Кишинев, в края на м. март той пристига в

гр. Одеса, където е приет в дома на видния български търговец Никола Тошков. Със съдействието на Николай Палаузов е назначен за надзирател на българските ученици в Одеската семинария, но радикалните му възгледи предизвикват недоволство и по настояване на Стефан Тошкович е уволнен. Със съдействието на Одеското българско настоятелство Георги Стойков Раковски прави неуспешни опити да започне издаването на български вестник в гр. Одеса, а през 1859 г. публикува етнографската книга „Показалец или ръководство как да се изискват и издирят най-стари чърти нашего бытия, языка, народопоколения, старого ни правления, славнаго ни прошествия и проч.“, която посвещава на Никола Тошков.

През есента на 1860 г. Георги Стойков Раковски се премества в столицата на Сръбското княжество – Белград, където продължава своите исторически изследвания. Тук започва и издаването на вестник „Дунавски лебед“, в който засягат теми от политическо, просветно и стопанско естество, но и такива, свързани с църковно-националната борба, единството на българския народ и др. По това време започва последното значително преселване на българи в Украйна, иницирано от руските дипломатически представителства и засегнало главно Видинско, Белоградчишко и Ломско. Георги Стойков Раковски започва енергична кампания срещу обезбългаряването на региона и през 1861 г. издава брошурата „Преселение в Русия или руската убийствена политика за българите“, в която остро критикува руската политика. Освен това той води оживена кореспонденция по въпроса с общественици, като Пандели Кисимов и Кръстьо Пишурка и публикува в своя вестник „Дунавски лебед“ десетки статии срещу преселването, както и кореспонденции за тежките условия, при които са поставени преселниците в Руската империя. В резултат на

кампанията на Георги Стойков Раковски бежанската вълна бързо затихва. В Ломско руски агенти са прогонвани от българските села а във Видин тълпи от селяни обсаждат руското консулство, настоявайки да получат обратно паспортите си.

През 1861 г. Георги Стойков Раковски изготвя „План за освобождението на България“ и „Статут за едно Привременно българско началство в Белград“. Тези две съчинения бележат нов етап на идейното развитие на Георги Стойков Раковски. В тях той за пръв път излиза с идеята за създаване на „ръководен център на борбата“, както и организирането на територията на Сръбското Княжество на една армия, която да премине в България и да вдигне на въстание българското население. За ръководство на въстанието Раковски предвижда едно „Привременно българско правителство“, което е създадено през м. юни 1862 г. в Белград под негово председателство. На него се възлагало управлението на всички дела, отнасящи се до „всеобщото българско въстание“.

В духа на тези разбирания Раковски се заема и с организирането на революционната армия и такава е създадена през 1862 г. в лицето на Първата българска легия в Белград. През м. юни 1862 г. Легията участва в боевете с осmano-турския гарнизон на белградската крепост „Калемегдан“. Нейното разтурване (след нормализиране на отношенията между Сърбия и Осmano-турската империя) показва слабата страна в плана на Георги Стойков Раковски. Поставянето на ръководния център вън от пределите на страната, както и изграждането на революционна армия на чужда територия поставяли националнореволюционното движение в зависимост от политиката и целта на други държави. В същото време напрегнатите отношения между Осmano-турската империя балканските държави давали

основание на Георги Стойков Раковски да вярва, че е възможно изграждането на един балканския съюз, в който да бъде отредено място и на българския народ. След разпускането на легията Георги Стойков Раковски е напълно разочарован от двуличната политика на Атина и Белград. Огорчението от егоистичната политика на балканските страни го насочва към... историческата наука. Основната му цел обаче е не толкова критичното търсене на истина, колкото „разбуждането на националната сваяст“. В онази епоха българите се нуждаели по скоро от това, отколкото от задълбочени академични трудове.

Георги Стойков Раковски изгражда в своите съчинения образ на света, в който българската нация играе основна роля – често романтична и леко преувеличена. Посочват се враговете, търси се вдъхновение за подвизи. Котленецът е от първите български историци, оценил делото на Паисий Хилендарски. За него трудът на светогорския монах е изходната точка, от която започва новата история на България. За автора на „Горски пътник“ голямото значение на „История славянобългарска“ за националното ни осъзнаване е очевидно. Възгледите на двамата големи българи съвпадат както по отношение на несъгласието им с чуждите домогвания, така и в укорите им към своите „неразумни и юроде“ съвременници.

Независимо от начина, по който са формулирани, идеите на светогорския монах допадат на Георги Стойков Раковски поради усилията им да обвържат директно историята на българите с човешката общност като цяло, а не просто с една нейна част, каквато са славяните. Не са му напълно чужди и месианските елементи във възгледите на Паисий Хилендарски. Същевременно младият

революционер, който се оформя в контекста на други културни и исторически представи, не може да не отхвърли някои от идеите, които лежат в основата на „История славянобългарска“. Така в „Основни начала за българската най-стара словесност“ Георги Стойков Раковски оспорва преминалата от Стария завет в Паисиевата история юдейскоцентрична представа за древността на човечеството и търси други възможности, които да съответстват на неговото време.

С цел да обясни произхода на българите, в издавания от него вестник „Български лебед“ той обръща взор към... историята на Индия. Идеологът на нашето националноосвободително движение написва много статии, в които се опитва да повдигне националното самочувствие на борещия се за духовно и политическо освобождение български народ с примери от неговата история, показващи общност с древната индоевропейска култура. Българското културно-историческо наследство Георги Стойков Раковски счита за основа за възраждането на българския национален дух и идеали. За него древността на българската култура и държавност са темелите, върху които трябва да определят европейския избор за бъдещето развитие на българския народ и държава. Тази концепция е базова за культураномията. Той открива и описва много примери за родство между българския език и санскрит, като намира и аналогии в съвременния български фолклор с божества и митични персонажи от индийската митология. Според него, малко европейски народи могат да се похвалят с такова богатство.

Георги Стойков Раковски заимства от модерната по негово време европейска наука идеята, че прародината на човечеството е Азия, а древна Индия е люлката на европейската цивилизация. Според него българите са „най-чисти“ индоевропейци, които първи напускат

Хиндустан и донасят в Европа стария култ към Шива. За разлика от много свои съвременници пламенният котленец вижда в староиндийските вярвания не „примитивен“ политеизъм, а усъвършенствана религия, от която и по негово време сред българите се пазят значителни следи. Неговите наблюдения сочат, че тази древна религия е близка до християнството и поради това българите лесно биват покръстени от апостол Павел. Всички тези свои виждания Раковски публикува под заглавието „Кратко разсъждение върху тъмните и лъжовните начала, на които е основана старата история на европейските народи“. В изданието той споменава, че след дълги бдения и четене във Виенската библиотека е успял да определи съвсем точно къде е прародината на българите – в района на Северен Афганистан и Памир. Интересът му към Индия не се изчерпва само с нейната древна история и богатото ѝ културно наследство. Като хуманист той съчувства на борещия се за своята независимост индийски народ и издига глас в подкрепа на тази борба още през 1857 г.

Колкото и странни да изглеждат идеите на Раковски, сънародниците ни от XIX в. са имали нужда от тях. Те са били част от процеса на раждането на българската нация. А в онази възрожденска епоха основният враг, с който българите трябва да се справят, е Гръцката патриаршия и по тази причина доста от съчиненията на котленеца са насочени против елините. Като възпитаник на Куручешменското гръцко училище, за известно време той става част от кръга около съотечественика си Стефан Богориди в Истанбул и има възможност да се рови в библиотеката му. От това време датира и близостта му с Гаврил Кръстевич, който има отношение към хипотезата за хунския произход на българите. Същевременно Георги

Стойков Раковски е сред тогавашните българи, които за времето си са познавали много добре античната култура. Но той е напълно чужд на патоса на елинофилите и често се изказва не много ласкаво за древна Елада. Характерен пример за отношението му към класическата древност и претенциите на фанариотите е заглавието на една негова статия, публикувана през 1865 г.

„Българска старина“, озаглавена „Преимуществото на българския език над староелинския или истинския състав на елинския език“. Георги Стойков Раковски не пропуска възможност да изобличи древните автори в тенденциозност. Същевременно той умело намира и използва такива техни идеи, които подкрепят собствените му тези. В съчиненията си на няколко пъти например въвежда един цитат от Платоновия диалог „Кратил“, който по това време едва ли е бил познат на много българи. Въпреки изцяло отрицателното си отношение към гръцката античност, Раковски не се поколебава да я използва, за да докаже идентичността на българския народ. Заемайки част от прочутото съчинение на Херодот, той се спира на странната теория за така наречения кимерийски произход на нашата нация. Тя не е подплатена от никакви доказателства и самият той я отрича по-късно в писмата си.

Въпреки че е свързан с Русия, с нейната наука и култура още от ранно детство по семейна линия и въпреки, че участва като доброволец в Руско-турската война и дори получава руско поданство, под влияние на различни фактори Раковски се превръща в един от най-яроствните противници на руските имперски домогвания, а оттам – и на русофилството, и на славянофилството като стратегии за общуване на българите със света. За разлика от крайните славянофили, властващи в руската историография в този период,

Георги Стойков Раковски не приема идеята за опасностите, които крие в себе си западната цивилизация. Той получава много от европейската наука при престоя си в Марсилия и неговите политически планове често имат „европейски“ облик и дух. Показателни са сравнително по-малко известните му проекти за икономическо интегриране със Запада. Редица статии в „Дунавски лебед“ от 1860–1861 г. разгръщат идеята, че Западът има изгода да търгува с българите. Научните търсения на котленеца не се ограничават само до чистата история и нейното тълкуване. Първият етнографски анализ също принадлежи на него. Неговият „Показалец или ръководство как да си изискват и издирят най-стари черти нашего бития, языка, народопоклонения“ и до днес не е загубило значението си и съвременните учени го цитират като най-достоверен източник.

ЗА БЪЛГАРСКОТО КУЛТУРНО-ИСТОРИЧЕСКО НАСЛЕДСТВО В РЕПУБЛИКА ТУРЦИЯ

гл. ас. д-р Боряна Бужашка

В съвременна Турция живеят потомци на различни религиозни и етнически общности, които са били част от Османската империя. Това най-вече се отнася за Истанбул – някогашният Константинопол, или Цариград, както ние българите по традиция сме свикнали да го наричаме. Град на два континента и на много исторически епохи, той отразява в своята уникалност културно-историческите корени на милионните си жители. Сред тях са и цариградските (истанбулските) българи. Членове на микроскопична в мащабите на мегаполиса общност, едва няколкостотин души, те се съизмерват не с числеността си, а с богатото културно-историческото наследство, на което днес са горди пазители.

Цариград е един от центровете на Българското национално възраждане. Тук през XIX век възниква многобройна българска колония, която с позицията си в средоточието на политическата власт в Османската империя и с връзките си с всички краища на историческа България – Мизия, Тракия и Македония – играе важна, а понякога и решаваща роля в нашата национална история от онази епоха. В Цариград за постоянно или временно живеят, работят и творят най-известните водачи на българското културно-просветно и църковно-религиозно дело. Тук е седалището на Българската екзархия, която и след възстановяването на българската държава през 1878 г. продължава да крепи националното съзнание на

македонските и тракийските българи. След Балканските войни българската общност в Цариград преживява труден период, също както и в годините след Втората световна война, но успява да се съхрани и да запази най-важните светини на Българското възраждане. Сред тях по своята значимост като архитектурни обекти и исторически паметници изпъкват Екзархийския дом в квартала „Шишли“, Желязната църква „Св. Стефан“ и Българския метох край Златния рог – материалната „Света Троица“ на цариградската българска общност от епохата на Българското национално възраждане. Редом до тях като свидетели на миналото и места на памет се нареждат и българското гробище във Ферикьой в Истанбул и българските паметници в Одрин, който някога също играе ролята на важен културен център в българската история.

Днес българските паметници в Истанбул са призвани да се превърнат в мостове между миналото, настоящето и бъдещето, в културни средища за образование и възпитание на новите поколения, в пантеони за съхраняване и утвърждаване на историческата памет и националните традиции, в центрове за представяне и популяризиране на българската култура. Именно с разбирането за тази мисия беше изградена Програмата за сътрудничество в областта на опазване на културно-историческото наследство, подписана между Министерство на културата на Република Турция и Министерство на културата на Република България. С нея стартира процесът за възстановяване на българските културно-исторически паметници в Република Турция.

Централно място в тази програма беше отредено на един от най-значимите паметници на Българското възраждане – сградата на Метеха, изграден през 1851 г. с помощни функции към храма „Свети

Стефан“ край Златния рог. Първоначално той е служил за подслон за пътуващи поклонници, но постепенно се превръща в сборно място на занаятчии, търговци, първенци, вестникари, свещеници, учители, владици, народни представители. В различните периоди от своето съществуване сградата на Метоха се е използвала за приют, редакция, печатница, семинария. В нея са се списвали и печатали над двадесет вестника и списания. Днес сградата е паметник на културата и се стопанисва от Фондацията на Православната църква на Българската екзархия, която в съответствие на турските закони е регистрирана като неправителствена организация на българите от Истанбул. През 2016 г. завърши ремонтът на сградата на Метоха, която се намира в непосредствено съседство до желязната църква „Св. Стефан“ в един от най-старите квартали на Истанбул – Фенер, населяван в миналото от различни общности (турци, гърци, евреи, арменци), оставили своите материални следи наоколо. В нея е изградена и постоянно действаща музейна експозиция. В експозицията историческият разказ, чрез документи, снимки и експонати, проследява българското църковно-национално движение и създаването на Българската екзархия, превръщането на Цариград в средище на българското културно присъствие в Османската империя и център на българския възрожденски печат, животът на българската общност с нейния дух, религия, език и бит като част от етнонационалната мозайка от времето на някогашния Цариград в Османската империя до наши дни в Истанбул, Турция. Цялостният материал е представен в пет тематични кръга и на три езика – български, турски и английски. Кратките въвеждащи текстове, към отделните тематични кръгове обогатяват историческото познание за материалните и духовни ценности от епохата на Възраждането и подпомагат процеса на

усвояване от съвременниците на културните традиции и специфичната национална идентичност на българския народ. Експозицията е част от туристическия пакет на български и турски фирми при обиколките в Истанбул, а библиотеката със своите стари и изключително ценни издания ще бъде превърната в място за изследване и изучаване миналото на българите в Османската империя и Р Турция и духовните интереси на различните етнически групи. Инсталираният мултимедиен продукт към експозицията разказва за българското присъствие в Османската империя и знаковите за Българското възраждане сгради и места в Истанбул. В направената възстановка на стара училищна стая с дървени чинове, стари учебници и книги се предвижда провеждане на открити уроци свързани с историята на българо-турските отношения и живота на българите в Османската империя. Така този уникален културно-исторически паметник от миналото стана действащо културно и научно средище в съвремието.

Превръщането на Българския метох в Истанбул в активно място на памет и функционално културно средище ще вдъхне нов живот на българската национална общност в този световен мегаполис. На стотици километри от България, в сърцето на многомилionen Истанбул, в един от най-старите и туристически квартали Фенер има място, което разказва за българската история, за нашите големи възрожденски дейци, за българските паметници и българската колония в Османската империя и днешна Турция.

Показвайки историята като поредица от събития, факти и галерия от личности от първите години на колонията до наши дни, историческия разказ разкрива запазената българска национална самобитност във всички сфери на обществения и културен живот в

Истанбул. Чрез експозицията българската общност в Турция експонира част от своята родова памет и културно наследство и го съхранява за своите потомци.

През 2017 г. завърши и реставрацията на друга българска светиня – църквата „Св. Стефан“. Нейната история отразява борбата на българския народ за църковна и национална независимост и я превръща в един от българските символи в сърцето на османската империя Истанбул.

През 1849 г. влиятелният османски чиновник, българинът княз Стефан Богориди подарява за български черковни нужди голям двор с 3 постройки – една дървена и две каменни, в цариградския квартал „Фенер“ между площадите „Балат“ и „Фенер“, на самия бряг на Златния рог, близо до седалището на Вселенската патриаршия.

На 17 октомври 1849 г. е издаден официален султански ферман, позволяващ на българите да имат собствен молитвен дом. Долният етаж от подарената от Богориди дървена къща е превърнат във временен параклис и е тържествено осветен на 9 октомври 1849 г. По късно параклисът прераства в самостоятелен храм, известен като Дървената църква, и е посветен на първомъченик и архидякон Свети Стефан в чест на дарителя Стефан Богориди.

През 1850 г. каменните къщи в двора са разрушени и с материала е изградена триетажна постройка с 25 стаи, известна като Метоха.

На 25 юни 1890 г. със султански ферман се разрешава на българската екзархия да построи нов храм на мястото на Дървената църква. Основният камък е поставен от екзарх Йосиф на 27 април 1892 г. Тъй като теренът е нестабилен, архитектът Ховсеп Азнавур предлага конструкцията на църквата да бъде от сглобяеми железни плоскости, а не с бетонни основи. Търгът за изработването на

елементите на църквата е спечелен от виенската фирма Рудолф Филип Вагнер. Елементите, тежащи 500 тона, са изработени във Виена между 1893 и 1895 г. и са откарани по железницата до Триест, а от там с параходи до Цариград. Скелетът на църквата е от стомана, а страните от ковано желязо, всички елементи са захванати в основите с болтове, гайки, нитове – общо около 4 милиона. Сглобяването на Желязната църква приключва на 14 юли 1896 г.

В архитектурно отношение отвън църквата съчетава елементи на необарок, неоготика и византийски стил. Интериорът също е изработен във Виена – коринтски колони, ангелчета и флорални мотиви са завинтени във вътрешността. Стилът на интериора има ар нуво влияние – първият пример за ар нуво в Истанбул. Виенските майстори изработили иконостаса по католически образец и секретаря на Екзархията Атанас Шопов с архитекта Азнавур са принудени да отидат до Русия, за да преговарят с руска фирма за изработка на православен иконостас. Иконостасът е направен от московската фирма на Николай Ахапкин, иконите са изписани от руския художник Клавдий Лебедев, а шестте камбани са отлети също в Русия, в Ярославъл във фабриката на Пьотър Оловянишников. Две от шестте камбани звучат и до днес.

Тържественото осветяване на новата църква „Свети Стефан“ е извършено от екзарх Йосиф на 8 септември 1898 г. – празника на Рождество Богородично. От старата дървена църква е съхранен само напестолният камък от олтара, като паметник, който да напомня за историческата ѝ роля в продължение на половин век.

„Свети Стефан“ е резултат от експериментирането с железни църкви във втората половина на 19. век. Преносимите железни църкви са британско изобретение и са използвани за отдалечените

британски колонии като Австралия. Създателят на Айфеловата кула, френският инженер Густав Айфел също изработва железни църкви, които са изпращани във Филипините и Перу. Днес „Свети Стефан“ е една от малкото оцелели железни църкви в света.

В двора на „Свети Стефан“ са погребани българските църковни дейци Иларион Макариополски, Авксений Велешки, Мелетий Велешки и Паисий Пловдивски.

Не по-малко знакова за българите е и друга сграда свързана с българското Възраждане – Българската екзархия в Истанбул.

Разположена сред обширен, потънал в зеленина двор, скрита от любопитните очи и шумния делник, в престижния истанбулски квартал „Шишли“ се издига красива бяла сграда. Купена е през 1907 г. по инициатива на българския екзарх Йосиф. Дотогава седалището на българската Екзархия се е помещавала в квартал „Ортакьой“. Там се е провел през 1871 г. първия църковно-народен събор, избрал за екзарх Антим I и утвърдил подготовения предишната година „Устав за управлението на Българската Екзархия“. От тук е ръководена църковната и просветна дейност на Екзархията сред българското население, останало извън пределите на свободна България.

Влизайки в къщата на екзарха, посетителят се пренася в епохата от началото на XX век. На първия етаж в Екзархийския дом се намира кабинетът на екзарх Йосиф. Съхранен в автентичния си вид, той представлява интерес за посетителите. Запазени са всички мебели, включително писалището на Екзарха, на което той е подписвал важни църковни документи. В противоположния ъгъл, отдясно на входната врата на кабинета се намира старинна каса. Тя е интересна с това, че е с четири ключалки. Четирима църковни настоятели са разполагали с по ключ от касата. Трябвало да се съберат и четиримата настоятели за

да може да се отключи екзархийската каса. На видно място е окачен и фермана, с който султан Абдул – Азис признава българите като отделен етнос, с право на самостоятелна Църква, начело с български духовен глава. В съседство е кабинетът на председателя на сегашното Църковно настоятелство, където се провеждат ежеседмичните сбирки на настоятелството и се решават текущите въпроси на енорията.

На втория етаж е разположен голям салон за приеми. Част от мебелите са наскоро реставрирани, правят впечатление старинните камини и рисуваният таван, както и богатата колекция от маслени портрети и фотографии на видни български духовници и църковни дейци. Дървени стълби водят до третия етаж, където се намира параклисът „Свети княз Борис–Михаил“. Тук се пазят стари икони и книги, църковна утвар и картини. Съхраняват се и много предмети, събирани в течение на години от българи в Истанбул, от други градове в Турция и от чужди страни. Тук могат да се видят църковна утвар, хоругви (църковни знамена), които са били използвани от самата Екзархия, икони, каси за събиране на дарения, архиерейски мантии, които са от по-ново време и с нова изработка и др.

Свързан с централната сграда е храмът „Свети Иван Рилски“. Първоначално той е бил зимна градина, превърната след това в параклис. Всяка неделя църковните служби събират българите от колонията и християни от други националности. Поставена на видно място в двора, всеки ден звъни с ясен глас камбаната – реликва, отлята през 1872 г. по случай учредяването на Българската екзархия. Цялото пространство около сградите е запълнено с алеи, оформени като цветни фигури, зеленина и малък басейн, в който посетителите могат да хвърлят дребни монети за здраве и късмет. Мястото е

предпочитан кът в многомилionenния Истанбул за срещи на българите и за провеждане на църковни и светски празници.

Дълго време цариградските българи нямат свое собствено гробище. Покойниците обикновено са погребвани по родните им места или в гръцкото гробище в квартал „Шишли“. Там се намират гробовете на много именити българи като Константин Фотинов, Христо Тъпчилещов, Стефан Богориди, Гаврил Кръстевич и др. Едва през 1911 г. на българската община в Истанбул е отпуснат парцел за гробище в квартал „Ферикьой“. Първите погребения са извършени през 1915 г. Поради скромния капацитет на парцела повечето гробове са фамилни. През 1921 г. в гробищния парк е построен малък храм. Наричат го „Свети Димитър“. Храмът е издигнат в памет на жертвите от клането в село Загоричане, Костурско, избити от гръцки четници на 25 март 1905 г. Сред българите в столицата на Османската империя голяма част произхождат от Западна Македония. Загоричанските млекари са една от най-големите групи. Именно те поемат инициативата и осигуряват средствата за изграждането на църквата. Основният дарител е богатият загоричанец Димитър Спиров, който е загубил свои роднини по време на клането. В предверието на храма има надпис, който напомня за трагичното събитие, в чест на което е издигнат. Дълго време църквата е била занемарена. През последните години общината в Шишли, на чиято територия се намира църквата влага доста средства в реставрирането ѝ като паметник на културата. За нея се грижи и българското църковното настоятелство в Истанбул. Наред с другите забележителности на Истанбул, църквата „Свети Димитър“ в квартал „Ферикьой“ също заслужава да бъде включена в туристическата програма на българите в Истанбул.

Като зачита националните традиции и културно-историческото наследство на Република Турция, създадените културни продукти разкриват културно-историческите особености на Истанбул като център на икономически, политически и културни влияния на различните населявали го народности, съхранили тази култура и влияния до наши дни. Опазването на българските културно-исторически паметници в Истанбул се вписва и в общата политика на Европейския съюз в областта на развитието на добрите международни практики. Тези паметници са принос в усилията на България, като страна на Европейския съюз за реализиране на ценностите на демокрацията – поощряване на културното многообразие, етническата и религиозната толерантност и сътрудничеството между различни етнически групи.

БИБЛИОТЕКИТЕ КАТО УЧАСТНИЦИ В КУЛТУРНИЯ ТУРИЗЪМ – ВЪЗМОЖНОСТИ И ПЕРСПЕКТИВИ

проф. д-р Мариела Модева

Визията за обществените библиотеки непрекъснато се променя по посока на разширяване на нейните функции и търсенето на нови измерения на задачите, които изпълняват в съвременното общество. В Плана за изграждане на „икономика, основана на знания“ (вж. Икономика на знанието. Съставители: Ялъмов, Т., Стефанов, Р. и екип на „Индъстри уоч“. – Фондация „Приложни изследвания и комуникации“ ARC Fund, С., 2004, с. 3–4), Плана „Електронна Европа“, в програмите за опазване и достъп до културното наследство библиотеките се разглеждат като [6]: „образователни, културни и социални институции, играещи ключова роля в осигуряването на свободен и безплатен достъп до информация на социално слабите слоеве на обществото, лицата с физически и умствени увреждания, децата, лицата лишени от свобода, възрастните хора и др.; основни пунктове за интернет достъп и за обучение на възрастното население за ползване на интернет; Съвременни информационни институции, предоставящи информационни услуги, базирани на интернет и на изградени интегрирани библиотечно-информационни системи във всяка библиотека. На базата на информационните технологии, библиотеките осигуряват информация без пространствени и езикови ограничения. Те са неотменна част от системата на образованието и научно-изследователската дейност; културни институции, които носят отговорността за опазване на съхраняваното в колекциите им

културно наследство (ръкописи, архивни документи и др.), неговото пропагандиране чрез дигитализация и предоставяне в интернет“.

В редица страни библиотеките като институции, призвани да опазват културната памет и да допринасят за съхраняването на местната идентичност, са активни участници в културния туризъм, с което допринасят за по-концептуалното представяне на културните ценности пред туристите и осигуряват демократичен достъп до културно съдържание.

Най-често обаче, в изследванията за културния туризъм се изтъква ролята на музеите, недвижимите културни ценности и нематериалното културно наследство. До голяма степен е подценен и недостатъчно проучен потенциалът на библиотеките. Тези институции на паметта могат да имат по-съществено присъствие в туристическите дестинации, което да се осъществи чрез координирано планиране и партньорство между институциите на местно и национално ниво, неправителствените организации и бизнеса за привличане на повече туристи, които да посещават библиотеките. България има голям потенциал в тази област, но на съвременния етап не е натрупала достатъчно опит. В чужбина подобна практика е отдавна разработена и подпомага разкриването на най-различни измерения на местната култура. Наред с музеите, които се радват на по-голям интерес, внимание може да привлече и библиотеката, ако бъде представена по подходящ начин на туристите. Потенциалните ползи от посещението се изразяват във възможността да се запознаят по-отблизо както с местното население, така и да разгледат библиотечните колекции, включително произведения на художественото творчество на млади или непопулярни, за широката публика, автори. В същото време библиотеката също ще придобие

ползи, тъй като ще се установят контакти с туристите и по-специално с чуждестранни посетители, което ще даде възможност за по-дълбока, по-пълна и достоверна оценка на културата, отколкото би било възможно от акцентите на обичайното пътуване, включващо: различни атракции, заведения, магазини, музеи и др.

Едно от решенията е включването на подбрани обществени библиотеки, които биха представлявали интерес за туристите в мрежа от локални културно-туристически маршрути, свързани с националните и европейските мрежи на културните пътища. В бъдеще тези маршрути могат да бъдат интегрирани в надобщински културно-туристически продукт [3]. Важно е както на централно, така и на общинско ниво в стратегиите за регионално развитие да бъдат дефинирани насоки и мерки за активизиране на участието на обществените библиотеки в приоритетното развитие на културния туризъм. Ролята на местното население може да бъде решаваща при адаптирането на културните маршрути към изискванията за създаване на един уникален туристически продукт, носещ атмосферата на автентичната национална култура по места, паметта, която се съхранява в библиотеките, както и за възраждането на ценностите на нематериалното наследство.

Стратегиите и плановете за развитие трябва да предвиждат участие на библиотеките в интерпретирането и атрактивните демонстрации на дейности, които утвърждават идентичността на българските културни ценности, в съчетание със съвременни подходи в представянето на европейското измерение на националната ни култура. По този начин ще бъдат създадени условия за популяризиране на библиотеките, за създаване на специфичен вид дейност, свързана с ангажирането на служители, които да представят

библиотеката на туристите, нови работни места и атрактивен целогодишен календар на културния туризъм, както и за преодоляване на днешния проблем с предлагането на атракции със съмнителна художествена стойност. Налага се необходимостта от провеждането на специална местна политика във връзка с културния туризъм и дейностите за популяризиране на библиотеките като туристически обекти. Този подход би подпомогнал преодоляването на „сегашната сезонна асиметрия на туризма“ чрез реализирането на разнообразни събития, свързани с нематериалното наследство и живата култура и надграждащи сегашните общински инициативи – празници на местните кухни, вина, традиции, ритуали и др., както и прояви на съвременните изкуства, включително на техните авангардни форми.

Очертава се връзка между целогодишния културен туризъм и културния календар на библиотеките, който да бъде синхронизиран по посока на представянето на постоянни изложби, излагането на редки и ценни колекции, краеведска литература, премиери на утвърдени и млади автори на художествени творби и други събития, които да доведат туристите на територията на библиотеката. В тази връзка е важно да подчертаем, че международната практика и проведени многобройни анкети показват, че туристите с нагласа към културен туризъм държат не по-малко да се забавляват, да разполагат с добра кухня, да им се предлагат локални пътувания, покупки на сувенири и други възможности [4]. С други думи, те имат положителна нагласа към възприемането на нова информация за местната култура, която може да им бъде подходящо представена в библиотеките.

Преживяването, свързано с културата и културния туризъм, привлича предимно по-високообразовани и платежоспособни туристи, което ще повлияе положително и на местната икономика. Потенциалът, с който разполагат повечето обществени библиотеки, им дава възможност адекватно да се впишат в днешните представи за модерен културен туризъм. Той принадлежи към т.нар. специализирани видове туризъм, които са все по-предпочитани от днешните туристи вместо традиционните – планински и летен (морски) туризъм, характеризиращи се със сезонност и концентрация на туристическите потоци в точно определени райони на страната. „Заедно с динамичната промяна на туризма в световен мащаб се променя и психологията на потребителите, като туристите търсят нови преживявания, нестандартни дестинации, задоволяване на интереси и емоции“ [1].

За съжаление обикновено статистиката отчита приходите от туризъм и броя на туристите на годишна база като цяло и е много трудно да се посочи коректна статистика за туристите, които се интересуват от културните елементи при пътуването. Според „данни на Световната туристическа организация (СТО), културно-познавателните туристически пътувания (КПТП) представляват между 18% до 25% от изходящия туристопоток, като са очакванията за нарастване на техния относителен дял. Прогнозите на СТО са категорични, че през 2020 г. КПТП ще имат водеща роля в световен мащаб“ [1]. В основата на тези пътувания е световното културно наследство и особено обектите, които са в Списъка на ЮНЕСКО. Международният съвет на паметниците на културата и забележителните места (ICOMOS), определя културата, като съвкупност от открояващи се духовни, материални и емоционални

елементи, чрез които може да се характеризира отделна общност, общество или социална група [5]. В този смисъл културата включва, не само изкуството и литературата, но и моделите на живот, аргументациите, човешките права, традициите, вярванията и др.

Според Световната организация по туризъм „културен туризъм“ е потапянето в естествената история, в човешкото и културно наследство, в изкуството и философията и в институциите на други страни, респективно региони. *Библиотеките биха могли да станат незаобиколим фактор в този процес, тъй като, по своята същност, те са едни от най-демократичните институции, оставайки достъпни за всички посетители, без значение на произход, социално положение, религия, финансови възможности и др.* В същото време целият писмен документален поток от Древността до наши дни се съхранява, обработва, реставрира именно там – в една от най-старите институции на паметта. Ето защо съвременната библиотека е комуникационен обект, където се предлагат знания на всички, които се интересуват от тях. Именно там би могла да се осъществи интеграция и тясна връзка между култура и туризъм. Библиотеката би могла да предложи интересни преживявания и повишаване на общата култура на туристите не само чрез съдържанието на своите фондове като част от културното наследство на региона, но и със своята история, приносът ѝ към духовното развитие на общността, забележителна сграда и интериор, важни събития, състояли се на нейна територия, реализиране на отговорностите ѝ към местното, национално и световно културно наследство. Възприемането на библиотеките като активни участници в културния туризъм разкрива нови перспективи пред тяхното развитие.

Специално внимание отделяме на модела на съвременната библиотека, който да бъде адекватен на нуждите на културния туризъм. Важно изследване прави Румяна Койчева, независим консултант по развитие на обществените библиотеки. Тя представя няколко примерни модела на обществена библиотека, позовавайки се на примери от Европа и света: „престижната библиотека, която вероятно ще се превърне в цел на всеки голям град; хай-тек библиотека; младежка библиотека със специфични колекции и дейности; комбинираната библиотека; класическата домашна библиотека, характерна за неголемия град или село; социални библиотеки; малката библиотека на една ръка разстояние“ [2]. Моделът, който в най-голяма степен отговаря на потребностите на туристите е локален културен институт, към местната история, архиви, генеалогия и др. се прибавя тенденция към изработване на гъвкави политики по отношение на колекциите и услугите за привличане на туристи. Изцяло подкрепяме изводите на авторката, че съвременната библиотека е „архитектурен феномен и носител на символен капитал за града; участва в състезанието на глобалните градове за атрактивен образ, който ще привлича международни компании и експерти, ще домакинства глобални конференции, ще бъде актьор в световни фестивали, ще увеличава потоците от туристи и международни студенти и така ще укрепва местната икономика“. По този начин обществените библиотеки днес имат потенциал да са не само информационни центрове, но и обекти на културния туризъм, привлекателни за посетители с познавателни потребности от страната и чужбина.

Могат да се посочат следните изводи, свързани с перспективите пред библиотеките:

- Включването на библиотеките в маршрутите на културния туризъм да стане приоритет във всички стратегии, планове и в законодателството, отнасящо се до библиотеките;

- Обвързване с останалите стратегии: за културата, регионалното развитие, образованието, туризма;

- Позициониране и реклама на библиотеките като обекти на културния туризъм в национален и международен мащаб, включването им в пакетите за посещения на туроператорите, използване на възможностите на новите ИКТ и социалните медии;

- Координация на всички заинтересувани и тези, които участват във формирането на туристическия продукт на културния туризъм;

- Присъствие на библиотеките при маркетинга и рекламата на дестинациите като възможност за целогодишни посещения на туристи;

- Разширяване на сътрудничеството с академичните и образователни институции и браншовите организации в сферата на културния туризъм;

- Културният събитийен календар на библиотеките да бъде представен на туроператорските фирми, които да предвидят посещения, съобразени с предложения график;

- Разработване на съвместни програми с представители на туристическия бизнес, фокусирани върху възможността библиотеките да привличат туристи целогодишно на базата на ресурса, с който разполагат;

- Привличане на вниманието на местната общественост към възможностите на библиотеката, която може да посрещне нуждите на ползвателите на знания за културното наследство в населеното място;

- Провеждане на ефективни обществени кампании, които да увеличават информираността на гражданите за значимостта и забележителностите, които може да представи библиотеката на туристите;

- Партньорство за създаване на информационен ресурс, който да обезпечава услуги, свързани с атрактивни за туристите събития, провеждани в библиотеката;

- Изграждане на мрежи за сътрудничество в подготовката, организацията и осъществяването на постоянни посещения на туристически групи в библиотеката;

- Организиране на обучения сред работещите в обществените организации и доброволческите групи, на територията на обществената библиотека, за идентифициране на подходящи обекти на книжовното културно наследство, които да бъдат експонирани в библиотеката с цел привличане на туристи;

- Планиране на туристически посещения, свързани със забележителности, които може да покаже библиотеката, за продължителен период от време;

- Провеждане на кампании „на доверието“, свързани с повишаване на интереса на вътрешните и международни туристи към дейността на библиотеката в ерата на „социалните мрежи“ и онлайн комуникацията;

- Популяризиране на библиотеката, чрез кампании, литературни семинари, насърчаване на млади таланти, конкурси, пленери и др.;

- Стимулиране на интереса на туристите, разширявайки достъпа до библиотеката на по-голям брой представители на различни възрастови групи;

- Участие в проекти, насърчаващи развитието на културния туризъм чрез библиотеките, включване в инициативи, свързани с популяризиране на културни ценности с местно, национално и световно значение.

В **заключение** можем да обобщим, че културният туризъм осигурява богата палитра от впечатления, предизвикани не само от традиционните, но и от съвременните достижения на човешката цивилизация, разглеждайки ги в единство. Новото развитие на културата се фокусира както върху нуждите на местното население, така и върху потребностите на туристите. В този контекст библиотеките имат значителен потенциал да играят важна роля в развитието на културния туризъм, да бъдат център на събития, привлекателни за местни и чуждестранни посетители. Перспективата за привличане на туристи е прерогатив на всяка отделна библиотека. Разглеждането на библиотеките като туристическа дестинация е от компетенциите и на туристическия бранш. Концепцията може да бъде допълнително развита и на основата на насоките на ЮНЕСКО и ИФЛА като бъде съобразена с особеностите на съответния регион и националните стратегически документи.

Библиография

1. Алексиева, С., Бокова, И. Туризм и културно наследство. София: НБУ, 2013.
2. Койчева, Р. Обществените библиотеки като информационни центрове. Библиотечни профили, тенденции и възможни тенденции и възможни развития в Европа. // Библиотека, бр. 5, 2010.
3. World Tourism Organization and European Travel Commission (2005). City Tourism & Culture – The European Experience 137 p. www.etc-corporate.org, (последно посетен на 09.12.2017).
4. <http://www.travelindustrydeals.com/news/5041>, (последно посетен на 07.12.2017).
5. http://www.icomos.org/tourism/tourism_charter.html ICOMOS Charter for Cultural Tourism (1997), (последно посетен на 08.12.2017).
6. http://www.lib.bg/za_neob.htm (последно посетен на 12.12.2017).

МЕЖДУНАРОДНА ПРАВНА ОСНОВА ЗА СОЦИАЛИЗАЦИЯ НА КУЛТУРНО-ИСТОРИЧЕСКОТО НАСЛЕДСТВО В СИСТЕМАТА НА ОБРАЗОВАНИЕТО

ас. Соня Спасова

Сближаването и установяването на взаимна обвързаност между отделните държави в различните сфери на обществения живот са основни характеристики на съвременния глобализиращ се свят. Икономическото, социалното и културното развитие на отделните страни зависи във висока степен от прилагане на дейности за международно сътрудничество и подкрепа.

Международните отношения са взаимодействия между държави и групи държави, нации и други социални формирания, които пресичайки държавната граница се реализират върху международната сцена. Те са външната среда, от която непосредствено зависи благосъстоянието на всяка нация, формите и направлението на много от процесите на общественото ѝ развитие¹.

Взаимоотношенията в областта на културата, науката, образованието и в сферата на изкуствата са естествена и исторически обусловена социална потребност, а в съвременния свят те стават една от най-значителните подсистеми на международните отношения. Процесите, свързани с глобализацията на отношенията и с развитието на информационно-комуникационните технологии откриват възможности за бързо разширяващо се взаимно опознаване на страни и народи. Опознавайки се, участниците в международното общуване

---

¹ Стефанов, Георги. Теория на международните отношения. – София: Ciela, 2004, с. 36.

обменят не само материални, но и нематериални ценности, което подпомага преодоляването на един от актуалните проблеми. Той е свързан с появата и създаването на различни форми на сепаратизъм: културен, научен и образователен².

Субекти на международното публично право (МПП) са участниците в международните отношения, излизащи извън територията и юрисдикцията на отделната държава, свързани с политически, икономически, научно-технически, културни и други взаимодействия³. В качеството на субекти в трансграничното общуване встъпват суверенните държави, международните структури, в които те участват, както и множество други недържавни обществени формации, които водени от своите интереси осъществяват международни дейности, влизайки в отношения помежду си⁴.

Участието на страните в международното интелектуално и културно сътрудничество се регулира от МПП чрез сключването на договори, които представляват изрично споразумение между два или повече субекта на международното право за уреждане на отношенията между тях чрез създаване, изменение или прекратяване на взаимни права и задължения⁵.

Проектите на международни договори, по които България е страна, се изготвят от съответния министър или ръководител на ведомство след обстойно проучване и в съответствие с Конституцията, законодателството и международните задължения. Тези нормативни актове се приемат от Министерски съвет (МС), а

---

² Стефанов, Георги. Теория на международните отношения. – София: Ciela, 2004, с. 359.

³ Владимирив, Иван. Международно публично право. – София: Ромина, 2009, с. 39.

⁴ Стефанов, Георги. Теория на международните отношения. – София: Ciela, 2004, с. 79.

⁵ Владимирив, Иван. Международно публично право. – София: Ромина, 2009, с. 101.

задължение на отделните му структури е тяхното прилагане и осъществяване⁶.

Договорното международно сътрудничество в сферата на образованието и културата на правителствено ниво се изразява в подписването на спогодби и реализирането на съвместни програми между съответните ведомства на две или повече страни. Договорите, които в по-голямата си част имат двустранен характер, са подчинени на изисквания, свързани с целите и с процесите на интеграция на Република България в международните институции и организации, както и на взаимните интереси за развитие на сътрудничеството между Република България и съответната страна. Договорно-правната база на международните двустранни отношения се актуализира непрекъснато, като при това се инициира подписването на нови договори, съобразно динамично променящата се международна среда⁷.

Министерство на културата (МК) на Република България развива активно двустранно взаимодействие с над 60 държави в света. В последните двадесет години то участва в различни междуправителствени програми и спогодби за сътрудничество в областта на културата, науката и образованието. Тези програми са основа за осъществяването на такава дейност с 44 страни, като: Австрия, Армения, Великобритания, Китай, Румъния, Русия, Турция, Гърция, Бразилия, Индия, Франция, Япония и др⁸.

---

⁶ Закон за международните договори на Република България. ДВ, № 97, 13.11.2001, чл. 3.

⁷ Уеб страница: Официална страница на Министерство на културата. *Международно сътрудничество*. Достъпно на <http://mc.government.bg/page.php?p=46&s=27&sp=0&t=0&z=0> (последно прегледан на 4.01.2017)

⁸ Уеб страница: Официална страница на Министерство на културата. *Международно сътрудничество*. Достъпно на <http://mc.government.bg/page.php?p=46&s=27&sp=0&t=0&z=0> (последно прегледан на 4.01.2017)

Един от елементите в структурата на специализираната администрация към МК е дирекция „Международни и регионални дейности“, която организира и координира международната дейност на министерството, свързана с конвенции и двустранни договори. Тя осъществява организацията и контрола за тяхното изпълнение, изготвя проекти на международни договори, като прави предложения за сключване, присъединяване, ратифициране или изменение на международни договори в областта на културата⁹.

Международните дейности относно социализацията на културно-историческото наследство в системата на училищното образование не са конкретно формулирани във всички нормативни актове, но е налице регламентация за културен обмен чрез образователния процес. Тук ще бъдат представени някои примери, които очертават основните насоки в това направление.

На 24 септември 2015 г. Министерският съвет внася законопроект за ратифициране на Спогодба между правителството на Република България и правителството на Република Австрия за сътрудничество в областта на културата, образованието, науката и младежта¹⁰. Договарящите се страни насърчават и подкрепят в зависимост от финансовите си възможности двустранното и регионалното сътрудничество в рамките на Европейския съюз (ЕС) по отношение на общообразователното обучение. Регламентират се начините за сътрудничество между двете страни и за насърчаване партньорствата, сътрудничеството и съвместната дейност между

---

⁹ *Постановление* № 422/18.12.2014 г. на Министерски съвет за приемане на устройствен правилник на МК, чл.27. Достъпно на http://mc.government.bg/files/2532_Ustroistven-pravilnik.doc 0 (последно прегледан на 4.01.2017)

¹⁰ Народно събрание на Република България. Достъпно на <http://www.parliament.bg/bg/parliamentarycommittees/members/2333/reports/ID/5739> (последно прегледан на 5.01.2017 г.)

училища и други образователни институции, както и на дейности в областта на допълнителна квалификация на учителски кадри с цел насърчаване популяризирането на родния език и на взаимното културно разбиране на територията на другата договаряща се страна¹¹.

В приетата Спогодба между правителството на Република България и правителството на Босна и Херцеговина се конкретизира, че страните трябва активно да подпомагат сътрудничеството и обмяната на опит в областта на образованието чрез съдействие за сключване на споразумения за пряко сътрудничество между съответните министерства на образованието и науката на двете страни, както и между съответните образователни институции на всички равнища. С цел по-добро запознаване с художествените и с културните ценности на другия народ всяка от страните ще насърчава обмена на културни събития, както и на творчески работници и специалисти по изкуствата, по библиотечна и музейна работа, по аудио- и видео-продукции и други области на културата¹².

Програмата за сътрудничество между правителството на Република България и правителството на Обединеното кралство Великобритания и Северна Ирландия поощрява установяването и продължаването на преките контакти и обмена между средните училища на двете страни, включително и развитието на институционалните връзки и съвместни научноизследователски програми, участието на експерти в конгреси и симпозиуми и обмена

---

¹¹ *Спогодба* между правителството на Република България и правителството на Република Австрия за сътрудничество в областта на културата, образованието, науката и младежта, чл. 2. Достъпно на https://www.parlament.gv.at/PAKT/VHG/XXV/I/I_00698/imfname_424022.pdf (последно прегледан на 5.01.2017)

¹² *Спогодба* между правителството на Република България и правителството на Босна и Херцеговина за сътрудничество в областта на науката, образованието и културата. ДВ, № 104, 5.01.2006, чл. 3-5.

на научна литература и публикации. Предвиждат се договаряне на условия за работа на британски преподаватели в българските училища за подобряване обучението в сферата на езика, литературата и културата. Главни посредници на правителството в тези взаимоотношения са МОН и МК¹³.

В случаите, когато даден международен договор попада в кръга на самостоятелната компетентност на определен министър или ръководител на ведомство, той сключва договора със съответния орган на друга държава въз основа на решение на Министерския съвет¹⁴. По силата на закона Министърът на образованието и науката подготвя и изпълнява международни договори за сътрудничество в сектора. Дирекция „Протокол и международно сътрудничество“ към МОН отговаря за осъществяването на междудържавни и междуведомствени споразумения и програми и за включването на страната ни в многостранни междуправителствени и неправителствени споразумения за образователен обмен¹⁵.

Актуален пример за такава инициатива е подписаното Споразумение за сътрудничество в областта на образованието между Министерството на образованието и науката на Република България и Министерството на образованието на Китайската народна република за периода 2016–2019 г. Двете страни насърчават сътрудничеството чрез обмен на материали и документи в областта на образованието чрез преки контакти между образователните институции и следва да толерират изучаването и изследването на езика и културата на

---

¹³ Програма за сътрудничество в областта на културата, образованието и науката между правителството на РБ и правителството на Обединеното кралство Великобритания и Северна Ирландия, ДВ, № 108, 2.02.2006.

¹⁴ Закон за международните договори на Република България. ДВ, № 97, 13.11.2001, чл. 9(2).

¹⁵ Постановление № 260/ 07.10.2016 г. на МС за изменение и допълнение на Устройствения правилник на МОН, ДВ, № 2 и 9 от 2016 г., § 5.

другата страна, като за целта, в съответствие с практическите си нужди, страните разменят преподаватели и лектори в своите средни и висши училища¹⁶.

Съществуват и други примери за международни споразумения в областта на културата и образованието. Повечето от тях регламентират взаимодействието между държавите и техните управленски органи за определен срок на действие, затова от изключително значение е следването на целенасочена държавна политика в това отношение, своевременна актуализация на международните договори и прилагането на съвременни подходи за оценка и анализ на постигнатите резултати.

Друг аспект на международното сътрудничество е членството в международни организации, които представляват съвкупност от суверенни държави, преследващи цели от общ интерес чрез собствени органи. Членството в международни организации се установява и развива не само с централните държавни органи и ведомства, но и със съответните им йерархични звена във вътрешната структура на държавата¹⁷.

Утвърждаването на международните организации като институционална форма за осъществяване на многостранно сътрудничество намира израз в разширяване на функциите им. Обхващат се все повече сфери на международния живот, включвайки заедно с това и все по-голям брой субекти на международните отношения¹⁸.

---

¹⁶ *Споразумение за сътрудничество в областта на образованието между Министерството на образованието и науката на Република България и Министерството на образованието на Китайската народна република за периода 2016 – 2019 г.*, ДВ, №2, 8.01.2016, чл. 1-3.

¹⁷ **Шарпатие**, Жан. *Международните организации*. – София, 2008, с. 65.

¹⁸ **Стефанов**, Георги. *Теория на международните отношения*. – София: Ciela, 2004, с. 449.

Взаимодействието на държавите в обмена на научни и културни ценности обогатява и развива националната култура, наука и образование на отделните страни посредством запознаването и използването на постиженията им в тези области. България, като суверенна държава, активно участва в международни организации по въпроси свързани с обмен на културни и научни ценности. Пред съвременните специалисти стои задачата да се обсъди реалното състояние на българското образование, да се очертаят новите изисквания към учебното съдържание и към методиката на преподаване и разбира се, да се осигури възможност за реализация чрез усвояване на средства от европейските фондове. Това е възможно чрез участието на ангажираните институции с проекти по различни европейски програми.

Участието на страните в международното образователно и културно сътрудничество оказва силно влияние върху цялостното състояние на международните отношения, укрепва взаимното разбирателство и доверие, и не на последно място, способства за преодоляване на международни проблеми от икономическо, социално или хуманитарно естество.

ТРАДИЦИИ И КУЛТУРНО-ИСТОРИЧЕСКА ПАМЕТ

докторант Павел Цветанков

В изминалите няколко десетилетия на реформи и промени сякаш умишлено в сферата на защита на културно-историческото наследство в Република България не се наблюдават никакви ефективни стъпки в посока запазване и съхраняване на изобилието от старини, натрупани в културните, археологически и етнографски пластове в границите на Републиката.

Характерно диференциране на културата на материална и нематериална се прави с оглед спецификата на ценностите. Материалната култура включва всички материални свидетелства, явяващи се изразни средства на културното развитие на обществото. Нематериалната култура се свързва с нематериалните изразни средства. Тук попадат обичаите, песните, танците, ритуалите, фолклорът и т.н. Общоприетите категории съответно имат световно, регионално, национално и местно значение. На базата на тези категории обикновено се налага и защитен (юридически) статут и режими на опазване, популяризиране, разпространение и социализация.

В контекста на широкото разбиране за понятието култура терминът *историческа ценност* се явява съставен елемент от понятието *„културна ценност*. Затова в практиката често се използва само последното. Понякога обаче се употребяват и понятията *историческа ценност*, *културно-историческа ценност* и *културно-историческо наследство*. В тези случаи вероятно се има предвид

тясното разбиране на понятието *култура*. И точно тук, при определяне на юридическия статут на културната ценност, се оказва, че липсва стандартизация на терминологията и тълкуването (*то е напълно свободно, силно обтекаемо и широко адаптивно в зависимост от защитавания интерес*).

Това положение е недопустимо в съвременния свят, защитаващ общоцивилизационните ценности, основани на еднозначно право на съществуване и поставянето на личното над общественото. Силно обтекаемите юридически формулировки отварят дълбоки язви в материята на българското законодателство в областта на културно-историческото наследство и са предпоставка за избуяване на корупционни схеми в държавната администрация при стопанисването, съхраняването и социализирането на движими и недвижими културни ценности. Юридически празноти и противоречия компрометират частната собственост върху културни ценности, като в същото време държавно-общественият сектор е с неуреден правен статут и липса на ясно регламентирани задължения и отговорности при опазването и съхранението на културното наследство. В тази перспектива проблематиката се свежда до строго установяване на отговорностите и структурата на държавните органи, натоварени със социокултурно-историческа дейност, установяване на методи на управление и отговорности на социокултурно-историческата дейност, равнопоставеност на частната и държавно-обществена собственост, участие на гражданския сектор при реализиране на управленските модели за защита на културно-историческото наследство, културата и социокултурата.

Гражданското общество е онази сфера на социална дейност, която фокусира степента на духовното, социално-икономическото и

културно-историческото развитие на обществото и пряко обуславя функционалността на държавата или социалния строй. Историческото развитие на държавата и /или социалния строй е предпоставено от степента на развитие на обществото, както и хоризонтите на бъдещото му развитие. Особено значение в тази характеристика още от древността има стопанската и духовна еволюция на обществата. Събирайки се на по-големи групи, индивидите търсят сигурност, а тя е и плод на опазване на културните натрупвания. В исторически план подробното разглеждане на етапите на цивилизационно развитие очертава отделните етапи на преход между различните форми и модели на цивилизацията. Като общоприети базисни елементи в определянето на етапите на цивилизационно развитие са приети културните, историческите, природонаучните и други достижения на развиващата се цивилизация. Ето защо прилагането на социално-комуникативния подход дава възможност да се разбере природата и същността на понятието *социализация*. Тя може да се определи като съвкупност от социалнокомуникативни процеси за усвояването и възпроизвеждането от индивида на необходимия и самодостатъчния му за пълноценно включване в обществения живот социокултурен опит на базата на културните ценности. Това обуславя естествената нужда от осигуряване на защита и сигурност на културно-историческото наследство.

Освен това социализацията участва и във фило-онтогенетичното формиране и развитие на съответните свойства и качества на индивида, като играе фундаментална роля за формирането му в конкретно-исторически тип личност и субект (актьор) в социокултурната практика на дадено общество. Така от

древността инструментът, съхраняващ обществените структури и връзките между тях, се явява натрупването и устойчивото съхранение на традиции. Търсейки взаимовръзки в цивилизационното развитие, неизбежно се поставят изисквания за устойчивост на целите, а именно същността на отношенията човек-човек, човек-общество и човек-природа. Въпросите за ясно формулиране на общочовешки и общоцивилизационни ценности са поставени още от Платон (427–347 г. пр.Хр.). В основата на общоцивилизационните ценности е положено правото на съществуване и поставянето на личното над общественото. Така се оформят и основни понятия – *законност, държавност, социална организация на личности, свободата и отговорността да се спазва закона, самобитност, самоусъвършенстване*. Следвайки тази теория, *култура и цивилизация* са две взаимоподпомагащи се и развиващи се сфери, но сякаш те не са понятия, взаимосвързани в своето индивидуално развитие. Връзката между тях се осъществява от степента на сигурност на културно-историческото наследство, пречупено през устойчивите традиции на обществото – чрез формите на социална комуникация се запазва устойчивото социално-икономическо обществено развитие, избора на устойчиви традиции и оформянето на общо културно наследство, като неделима част от концепцията за сигурност на всички нива.

Еволюционизмът е първото теоретично направление в развитието на културономията, а неоеволюционистите доразвиват културономичния подход. Адаптационната функция на културното наследство (културните ценности) за социализацията на личността постепенно преминава в творческа. Културното наследство развива същностните сили на човека, неговите знания, опит, способности, потребности и интереси. Благодарение на това се усъвършенстват

възможностите на индивида за активно възприемане на непрекъснатите изменения на обкръжаващата го среда, оформяйки възгледи и светоглед. Всичко това е базирано на логическия цикъл на устойчивото развитие, а често *стратегията* за обществена стабилност е закодирана в традициите на обществото.

В регионален план подходите за защита и обогатяване на музейните колекции, както и синхронизирането им с частни, неотменно следва да бъде ясно регламентирано в най-близко бъдеще, защото загубата на време е загуба на история, идентичност и духовност. Научноспомогателните фондове на музеите, които са фактор при научноизследователската, културно-просветната и експозиционна дейност, са и от основно значение при определяне на собствеността на музейните експонати.

Факт е обаче и липсата на изработен единен регистър на движимите паметници на културата в Република България, въпреки изрично вмененото в разпоредбите на Закон за културното наследство (2009 г.) задължение такъв електронен регистър да се изработи и поддържа. България трудно ще се включи в *Европейска мрежа на наследството*, в съвременната информационна среда и цифровите технологии. Съвременната социокултурно-историческа дейност на музейните фондове е немислима без съвременни информационно-логистични технологии за обработка на базите данни, натрупани във фондохранилищата.

Тази дейност следва да се извършва под строга и точна класификация. Спецификата на българските културно-исторически паметници налага сложна и разнообразна класификация, която надхвърля тематичната. Гъвкавостта на информационно-логистичните технологии за обработка на базите данни във

фондохранилищата е необходим фактор за структуриране и активно преструктуриране на данните в съответствие с определена тематика, хронология и фактология, както и с перспективите, нуждите и насоките за социализация на паметниците на културата. Основен водещ принцип би следвало да е истинността на историческите факти и артефакти.

Използването на съвременни техники, иновативни похвати и прийоми за ефективно управление на институтите на културното и историческото наследство следва да води до оптимизиране на социокултурно-историческите дейности.

Следствието от прилагането на аутсорсинг при социализацията, консервацията, научните изследвания, информационните технологии, маркетинга и мениджмънта на паметници на културата трябва да е оптимизиране на извършваните необходимо присъщи разходи и съпътстващи дейности.

Лизинг в социокултурно-историческата дейност би могъл да се прилага в междуведомствените отношения, както при имуществени, така и при неимуществени взаимовръзки. Този тип взаимоотношения са удобен модел при съвместна дейност на държавнообществените организации и частните колекционери и музеи.

Фъндрайзинг, като процес на събиране на средства за финансиране и реализация на социалнозначими програми. Привличане на допълнителни източници на финансиране. Социокомуникативен маркетинг в социокултурно-историческата дейност – творческо управление – комплексно проучване на пазара на социокултурно-исторически продукти и услуги и изграждане на стратегии с цел пълно задоволяване на нуждите и изискванията на потребителите в сферата на влияние на извършваната социокултурно-историческа

дейност. Такъв тип подход е приложим при реализиране на съвместни синергични проекти на различни културни институти, по социализиране на паметници на културата.¹

В съвременната геополитическа ситуация все по-ярко се очертава необходимост от синхронизирано изпълнение на стриктно изработени съвременни политики за управление на културното наследство. Посегателствата върху материални и нематериални паметници на културата за постигане на политически и геополитически цели, на които вече сме свидетели, имат за цел дългосрочна промяна на историческите факти и следва да се разглеждат като социален инженеринг от най-нов тип, а в агресивен порядък като хибридна война.

В този ракурс степента на сигурност е пряко зависима от сигурността и опазването на културното наследство, като устойчив, прогнозируем, обединяващ, управляем социален фактор във всички нива и аспекти на съвременните политики на управление.

Съвременните политики на управление на културното наследство следва да включват аспектите на сигурност и връзката с културно-историческото наследство. Неминуемо се оформя тезата, че постигането на максимална обществена сигурност не е възможно без постигане на максимална сигурност на културното наследство. Само чрез тази формула е възможно да се изгради единна културно-културономична стратегия за устойчиво развитие и социално сближение от най-ниско (индивид-семејство) до космополитно (общочовешко) ниво.²

---

¹ Сачев, Евгений. Социомузейна култура. – София: Петекстон, 2002.

² Сачев, Евгений. Основни концепции на културономията. – София: Новата цивилизация, 2012.

Прилагането на социално-комуникативния подход в социализацията на личността на базата на културните ценности се усилва, ако се стимулира личностната мотивация на емоционално-чувствена основа. Ефективно въздействие в това отношение оказва позицията на авторитетни личности. Внушението чрез идентификация (чувство за принадлежност към една или друга социална група) също влияе ефикасно.

Върху формирането на човека като обществен индивид въздействие оказва не само физическата среда, а системата от знания, ценности, норми и правила, с които той се съотнася и отъждествява. Всяко общество използва различни и конкретни средства за целенасочено въздействие върху личността, с които се формира определено обществено поведение в съответствие с обществените интереси.

Чрез културните ценности всеки индивид в процеса на социализация се самоидентифицира. В стабилните периоди на обществен подем ролята на културните ценности за социалното развитие на индивидите се проявява балансирано. Активността на отделните индивиди се насочва преобладаващо иновативно – творческо отношение към тези ценности. В условията на обществен кризис се усилва тяхната регулативна функция. Най-успешно в критични условия се социализират тези индивиди, които са ориентирани към груповите ценности (национални, териториални, етнически), устойчиво вградени в общностните традиции и културно-историческата памет.

Използвани източници

1. Сачев, Евгений, Стоян Денчев. Паметници на културата и историята: Теоретико-методологични и информационни проблеми. – София: За буквите – О писменехъ, 2010.
2. Василева, София. Културно наследство и устойчиво развитие. – София: За буквите – О писменехъ, 2013.
3. Денчев, Стоян, София, Василева. Държавна политика за културно-историческото наследство на България 1878–2009. – София: За буквите – О писменехъ, 2010.
4. Сачев, Евгений. Основни концепции на културономията. – София: Новата цивилизация, 2012.
5. Сачев, Евгений. Социомузейна култура. – София: Петекстон, 2002.

**СТАНДАРТИЗАЦИЯТА В БЪЛГАРИЯ –
ПРОДУКТ И УСЛУГА В ЕРАТА НА ПАЗАРНАТА ИКОНОМИКА.
СТАНДАРТИЗАЦИЯТА В СЪВРЕМЕННАТА
КОМУНИКАЦИОННА СРЕДА**

докторант Цветелина Накова

Всяка целенасочено осъществена човешка дейност се развива в определена комуникационна среда. Самият процес на комуникация въздейства върху отделната личност, подтиквайки я да взаимодейства с други субекти или със средата, в която се намира. В резултат се провокира обмен на информация, алтернативна, непозната досега на крайния респондент. Когато различието между информацията на комуникиращите субекти се уеднакви, информационният поток изчезва.

Същността на социокултурната комуникация е запазена в методиката за съставяне на стандартите. Факт е, че те винаги се явяват прекрасна и при това перманентно развиваща се с нуждите на обществото алтернатива от идейна гледна точка на масовите убеждения, т.е. стандартите напълно отговарят на нуждите за осъществяване на пълноценен пренос на информация.

За съжаление, качеството на комуникационния обмен, въпреки своето значение за обществото, все още се отчита само по външните показатели за своята резултатност, а не по вътрешните убеждения на всеки човек. Корективът от стойности, отчитащи преноса на данни, се налага поради невъзможността комуникацията да се характеризира само като обект. Оттук произлиза необходимостта от налагане на

система за управлението на знанието – този продукт на социалната комуникация, неразделна част от който се явяват стандартите.

„...Стандартизацията постепенно получи всеобщо признание като една от най-важните предпоставки за специализиране, коопериране и концентриране на производството, за улесняване на международния стокообмен. Тя спомага за повишаване на конкурентоспособността на световния пазар и съдейства за международното разделение на труда. Във всички страни се отделя голямо внимание както на националната, така и на международната стандартизация и се смята, че тя е призвана да изпълнява стратегическа роля в икономиката на промишлеността и в подобряване на качеството на продукцията...“ [6, с. 7]

Технологиите променят мисленето на хората и това е доказан факт. Явлението е постигнато в резултат от употребата на нови средства за постигане на логическия процес, възможността за достигане до знание извън рамките на традиционните методи и затворената общност на образователната група.

„...Една от ключовите черти, повлияни от използването на новите технологии, е промяната в характера на изследванията и развойните дейности...“ [7, с. 63]

Промяната в самите технологии, оставена без обективното въздействие на стандартизацията, би изгубила своята значимост. И това е логично. Конкретността, индивидуалната специфика, която се търси при създаването на всеки стандарт, е онази алтернатива в комуникационния обмен на обществото, без която информационния поток изчезва.

„...Сложно развитие претърпя концепцията за задължителността на стандартите. В основата на съществуващата...

[неотдавна в България] икономическа система стоеше държавният план, който изключваше каквато и да е конкуренция. А липсата на конкуренция налагаше да се гледа на стандартите не в тяхната основна същност – унифициране, типизиране, агрегатиране и симплификация на изделията и на частите им, на взаимозаменяемостта, а преди всичко – като на качествени норми, гарантиращи високо качество на нашата продукция...” [4, с. 14]

Качеството е относителна величина, която е характерна за всяка част от материалния свят около нас. То е необходимо като реален критерий при определяне практическата и финансова стойност на продуктите и степента на тяхната ефективност. И до днес обаче не е въведена мерителна единица, отчитаща стойността на качеството. Математическият модел на количествено изчисление, с който сме свикнали да работим във всяко направление, обективно не спомага за конкретни действия в този случай.

Когато няма обективен метрологичен резултат, единствената сигурност, която може да се постигне, за да бъде гарантирано наличието на качество, е спазването на определена стандартизирана методика при постигането му. Структурирането на строго определени действия се приема като достатъчна гаранция за присъствието на качество в една система.

Съществуват, разбира се, самоорганизиращи се в самата социална среда правила, които облекчават процеса по идентифицирането на свойството „качество“. Тук говоря за спонтанно оценяване, изпълнено от всеки член в определена затворена група.

В настоящата ера на пазарната икономика обаче става невъзможно значимостта от стандартизацията да се възприеме в социалната сфера без използването на така познатия днес похват –

рекламата. Много международни асоциации предприемат маркетингови образователни програми с цел да повишат популярността на стандартизацията.

Проблемът в случая е, че от потребителска гледна точка стандартизацията започва да се възприема само като добавена стойност към пазарния продукт.

Новите тенденции за утвърждаване на стандартизацията се ориентират все повече към присъщата на маркетинга комуникационна функция, която е заложена в самите представи за същността му.

Нуждата от маркетинг се появява в една обществена група като пряк резултат от културната ѝ дейност. Каквато и насока да предприеме развитието на културата в социалната сфера, стратегиите, направляващи маркетинговите процеси, ще продължат да удовлетворяват променящите се потребности, които са ги породили.

„...В контекста на „информационното общество“ маркетингът изпитва затруднения в предвиждането на все по-уникалните и многообразни информационни потребности на ползвателите. Затова... казваме, че имидж-програмата е насочена навътре към комуникацията, понеже става твърде рисковано да разчитаме на променливия „пазар“ за устойчив имидж...“ [1, с. 19]

При рекламните методи досега се търсеше и постигаше само определена степен на информационна осведоменост, всякакъв идеен толеранс бе невъзможен. Данните бяха поднесени в готов, изчистен и лесно усвоим вид, без да се допускат противоречия в цялостното изложение. Много често под формата на лична оценка за качеството на „стоката“, с цел потребителя да не бъде раздвоен при избора си,

бяхме запознавани с предлагания ни продукт или услуга. В настоящия доклад е представена в най-общ план проявата на едно културно развитие сред разнородните потребители на стандартите и как то може да отговори на съвременните пазарни принципи.

Стандартизация, базирана на познанията за комуникациите

В българското публично пространство е установена и дори се търси една перманентна проява на критичност – този добре познат ни похват, забавен както за писане, така и за четене. Подлагани на критика, заключенията по повод имиджа на стандартизацията също дават предпоставката да се създаде едно негативно впечатление към институциите, които я налагат и спомагат ескалирането на общественото недоволство към цялостната практика. Но проблемът в случая не е от морално естество, нито е резултат от деградирането на ценностната система у потребителите. Напротив, той трябва да бъде разглеждан като резултат от целенасоченото развитие на културата, удовлетворяващо социалните нужди по много по-комерсиална тема: а именно: търговското предлагане.

„...Но стремежът към повече... се съпътства от промени в ценностите...“ [1, с. 259, *Работникът и работенето – теории и реалност*]

Както се изясни, задоволяването на обществената потребност от един продукт е в пряка зависимост от умението да се наложи умереност при реализирането му в пазарна среда. За съжаление този подход се комплексира, поради факта, че тук се взема предвид и най-насъщната нужда, съпътстваща всички останали дейности на човека – нуждата от информация. Съобразно този принцип, информационната стойност на маркетинговия рекламен подход остава умерена, т.е. ограничена или с други думи – преносът ѝ е целенасочено занижен.

Това означава, че популяризирането на продуктите обикновено бива представяно кратко и обобщено набързо с ясен извод, без да се предоставя алтернативно мнение. Целта на подобна практика е и по-доброто разбиране на търговското послание от крайния потребител, което обаче, както вече бе споменато, понижава доверието към самата маркетингова презентация.

Посоката в която маркетинговото послание се развива в публичното пространство, е вече да не бъдат предлагани агитации „за“ или „против“ един продукт, чрез което на масовото внимание се представя едностранчива констатация, без възможност мненията да бъдат подлагани на по-нататъшна дискусия. Принципът за реализация на рекламата вече не означава само представяне на позитивите на даден продукт, а многоаспектно анализиране на обществените интереси, които той предизвиква.

„...Колкото повече дадена потребност е задоволявана, толкова по-малко значение има задоволяването ѝ... Тъкмо напротив, докато влиянието ѝ като положителен стимул отслабва, способността да поражда неудовлетворение рязко се повишава...“ [1, с. 211, Какво знаем (и какво не знаем) за труда, работенето и работника]

Балансирайки между различните индивидуални потребности става ясно, че се инициира стремеж към достатъчност, а не пълно удовлетворяване на търсенето. Тъй като обаче съществуват непреодолими различия между отделните членове на обществото, които възпрепятстват комуникацията помежду им, все по-трудно става реализирането на маркетингова концепция, която да улови настроенятия на масите. Налага се създаване на законова рамка. В настоящия контекст, подходящ пример за такъв закон е този за стандартизацията.

„...Законът за стандартизация урежда създаването, прилагането и контрола върху спазването на стандартите с цел да се съдейства за:

- повишаване на техническото равнище и качеството на продукцията;
- усъвършенстване на производствените процеси;
- разширяване на специализацията и кооперирането;
- рационално използване на суровините, материалите, горивата и енергията.

Държавната система за стандартизация непрекъснато се развива и усъвършенства, като съществуващите известни различия и дублирания в някои от посочените документи постепенно се отстраняват. Предстои да се уточнят и изяснят някои основни положения от правна гледна точка...“ [6, с. 10]

Критичността на съвременната публиката, за която стана въпрос малко по-рано, в случая идеално се допълва и развива в нова тенденция за добиването на популярност: „Лошата реклама е по-добра от никаква“. Този комерсиален маркетингов похват на „отричане на продукта“ използва поддържането на определено ниво на недоверие към стандартизацията и към всяко направление, в което тя продължава да се развива.

Стандартизацията в България се въвежда като необходимост, съпътстваща неизменния напредък на науката и техниката. Организационното ѝ начало е поставено през 1938 г. със създаването на Българския институт за норми. През периода 1938–1945 г. са създадени само 112 норми (така са били наричани тогава стандартите), при това не са въведени като задължителни. Национализацията на предприятията през 1947 г. поставя задачата за

стандартизиране на редица важни за националното стопанство суровини, материали и изделия. [6, с. 5–6]

Независимо че ползването на чужд опит по принцип е било полезно, могат да се посочат някои слабости в тази практика. Така например Върховният съвет по стандартизация е комплектуван в по-голямата си част от външни сътрудници, чиято дейност се е ограничавала предимно в разглеждане и утвърждаване на стандартите в извънработно време, като други важни въпроси, свързани с методологията на работата, до насоката, перспективите и темповете на развитие на стандартизацията са оставали на заден план. Освен това е бил изграден самостоятелен орган по стандартизация с постоянен състав. Аналогично е било положението с ведомствените съвети по стандартизация в министерствата и ведомствата. Подобно е било положението и с останалите звена – в обединенията, предприятията, институтите и другаде. Не винаги са се вземали предвид световните постижения. Освен това се е обръщало повече внимание на броя на стандартите, отколкото на качеството и целенасочеността им. Във връзка с подобряване на стандартизационната дейност се е смятало за необходимо в по-важните стопански министерства и в някои големи ведомства да се създадат отдели по стандартизация. В поделенията на министерствата и ведомствата и в научните институти да се създадат служби по стандартизация или пък се натоварват отделни лица, които да се занимават с въпросите на стандартизацията. [5, с. 13]

Невъзможността на съвременният българин да определи необходимостта си от използването на стандартизацията води до изменение в ценностната система, с която цялото ни общество си служи; води до заплахата към преноса на един пълноценен набор от

информация. Процесът все пак може да бъде прекратен посредством една успешна маркетингова стратегия.

Динамичното равновесие между отделната личност и средата се поддържа чрез целенасочено социално въздействие върху субектите. То не се изразява в манипулативен процес, а в активиране на взаимност към една обща насоченост.

Имиджът на продукта „стандарт“ винаги е взаимноизгодна предпоставка за пълноценни комуникационни отношения в едно общество. Всеки опит за масова комуникация, какъвто се явява и маркетингът, в настоящето обаче предизвиква определена резервираност към открито и непредубедено възприемане на представената информация. Това недоверие е резултат от разнородността на обществените групи, до които информацията достига, тъй като не е възможно да бъдат удовлетворени едновременно отделните им нужди.

Единствената сигурност, която може да се постигне, за да бъде гарантирано наличието на ефективен и стойностен обмен на информацията, е спазването на определена методика при постигането на комуникационния процес – методика, определена от стандартизацията дейност. И постигането ѝ е от изключително значение, защото липсата на пълноценен информационен обмен неизбежно довежда до обществена криза.

Новите тенденции в глобализирането на комуникациите е много вероятно да преодолеят ограниченията, налагани от маркетинговата пазарна политика. Обективността на мненията се достига по-бързо в сферата на електронните информационни мрежи. И това довежда незабавно до положителна реакция към стандартизацията в България: имиджа ѝ на информационния пазар у

нас се повишава с всяка следваща година. Защото дори в забързаните темпове на съвременния живот, само с нейна помощ се гарантира съхранението на познанието за комуникацията.

Това именно е обективният резултат, който постигат стандартите в полза на комуникацията.

Използвани източници

1. Дракър, Питър. Мениджмънт: Задачи, отговорности, практики: [Практическо ръководство]. София: Класика стил, 2003. 643 с.

2. Кръстева, Росица. Стандартизация в библиотечната, архивната и информационната област. София: ИК Нова цивилизация, 2015. 167 с.

3. Папазов, Георги. Из историята и развитието на стандартизацията в България: Методика и практика на стандартизацията. // Стандартизация, метрология, сертификация: Месечно издание на комитета по стандартизация и метрология: Приемник на сп. „Рационализация“, основано през 1949 г. и на „Месечен указател на стандартите“, основан през 1956 г. София, година I (XLIV), 1993, бр. 11–12, с. 26–29 [Постъпила в редакцията на 12.10. 1993 г.].

4. Папазов, Георги. Из историята и развитието на стандартизацията в България: Оформяне на нормативната база на стандартизацията в България. // Стандартизация, метрология, сертификация: Месечно издание на комитета по стандартизация и метрология: Приемник на списание „Рационализация“, основано през 1949 г. и на „Месечен указател на стандартите“, основан през 1956 г. София, година I (XLIV), 1993, бр. 6, с. 14–16 [Постъпила в редакцията на 05. 04. 1993 г.].

5. Папазов, Георги. Начало на същинската стандартизация в България. // Стандартизация, метрология, сертификация: Месечно издание на комитета по стандартизация и метрология: Приемник на сп. „Рационализация“, 10 основано през 1949 г. и на „Месечен указател на стандартите“, основан през 1956 г. София, година I (XLIV), 1993, бр. 5, с. 11–13.

6. Папазов, Георги. Работа на инженера със стандартите. София: ДИ Техника, 1982. 203 с.

7. Парижкова, Любомира. Аутсорсинг на научноизследователска и развойна дейност. София: Симелпрес, 2011. 240 с.

8. International Organization for Standardization: When the world agrees. 20.02.2018. [<https://www.iso.org/standards.html>]

„НИЕ“ И „ТЕ“: РАСИЗЪМ И ДИСКРИМИНАЦИЯ В РЕТОРИКАТА СРЕЩУ „ДРУГИЯ“

ас. д-р Доротея Валентинова

В историята на човешките общества расизмът и дискриминацията като негативни социални феномени са взели и продължават да взимат жертви в сблъсъците и противостоенията между субекти с власт, от една страна, и личности или общности, лишени на различни основания от властови правомощия и достъп до ресурси, капитал и основни социални блага.

В този смисъл расизмът е изначално дискриминационен и негова мишена е пак *Другият, другостта*, като идеологическа, политически, икономическа, социална конструкция за другия като враг или чужд, не „свой“ и не „наш“. Расистки в същността си са предразсъдъците, дискриминационните практики, антагонизмът, насочен срещу личност, общност или друга раса, основани на убеждението, че тя е по-нисша. Расистка е и постулираната строга каузална връзка между личността, интелекта, морала, унаследени физически белези, други културни, социални и поведенчески характеристики, и принадлежността към дадена раса, която най-често се е самоопредилила като по-висша и следователно „легитимна“ напълно, за разлика от други, по-нисши.

Независимо от факта, че расизмът най-често е смесица от предразсъдъчни възприятия, антипатии, устойчиви реакции, ирационални отношения, оценъчно-емоционални и поведенчески модели към *Другия/Другите*, той, също така, има и чисто материална,

дълбоко рационална страна. Неговият първоизточник не са само устойчивите нагласи и девиации на „расистите“, защото той е и следствие от факта, че *доминиращите* актьори във всяка расово структурирана (произвеждаща и боравеща с расови идентичности) социална система получават *облаги на всички нива* (политическо, икономическо, социално, дори психологическо), докато подчинените им актьори са лишени от тях. Расовите представи и възприятия следователно не са изолирано творение на индивидуални „расисти“ и на расизма като изолиран феномен, а са част от пропагандните оръжия и средства за налагане на расовата доминация в една вече изградена или изграждаща се расова структура: тоест в система от *расовоструктурирани* практики и отношения, които на всички социални нива моделират и предопределят шансовете за оцеляване, просперитет и съхраняване на различните раси.

От друга страна, доминантността (властова, военна, културна, социална, психологическа, правна, икономическа) във всички общности с хегемонистична расова йерархия е проекция на колективното им съзнание и на колективните действия на всички техни актьори, а не следствие от поведенчески модели и стереотипи на ограничен брой „расисти“. С други думи *отговорността е обща* – на държавата и на цялото общество като цяло чрез преки действия и чрез косвено *допустителство* на расистки и дискриминационни практики, които през последния половин век са еволюирали в нови рискови форми и проявления, но определено са запазили същностните си основания.

В този исторически момент, без значение как ще го наречем – съвременност, нова съвременност или постмодерна епоха – светът е все по-опасно впримчван в паяжината на драматични глобални

процеси, на фона на нарастващите проблеми и невъзможността да бъдат преодолени дори и чрез международни стратегии и програми. Още през 2008 г. ООН обяви, че се оформя *ново лице на световния глад* (а в планетарен мащаб – най-бедните и най-гладните са част от групата на най-силно дискриминираните) и организацията вече няма потенциал да се справя с този нов-стар враг в условията на световна криза¹.

Десет години по-късно бедността и гладът в световен мащаб са придобили чудовищни размери². В Азия гладуват 519.5 милиона, в Субсахарска Африка – 223 милиона, в Латинска Америка и Карибите – 42.5 милиона³.

Особено драстична е ситуацията при децата, тъй като те са и най-уязвимата част от световното население. На всеки 10 секунди умира дете заради болест, породена от глад⁴. Независимо от усилията на различни международни организации и на международната общност, детската смъртност от недोхранване през последните 25 години достига драстични размери. Само през 2013 г. умират над 6.3 милиона деца на възраст под 5 години, което означава 17 000 детски гробове на ден. Рискът от детска смъртност преди навършване на 5-годишна възраст е най-висок в Африка (90 от 1000 случая), около 7 пъти по-висок от този в Европа (12 на 1000).

Всяка година *умират от глад* приблизително **3.1 милиона деца**. Недохранването е основната причина за смъртността при над 45% от

---

¹ **Borger**, Julian. *Feed the world? We are fighting a losing battle, UN admits*. The Guardian, 26 February 2008: <https://www.theguardian.com/environment/2008/feb/26/food.unitednations> <26.12.2017>.

² **Ferguson**, Jane. *20 Million Starving to Death: Inside the Worst Famine Since World War II*. A report from South Sudan. VOX, 1 June 2017: <https://www.vox.com/world/2017/6/1/15653970/south-sudan-hunger-crisis-famine> <01.11.2017>.

³ **The Hunger Project**: <http://www.thp.org/knowledge-center/know-your-world-facts-about-hunger-poverty/> <01.11.2017>.

⁴ **The Hunger Project...**

починалите деца под 5 години. Подрастващите, които гладуват, боледуват над 160 дни в годината, а недостигът на храна и питейна вода увеличава многократно последиците от всяка една болест, включително малария и шарка. Извън статистиките за детска смъртност от глад са всички случаи, причинени от болести, които на свой ред са причинени от глад: диария (61%), малария (57%), пневмония (52%) и дребна шарка (45%). Шестдесет и шест милиона ученици (начално образование) отиват на училище гладни. И това се случва навсякъде из т.нар. развиващ се свят, като само в Африка те са 23 милиона⁵.

По данни на *Организацията по прехрана и земеделие на ООН* около 795 милиона души (от общо 7.3 милиарда световно население) са страдали и страдат от хронично недохранване в периода 2014–2016 година. Почти всички гладни хора, 780 милиона, живеят в развиващите се страни и съставляват 12.9% от тяхното население. В развитите страни също гладуват над 11 милиона души⁶. Тази *гигантска планетарна дискриминация между богати и бедни, социалнослаби и социалноосигурени, елити и „маси“* минира бъдещето и създава нови и нови огнища на конфликти и хуманитарни кризи.

Проблемите са дълбочинни, мащабни и заложили отдавна. В ерата на глобализация и реструктуриране на международните отношения, в която мултинационални компании концентрират невидан капитал, а пари, стоки и хора се „обменят“ с огромна скорост, различията по отношение на културните, етнокултурните, „расовите“ идентичности и социалния статус се възпроизвеждат и

---

⁵ **World Child Hunger Facts.** Hunger Notes: <http://www.worldhunger.org/world-child-hunger-facts/<03.01.2018>>.

⁶ За повече информация, особено свързана с отделни страни и региони, вж. **International Food Policy Research Institute (IFPRI) Annual Report 2015, 2016:** <http://www.ifpri.org/publication/2016-annual-report>; <https://www.ifpri.org/publication/2015-annual-report> <03.01.2018>.

ревъзпроизвеждат тенденциозно, обслужвайки тясно ограничени политически и икономически интереси.

В някои случаи, като част от една задкулисна стратегия, общности с дълго затвърждавана памет за своята различна етническа история се предефинират и „преетикират“ като културно/етнически различните *Други*. Това извънредно опасно затвърждаване на културна, расова или етническа сегрегация, заедно с тлеещите и активните конфликти и войни, се е превърнало, заедно с концентрацията на капитал в ръцете на изключително малък процент от човешкото население, в глобален проблем.

Още през 2016 г. Оксфам⁷ написа в поредния си доклад, че *„световната икономика работи само за 1% от населението“*, а *„глобалното неравенство достигна нови екстремни върхове“*, защото *„най-богатият 1% от цялото човечество притежава по-голямо богатство от имуществото на целия свят, събрано в едно“*.

„Властта и привилегиите се употребяват – четем още в доклада – за да се подчини икономическата система, така че да се задълбочи пропастта между най-богатите и всички останали. Световна мрежа от данъчни убежища подпомага най-богатите хора да укриват 7.6 трилиона долара. *Битката срещу бедността* няма да бъде спечелена, докато не бъде спечелена *битката срещу неравенството* и породената от нея глобална криза“⁸.

---

⁷ Oxfam (Оксфам) – международно обединение на 17 организации, работещи в повече от 70 държави. Основната дейност на Оксфам е насочена към борбата с бедността, глобалната несправедливост и глобалното неравенство.

⁸ **Oxfam**. *An Economy for the 1%. How Privilege and Power in the Economy Drive Extreme Inequality and How This Can Be Stopped*. 18 January 2016: https://www.oxfam.org/sites/www.oxfam.org/files/file_attachments/bp210-economy-one-percent-tax-havens-180116-en_0.pdf <03.01.2018>.

РАСИЗМЪТ КАТО (НЕ)ЗАБРАВЕНО МИНАЛО

В недалечното минало северноамериканският и южноафриканският расизъм, особено в периода на апартейда (1948–1994), е диктувал постулатите на расовата сегрегация, изисквайки всяка раса да се отдели от останалите, и в изолация да създава своите църкви, училища и болници, недопускайки смесени бракове между представители на „различни раси“. В тази схема работните места с най-нисък статус и заплащане автоматично се резервират за „по-нисшите“ раси – афроамериканците и индианците в Северна Америка, черните и цветнокожите в Южна Африка, докато единствено представителите на икономически и социополитически доминантната раса имат достъп до привилегии, политическа власт, икономически ресурси, високоплатени и престижни длъжности, неограничени граждански права.

В исторически план расизмът е в същността на северноамериканското робство, в агресивната колонизаторска политика и в империалистическите стратегии и политики на западноевропейците, както през XVIII в., така и в следващите векове. Идеята за деление на раси обслужва тенденциозно идеологемите за различията между хора с европейски произход в САЩ и такива с африкански, чиито предшественици са били насилствено заробвани и отвеждани принудително в Америка. Дамгосвайки африканците и техните наследници като по-нисши човешки същества, прокламаторите на робството се опитват да оправдаят, легитимират и поддържат стабилна и икономически рентабилна система на експлоатация, представяйки същевременно образа на Щатите като бастион и защитник на човешката свобода, на човешките права, демократичните свободи и институции, на неограничените

възможности и равенството. На практика обаче, противоречието между робството като система за експлоатация на други хора, и теориите, правните принципи и постулати за човешко равенство, подхранващи философията за върховенство на човешката свобода, неприкосновеност и достойнство, предполага безусловно дехуманизация, обезчовечаване на тези, които са поробени под една или друга форма, икономически, политически, културно, социално.

Обслужвайки различни икономически, политически и военни интереси, до XIX в. расизмът достига своята „зрялост“ и се разпространява из целия свят. В много държави лидерите започват да мислят стратегически за етническите „компоненти“ в техните общества, за религиозните, етническите, езиковите групи, вкарвайки ги в расов контекст и отграничавайки по-висши и по-нисши раси, касти и съсловия. Определените за по-нисши, особено в колониите, са експлоатирани най-вече като работна сила, а дискриминацията срещу тях се превръща в норма. През втората половина на XX в. поредица световни конфликти са интерпретирани с расистка терминология, въпреки че техните първоизточници са всъщност етническите конфликти и сблъсъци, които от зората на историята тлеят и се разгарят в човешките общности⁹.

Крайно опасен „феномен“, расизмът култивира омраза, презрение, отрицание и недоверие към *расовия/етническия Друг*, изключвайки всеки опит за разбирането и приемането му. Осъзнавайки рушачия му потенциал, повечето общества се обявяват, поне принципно, формално, теоретично срещу него, опитвайки се да ограничат или изцяло да забранят институционализирания расизъм, и да изкоренят расистките практики и възприятия, постулирайки

---

⁹ Например сблъсъците между араби и евреи, англичани и ирландци, и т.н.

равнопоставеност в правата и свободите за всички. Голямото начало е поставено с *Всеобщата декларация за човешките права на ООН* от 1948 година.

В САЩ расизмът попада под прицела на движението за граждански права от 50-те и 60-те години на миналия век. Поетапно и бавно започва отхвърлянето на законите и социалните практики, предназначени да охраняват расовата категоризация на „висши“ и „нисши“ раси. Личните убеждения и поведенчески модели на много хора остават обаче расистки, и някои групи, на които по-рано им е прикачен по-нисък статус, се превръщат често в изкупителни жертви. И понеже предразсъдъците и стереотипите, особено на подсъзнателно ниво, са твърде устойчиви, определени характеристики (например тъмният цвят на кожата) продължават да се възприемат като белези за нисък статус, за по-долно „качество“, оставайки в социалното съзнание като трайни маркери за непълноценност, трудни за изличаване.

Расизмът и етническата дискриминация в САЩ са изключително опасни феномени още от колониалната ера. Почти цялото чернокожо население на американския континент в средата на ХХ в. е съставено от потомци на роби, доведени по-рано от Африка. В британска Северна Америка и по-късно в САЩ са „внесени“ около 13 млн. африкански роби. На един жив, доставен в плантация, са се падали по няколко души, загинали при лова на роби и при „доставянето“ им с кораби като живи стока. Така вследствие на търговията с роби Африка губи около 80 млн. души.

В началото легитимиран от властта чрез законови норми, расизмът се оказва мощно оръжие срещу индианците, афроамериканците, азиатоамериканците и латиноамериканците.

Европейските американци (и най-вече англоамериканците) са привилегирвани по закон в сфери като образование, имиграция, гражданство, изборителни права, придобиване на земя и наказателно преследване в дългия период от XVII в. до 60-те години на XX в. Много непротестантски европейски имигрантски групи, особено американски евреи, американски ирландци и американски италианци, както и други имигранти, търпят също векове наред ксенофобски и други форми на дискриминация. Сред исторически най-опасните расово и етнически породени процеси и социални явления са робството, войните с индианците и тяхното избиване, резерватите за индианци, сегрегацията, затворените училища (само за индианци, чернокожи и т.н.) и концентрационните лагери през Първата (например лагера *Jerome War Relocation Center* в Канзас) и Втората световна война.

Формално расовата дискриминация е заклеймена от международната общност още от средата на 20-те години на XX век, определена е като социално неприемлива и морално недопустима. Независимо от тази официална позиция и досега расистките и дискриминационни политики остават широко разпространени. Исторически и социалнополитически расизмът продължава да е жизнен и да се отразява в *социалноикономическото неравенство*, преобладайки се в различни индиректни форми на проявление, и най-вече в символния расизъм. Расовата/етническата стратификация продължава да е активна при наемането на работа и заплащането на труда, в образователната система, при закупуването или наемането на жилища, заемането на постове и длъжности в държавната администрация, в кариерното развитие.

По време на своята визита в САЩ през 2009 г. *специалният докладчик* на ООН по съвременните форми на *расизъм*, расова дискриминация, ксенофобия и свързаната с тях нетърпимост, отбелязва: „Социоикономическите показатели свидетелстват, че бедността, расата и принадлежността към даден етнос продължават да са синоними в Щатите. Тази реалност е пряко наследство от миналото, и по-специално от робството, сегрегацията, насилственото изселване на коренните индиански племена... Независимо, че държавата е успяла да въведе принципите на равнопоставеност и забрана на дискриминацията в своите закони, тя ще трябва да поправи последиците от историческото наследство на расизма“¹⁰.

Четири години по-късно Европейският парламент приема *Резолюция относно дискриминация, основана на кастов признак*¹¹, с която осъжда „продължаващите нарушения на правата на човека, извършвани срещу хора, жертви на кастови йерархии и основана на кастов признак дискриминация, включително лишаване от равенство и от достъп до съдебната система и до пазара на труда, продължаващата сегрегация и обусловени от кастовата система пречки пред реализацията на основни човешки права и развитие“.

„Расизъм“ и „расова дискриминация“ често се използват като синоними на дискриминация с расови, етнически, социални и културни основания, независимо какви са различията, върху които е фокусът. Според *Конвенцията на ООН за елиминиране на всички форми на расова дискриминация* няма различие между термините „расова дискриминация“ и „етническа дискриминация“, а превъзходство,

---

¹⁰ A/HRC/11/36/Add.3., 28 April 2009., para. 88-89; From Civil Rights to Human Rights: Implementing US Obligations Under the International Convention on the Elimination of All forms of Racial Discrimination (ICERD). Ninth Session of the Working Group on the UPR. Human Rights Council, 22 November -3 December 2010, 5.

¹¹ 2013/2676(RSP), 10 октомври 2013 г.

върховенство, доминантност, изводими от расова, етническа или културна диференциация, са абсурдни от научна гледна точка, морално недопустими, социално несправедливи и изключително рискови за света като цяло.

В най-леките си форми дискриминацията се проявява като отношение, реакция, позиция, предпочитание, които отрицават или ограничават равнопоставеното осъществяване на човешките права. Акцентът е върху всяко различие, изключение, ограничение, привилегироване или предпочитание, основано на раса, пол, възраст, произход, национална или етническа принадлежност, религиозни или политически възгледи, социален статус, образование, целящи отказ от признаване на правата или ограничаване (минимизиране) на правата и възможностите. С други думи, дискриминационните практики са антитеза на принципа за равенство в индивидуалните права и основните свободи в политическата, икономическата, социалната, културната или каквато и да било друга сфера на обществения живот.

Дискриминацията на практика е лишаването на отделни лица, групи лица или цели общности от равнопоставени социални, политически, културни и икономически права; преследването на основание етнически произход, политически, религиозни или друг тип убеждения, националност, личностна философия или личностно отношение към света и другите, както и с оглед други основания. В международните отношения понятието дискриминация се екстраполира и спрямо отношенията към дадена държава или група държави, които се третират като по-малко „правоспособни“, по-малко пълноценни откъм права, възможности и международен статус, в сравнение с други държави; както и спрямо посегателствата срещу

нейните или техните права, застрашаващи обичаите на международното право и неговите принципи¹².

На международно, европейско и национално ниво отрицанието на дискриминацията и борбата с нея е основен принцип в законодателството, регламентиращо и гарантиращо защитата на човешките права. Международните конвенции по правата на човека задължават всяка страна, която ги е ратифицирала, да зачита, осигурява и гарантира на всички лица, намиращи се на нейна територия и под нейната юрисдикция, всички човешки права, независимо от техните раса, пол, език, религия, възраст, политически или други възгледи, националност, социален и здравен статус, собственост.

В този контекст Управлението на Върховния комисар на ООН по правата на човека се е утвърдило като един от световните лидери в борбата срещу дискриминацията. От своя страна, в качеството си на висш охранител на международното право в областта на човешките права, Съветът на ООН по правата на човека стимулира въвеждането на реформи в тази област в много страни по света и в рамките на системата на ООН. Още от самото начало на дейността си ООН формулира като една от водещите си цели стремежа *„отново да се утвърди вярата в основните права на човека, в достойнството и ценността на човешката личност“*, независимо от раса, пол, език или религия¹³.

„Всички хора се раждат свободни и равни по своето достойнство и права“ – гласи първото изречение от *Всеобщата декларация за*

---

¹² Още през 1948 г. *Всеобщата декларация за правата на човека* забранява всички форми на расова и друга дискриминация, а Уставът на ООН изключва напълно расовата, политическата, религиозната и другите видове дискриминационни практики в международните отношения – чл. 55, 62, 73.

¹³ Чл. 1, ал. 3 от Устава на ООН (Charter of the United Nations), 26 юни 1945 г.

правата на човека, приета от Общото събрание на ООН на 10 декември 1948 година. Този универсален принцип, станал отдавна световноизвестен, залага фундамента на международното право в областта на човешките права и свободи. Независимо от последвалите многобройни актове (международни и национални), приети на негово основание срещу дискриминационните практики, милиони хора са на ръба на оцеляване именно защото са жертви на сегрегация, дискриминация, расизъм, геноцид и крайна бедност, на нови и стари конфликти и войни.

Изминали са 70 години от приемането на *Всеобщата декларация за правата на човека*.

„Въпреки уроците на миналото – категоричен е генералният секретар на *Амнести Интернешънъл* Салил Шети в последния доклад на организацията – станахме свидетели как *идеята за човешко достойнство и равенство*, самата идея за човешко семейство, решително *бе убита* с реторика, изградена върху обвинения, страх, и ...употребена от тези, които се опитваха да дойдат на власт или да удържат властта на всяка цена“¹⁴.

---

¹⁴ **Amnesty** International Report 2016/17. *The State of the World's Human Rights*. Peter Benenson House, London, 2017, 5.

ВТОРА ЧАСТ

8

КОНСПИРАЦИЯТА НА ЛЕВСКИ

ас. д-р Боян Аспарухов

Псевдонимите, измислените имена за прикритие на комитетите на революционната организация и нейните дейци са въведени за пръв път в нашето националноосвободително движение от Апостола на свободата Васил Иванов Кунчев, наречен Левски. Нелегалният и конспиративен характер на революционната организация изисква голяма предпазливост и бдителност при изграждане на революционната мрежа в страната, за да се запазят в тайна нейните действия и се осигури безопасността на комитетските дейци. Левски осъзнава, че опасността може да дойде не само отвън, т.е. от страна на турската власт, която върви по следите на изгражданата от него вътрешна революционна организация, но и отвътре – от страна на самите членове на движението, които несъзнателно или от липса на организационен опит и недостатъчна съобразителност са можели да не запазят необходимата тайна и да станат причина за разкрития, които да застрашат сигурността на организацията. В едно от последните си писма Левски се разпорежда: „Всичките тамкашни имена да ги промените в други и моето вместо Ас. Дер. Кърджала ще познавате Ибряяма Анадоллу и подписката ми ще я дирите чрез разрязаната книга, без печата, защото печатът падна от подозрение“.

Псевдонимите не са просто техническо средство за осигуряване безопасността на комитетите. Под тяхното прикритие се осъществява почти целия организационен живот на комитетската мрежа в страната. Разкриването на псевдонимите е било много трудно поради

факта, че те не са били известни на много от комитетските дейци. Васил Левски използва в почти всички случаи само турски имена, които трудно се помнят и правят делото още по-скрито.

Тайнствеността, с която псевдонимите обвиват революционното дело създава проблеми и на съвременната наука. Първите изследователи изпитват сериозни затруднения да си изяснят някои съществени подробности в отношенията и работата на мрежата от революционни комитети, която създава Левски.

Димитър Т. Страшимиров е първият български изследовател, който успява да повдигне малко плътната завеса на конспирацията, създадена от Левски. Проследявайки почерка или някои подробности около шрифта, Страшимиров успява да разкрие от псевдонимите на Левски, както и псевдонимите на три революционни комитета. Той привежда една бележка на Левски до Сливенския комитет, в която Апостола диктува следното: „От днес нататък, вместо града ви Сливен така: Стамболлу Мехмед ефенди, Ески Зара – Едирнели Афъзаа, Лясковец – Бору Иленчинец. Под тия имена ще зимата и давате, никак на право и се с тайна поща“.

Изследователят на Левски Иван Унджиев смята, че Страшимиров греши. Според Унджиев Левски е имал само намерението да даде псевдоними на комитетите по аналогия на личните си псевдоними, чиято необходимост Апостола осъзнава впоследствие с разрастването на комитетската мрежа. Унджиев дава за пример писмото на Левски след завръщането му от Общото събрание на БРЦК в Букурещ през пролетта на 1872 г., в което Апостола съобщава: „От днес някой ден ще тръгна да обиколя сичките частни комитети и да им дам някакви тайни знакове за предпазване от всяко нещо“.

И още един пример от Унджиев – писмото на Левски до

Троянския комитет от 15 юли 1872 година:

„Вместо името да се взема и дава, ще се взема и дава под номер“.

Липсата на дата, посочва Унджиев, не дава основание на предположението, че това е началото на идеята за необходимостта от псевдоними. Другият довод, който Унджиев дава е, че те са единствените псевдоними, а други няма.

Първият известен личен псевдоним на Левски е от началото на месец февруари 1871 г.

Димитър Страшимиров в книгата си „Васил Левски. Извори“, издадена 1929 г. прилага „Азбучник на псевдонимите и непълните собствени имена“.

Псевдонимите на Васил Левски са 30 на брой. Аслан и Арслан Дервишоглу Ефенди, Аслан Дервишоглу Кърджалъ; Асланооглу Видинли, Асан ага, Афъз ага, Афъзаа, Афъз ефенди, Дервиш Мехмед Кърджалъ, Дервишоглу Аслан, Драган Мирчев; Вълчо Драгинов, Драгойчо, Драгой Стойчов, Драгомирчо, Драгойчо Иванов, Драгню Костов, Ибрияма Анадоллу, Кърджалията, Кърджалъ, Кърджалъ Мустафа Дервишооглу, Махмудая Едернели, Никола Раанелов, Тропчо, К. Ив. Марков, К.Н. Марков; Хаджи Ахмед Саръ Азис Рашидоглу, Неболлу, Чизмели Кърмъзъ, Стан Станчулеску. През 1973 г. към този списък са прибавени още някои от псевдонимите на Левски: Драгойче, Димитроолу Ованез ефенди.

Най-често Левски използва псевдонимите Аслан Дервишоглу и Аслан Дервишоглу Кърджалъ, което е превод на псевдонима му на турски език – Левски Дяконът.

Унджиев посочва, че Левски използва турски имена от съображения за сигурност. От това схващане се ръководи и при определяне на имената на комитетските организации. Български

имена Левски използва в личната си кореспонденция с чужбина. Последният псевдоним, с който се подписва е Ибряяма Анадолу. Под псевдонима Стан Станчулески Левски твърди пред съда, че влязъл за последен път в България с румънски паспорт.

Не само Левски е имал псевдоними. Ангел Кънчев, например е бил известен и под псевдонима Борил. Данаил Попов, най-сигурната връзка на Левски за чужбина е Азис Рашидоглу Стамболу.

Любен Каравелов е известен под псевдонимите Велчо Бакалов Бучукоглу, Кара Мустафа Бучукоглу и др.

Един от псевдонимите на Христо Иванов – Големия, съратник на Левски е Дели Христемаага. Димитър Общи – Селим Муратоглу. Безспорно заслугата за разкриване на псевдонимите на комитетите е отново на Д. Страшимиров.

Алилаа Селевли е псевдонимът на Централния комитет в Ловеч в рамките на мрежата на ВРО. Някои от по-старите псевдоними на комитета в града са Муратоглу и Ибрахим Мехмед.

Русенският революционен комитет първоначално води своите членове под номера, които по-късно заменя с псевдоними.

Бочукооглу е псевдоним на комитета в Етрополе, един от активните комитети в страната, ръководен от Тодор Пеев. След смъртта на Левски – Драко Дервишоглу Мехмед Кърджалъ е псевдоним на революционния комитет в Тетевен. Името се споменава в различни сметки, бележки и в писма. След смъртта на Левски псевдоним на Тетевен става името Кардам.

Едирнели Бохур Несим е псевдоним на комитета в Котел. Псевдонимът е установен от писмо на котленци от 24 юли 1872 г.

Идрине и Дрян-Кюху са псевдоними на комитета във Велико Търново.

Псевдонимите на комитетите в София – Исак Хаим, в Осиковица – Скендер Дервишоглу, в Гложене – Искендер Ефенди са разкрити в една бележка на Левски. Имената на комитетите с имената на градовете са зачеркнати и са записани с техните псевдоними.

Кючук Мехмед Търновалъ е псевдоним на комитета в Севлиево, Петко Пъров – на Трявна, Хаджи Асана Карловалъ – на Троян; Юдачооглу Селеникли – на Пазарджик; Серезли Юсеина – на Пловдив. Сюлейманоглу Дауд е псевдоним на комитета в село Голям Извор; Елез Джутов – Орхание; Рушид Хаджоолу – Правец; Хасан Касан – Видраре; Ихтяр Касап Хатем – Ботулци; Илерически – Джурово; Бекир Кедриоглу – Калугерово; Мехмед Ходжов – Скравена; Муса Кесаджи – Боженица; Дели Ибрахим – Литаково; Соломон – Лопян; Тайсол – Брусен; Асан Ефенди – Ябланица.

Списъкът с псевдонимите на тайните революционни комитети на ВРО е открит в архива на Георги Стойков, секретар на комитета в с. Голям Извор и е единственият запазен пълен списък на комитетите и техните псевдоними в един революционен окръг. В комитетската мрежа на революционното движение са се включили почти всички селища на окръга.

След залавянето на Левски през 1872 г. Централният революционен комитет е преместен от Ловеч в Търново. На 18 март, един месец след обесването на Апостола на общо събрание се решава да се променят имената на комитетите. Решението е всички турски имена на революционните комитети, дадени от Левски да се заменят с имена на владетели, царе и боляри от Първо и Второ Българско царство. Търново е преименувано на Асен, Ловеч – Иван Шишман; Орхание – Сурсувул; Тетевен – Кардам; Лясковец – Аспарух; Стара Загора – Атила; Котел – Софроний; Плевен – Любомир; Одрин –

Тръмник; Габрово – Перун; Хасково – Цоко; Видин – Методий; Лом – Амосий; Рахово – Нотов...

Пълният списък на новите псевдоними е публикуван от Никола Обретенов. Мемоаристът на епохата Захари Стоянов не е познавал псевдонимите на комитетите, дадени от Левски, известни са му само тези, дадени след събранието в Търново. Стоян Заимов, мемоарист запознат с епохата също не познава псевдонимите, дадени от Левски.

Псевдонимите на комитетите, а също така и псевдонимите на революционните дейци, и разбира се на самият Левски запазват в тайна организационния живот на освободителното движение и са една от съществените причини за успеха на великото дело. В този смисъл въвеждането на конспирацията в национално-освободителната стратегия и тактика, в партизанската война, е революция за епохата и безспорен принос на Васил Иванов Кунчев, наречен Левски.

ЗАЩО ВАСИЛ ЛЕВСКИ ПРИЕЛ ИМЕТО ИГНАТИЙ?

Арсини Колев

Научните изследвания, които хвърлят светлина върху избора на Апостола за името Игнатий, са ограничени. Такива са публикациите на Христо Темелски („Литературен форум“, бр. 37, 1998) и Иван Унджиев. Ще търся връзка между описаните факти в житието на светеца и биографията на Васил Левски.

Историята около замонашването на Левски е добре известна. През 1852 г. е поверен на своя вуйчо – йеромонах хаджи Василий, който заема длъжността на таксидиот на Хилендарския светогорски манастир в Карлово. Именно при него става послушник. През тези шест години Васил усвоява църковния ред и манастирските правила.

Според разказа на проигумена на Рилския манастир йеромонах Кирил, двата рода Кунчеви и Караиванови стигат до конфликт. Майката Гина Кунчева иска синът ѝ да се запопи, дори и невеста му избира. Но нейният брат, вуйчото на Васил, държи племенника му да се закалугери и един ден да го замести и да му е наследник.

По желаниа на йеромонах Кирил, Кунчеви и Караиванови се събират в Светогорския метох да решат бъдещето на Васил. Тъй като не достигат до споразумение, йеромонахът повиква послушника и лично го пита какво желае той – да се запопи или да се закалугери. Васил пожелава да се закалугери при условие, че още същата година вуйчо му го изпрати да учи в Русия. Йеромонах хаджи Василий, доволен от чутото, пред двата рода обещава на своя племенник, че ще бъде изпратен на обучение в Русия.

Още на следващия ден, 24 ноември 1858 г., роднини и приятели се събират в Сопотския мъжки манастир, където се извършва обредът по замонашването. Йеромонах Кирил е приемният отец на Васил в посвещаването му. Васил си избира духовното име на св. Игнатий.

Кое е по-необичайното в този ритуал?

Според църковните канони посветеното лице обикновено се кръщава с духовно име, което повтаря първата буква на светското му име. Замонашващият се може да приеме името на своя духовен наставник. В случая с Левски – на йеромонах Кирил. На трето място, съществува възможността, ако обредът се извършва на църковен празник, да се приеме името на светеца-патрон. Васил Левски приема монашеството на празника на св. Екатерина и разбираемо е да се ориентира към име на мъж-свещец.

Относно избора на Васил Левски на духовното име Игнатий съществуват различни хипотези. Етимологично името Игнатий произхожда от латинската дума за огън, със значение „огнен“. Това вероятно е причината народните вярвания да обвържат Игнатий (Игнат) с вярването, че това име предпазва човек от зли духове. Приема се също така, че означава непознат, незнаещ, нероден.

От изследователска гледна точка проф. Унджиев, например, счита, че Васил Кунчев избира за свой духовен кръстник йеромонах Кирил Рилски, за да зарадва своя вуйчо. Българският учен обаче не коментира защо Левски не приема неговото духовно име.

Други изследователи смятат, че по време на пребиваването си в Стара Загора Васил Кунчев се запознава с житието на преподобномъченик св. Игнатий Старозагорски и приема неговото име за бъдещия си духовен сан. Явно е, че в това житие, в биографичните факти се крият податки, които биха хвърлили

допълнително светлина по интересувашата ни тема с духовното име на Апостола. Това налага по-конкретно проследяване на моменти от Житието на светеца.

И така, св. Игнатий Старозагорски е мъченик от 18. в. В българската възрожденска култура от XVII–XVIII в., както е известно, неомъченичеството се превръща в образец за българина, който чрез православната си вяра осъзнава и националната си принадлежност – православният християнин е значим вече с отстояването и на българската си принадлежност.

В Житието на св. Игнатий, както е прието за този жанр, се разказва за раждането и първите години на светеца със светско име Иван, който се отличава с ученолюбивост и преданост към българщината. След като усвоява славянското слово, Иван се отправя към Рилския манастир. Тук се намира вуйчо му, който носи също името Иван.

Светецът рано остава сирак – баща му е убит от турците. Интересен момент в това житие е, че бащата също е светец-мъченик. Следователно, оказва се, че в българската култура на 18 в. по линия на неомъченичеството се оформя двойка баща и син мъченици, които генетично предават един на друг завета: отстояването на православната вяра е равнозначно на българското име. Може да се предположи, че тази връзка баща-син мъченици е оказала въздействие върху Левски за избора на име, още повече и Васил по подобие на Игнатий остава сирак и за него българското име и вярата са неотделими категории и имат свещен характер.

Друг важен момент от това житие е посочената връзка вуйчо-племенник, която също може да е повлияла върху избора на духовното име. Вуйчото на светеца – Иван Калпакчиев, от майстор

калпакчия станал разбойник. След разкайването си той постъпил като послушник в Рилския манастир и там приел името Игнатий. Със свои средства изградил постницата и църквата „Св. апостол и евангелист Лука“, като украсил стените ѝ с прекрасни стенописи, според житието.

Св. Игнатий Старозагорски приема като духовно наследство извършеното от вуйчо му. Неслучайно именно в Рилската обител той приема духовен сан и името Игнатий. Възможно е тази духовна връзка да е впечатлила Васил Кунчев – неговият вуйчо също има духовен сан. Заедно с това би могло да се предположи, че и духовният наставник на Левски – Кирил Рилски, е подкрепил решението на младия човек да приеме името на светец, който е получил своя духовен сан в Рилската обител, към която той принадлежи.

И накрая, житието съвсем накратко разказва за мъченическия подвиг на св. Игнатий: светецът е осъден на жестока смърт, защото като българин защитава правото си на свободно изповядване на вярата. В случая с житието става въпрос и за първите прояви на националното самоосъзнаване – да си българин означава да си православен и различен от поробителя.

По пътя на аналогите може да се обоснове и още една хипотеза: през Българското възраждане се оформя новият образ на закрилника на българския народ от своеволията на поробителя – хайдутина. С течение на времето, от първоначалното си значение на разбойник, хайдутинът се надарява с чертите на герой – смел, справедлив и безкомпромисен към враговете на българската вяра и българското достойнство. Народното въображение оформя тази представа за героя-хайдутин като образ на българин, готов на саможертва и бунт в името на свободното съществуване на съотечествениците си. Така всеки акт на съпротива срещу поробителите, всеки акт в защита на

българския народ се пречупва през тази народна представа за героя – мъченик, хайдутин, духовник, светска фигура. Във връзка с това може да се приеме, че Васил Кунчев, наричайки се в духовното си битие с името на св. Игнатий Старозагорски, приема и значенията на *защитник на българската вяра и българското име*. Още повече, в следващия етап от живота си Васил Левски ще развие и другите значения на героично поведение – на *хайдутина-защитник на българите, на революционера, готов за саможертва в името на свободата на отечеството си*.

Това са накратко някои от възможните обяснение за духовното име на Левски. Но каквито и хипотези да бъдат обосновавани, е ясно едно: Васил Кунчев е цялостна личност – и светското начало, и духовното начало са във вътрешно сцепление и неделимост. А в това, вероятно, се състои и магията на неговия образ за поколенията българи.

180 ГОДИНИ ОТ РАЖДАНЕТО НА ВАСИЛ ЛЕВСКИ ПРЕЗ ПОГЛЕДА НА ТЕЛЕВИЗИЯТА

Деница Мизинска

На 18 юли 1837 г. в китното подбалканско градче Карлово се ражда най-великият българин – Васил Иванов Кунчев, наречен от българите в последствие с много любов и преклонение Левски, Дякона, Апостола на свободата, а от поробителите със страх и омраза Демон (Джингиби). На 18 юли 2017 г. се навършиха 180 години от рождението му и тази годишнина беше отбелязана с много програми и инициативи в цялата страна.

В забързаното ни ежедневиe с помощта на националните и регионални телевизии всички българи станаха съпричастни с тържествата по повод рождението на Апостола. Те ни показаха как България почете раждането на човека, който е неразделна част от нашето самочувствие и символ на нашето национално достойнство.

Честванията започнаха няколко дни по-рано, когато на 14 юли 2017 г. във Военна академия „Георги Раковски“ с тържествена церемония беше осветен паметник на Васил Левски. На церемонията присъстваха президентът Румен Радев, депутати, министри, кметът на София Йорданка Фандъкова и много граждани. (БНТ и „Нова тв“ в новинарските си емисии).

На 16 юли 2017 г. в сутрешния блок „Събуди се“, чрез репортера Рада Богданова, „Нова тв“ в директно включване от фойето на Националната библиотека показва изложениe оригинал на Тефтерчето на Васил Левски, а в предаването „Комбина“ репортерът Мария Йотова разговаря с пра-племенницата на Апостола Христина Богданова, която

разказа истории за последните дни от живота му така, както се предават те в рода й.

Събитието беше отразено и в обедната емисия „По света и у нас“ на БНТ с пряко включване, където репортерът Йордан Димитров разговаря с директора на Националната библиотека доц. д-р Красимира Александрова, която показва електронното издание на тефтерчето, което го прави достъпно за всички родолюбиви или любопитни българи, независимо в коя точка на света се намират.

Следвайки хронологията на събитията на 17 юли 2017 г. БНТ излъчва репортажи от откриването на изложбата „Апостолът и неговото време през погледа на българските художници“ в градинката на Кристал и концерта на Софийската опера и балет по случай 180-годишнината от рождението на Васил Левски организиран под патронажа на президента Румен Радев. Според репортера Стоил Рошкев „Святост, героизъм, извънмерна сила – това внушават картините в изложбата. И се вижда как минувачите, някак без да искат – дори да бързат – се отклоняват от пътя си, за да се заредят от величието на Апостола на Свободата. В градинката на Кристал са изложени внушителните картини „Залавянето на Васил Левски“ на Никола Кожухаров, „Обесването на Васил Левски“ на Борис Ангелушев, портрети на Георги Данчов-Зографина и Иван Табаков“. Сред художниците, участници в изложбата е и професор Пламен Вълчев. А кулминация в програмата на концерта е рядко изпълняваната оратория-реквием „Васил Левски“ от Боян Икономов по текст на Димитър Точев. Пълният запис от събитието е излъчен по БНТ на 18 юли 2017 г. след приключване на тържествената заря в Карлово. Вечерта на 17 юли е излъчен черно-белия филм „Песните на Левски“ по сценарий на Димитър Стоянович, с режисьор – Димитър Шарков и

главен продуцент – Роберт Ковачев. Кадрите в него са дело на оператора Николай Илиев. Снимките са направени в Драгалевския и Кремиковския манастир, както и сред красивата природа на Искърското дефиле. БНТ заснема 14 от любимите песни, които Апостола е пял и ги превръща във филм. Журналистът от БНТ Даниел Спасов, който е един от авторите на филма и Милен Иванов изпълняват част от песните. Това са хайдушки, исторически, революционни и възрожденски песни, както и църковни песнопения, като част от тях са запазени в бележника на Левски. А Даниел Спасов и Милен Иванов разказват за създаването му в предаването „Още от деня“.

На 18.07.2017 г. 180-годишнината от рождението на Васил Левски беше отбелязана с различни събития в цялата страна, а кулминацията на тържествата беше вечерта в родния град на Апостола – Карлово, където имаше тържествена заря. Националните и регионалните телевизии през целия ден предаваха репортажи от всички краища на страната, но акцента в програмите беше естествено върху събитията в родния град на Левски. В репортажите им видяхме как в София от ранна утрин граждани полагат цветя пред паметника на Левски в Борисовата градина; как в Пловдив с военен ритуал и участието на доброволци в автентични униформи, в подножието на хълма „Бунарджика“ бе положен 10-метров венец на славата; как в града, носещ името на Апостола – Левски празнуват не само рождението му, но и годишнина от обявяване на населеното място за град.

Преките включвания от Карлово в този ден започнаха още в сутрешните блокове и продължиха през целия ден във всички новинарски емисии. Репортерите ни показаха тържествената света

литургия в храм „Св. Никола“, където със сведени глави и цветестотици граждани и гости на града отдадоха почит на делото на Васил Левски; литийното шествие до площад „20 април“ и отдаването на почит към майката на Апостола Гина Кунчева; посрещането на участниците в националния туристически поход „По стъпките на Васил Левски“, които тази година са рекорден брой – над 300 души; разходиха ни из родната къща на Апостола, където ученици от училище „Васил Проданов“ показаха изработения от тях календар с най-важните дати и събития от живота на Левски; направиха ни съпричастни с празничния дух и тържествената заря, на която присъстваха президентът Румен Радев, вицепрезидентът Илияна Йотова, заместник-началникът на отбраната генерал-лейтенант Пламен Атанасов.

И въпреки че националните и регионалните телевизии ни показаха как България почете раждането на човека с главно „Ч“, чийто живот е достоен пример за подражание и като такъв е неразделна част от нашето самочувствие и символ на нашето национално достойнство, техните репортажи не бяха нищо по-различно от ежедневни новини. Дори и преките им включвания от родното място на Дякона звучаха като „от мястото където събарят поредното гето или е извършено престъпление“.

Единствена БНТ в продължение на близо месец чрез различни проекти, инициативи и предавания успя да покаже, че предстои да отбележим една знаменателна годишнина. В началото на м. юли в четири последователни вечери, чрез разказите на Йордан Димитров медията ни запозна подробно със съдържанието на тефтерчето на Левски. А веднага след това в пет последователни епизода излъчи младежкия си проект „Левски в моя град“. Този проект е вдъхновен от

идеята, че всеки български град и село пазят своята история за Апостола на Свободата. В него видяхме как екипи от младежи от различни градове изследват непознати факти, документи, легенди и места, свързани с живота на Васил Левски и всичко онова, до което стигнаха. И като добавим филма „Песните на Левски“ и още ред публицистични предавания можем да кажем, че БНТ с право е наречена „обществена телевизия“.

ВАСИЛ ЛЕВСКИ – ПРИМЕР ЗА ЧОВЕШКО СЪВЪРШЕНСТВО

Жанет Тодорова

Апостолът на свободата Васил Иванов Кунчев (Васил Левски) е утвърден отдавна в народността ни съзнание като една от най-великите личности в нашата национална история. Той е образ, запечатан в мислите на всеки един българин. Вдъхновен от обич и отдаденост към България и от една кауза – да види родината си свободна, той работи със стремеж, с неизчерпаема енергия и ентузиазъм пред мечтата за „чиста и свята република“. Събрал в себе си най-светлите човешки черти, с времето славата му не помръква, защото той е олицетворение на българския дух в една върховна епоха.

Васил Левски е деец, готов да се заеме с осъществяването на подготовката на революцията. Личността му е устремена и непоколебима. Слял съдбата си със съдбата на народа, освободил се от всичко лично, Левски дълбоко осъзнава величието на делото, на което се е посветил. Работата за народа придобива смисъл и съдържание на живота му. Идеята му за нова тактика, стратегия, за създаването на тайни комитети, занимаващи се със освободителното движение са най-важни, именно за свободна България.

Идеолог на българската революция, той се бори за „демократска република“, превръща в железен закон организацията и дисциплината на работата в принцип – демократическия централизъм и подчинението на „вишегласието“. За него борбата за национално освобождение трябва да стане всенародно дело.

Левски, кръстосвайки страната непрекъснато бива излаган на куп опасности и воюва за обединението на всички патриотични сили. Активната му работа за набавяне на средства за закупуване на оръжие и подготовка на водачи във въстанието е една от целите, за да може да направи колкото се може повече българи съпричастни за освободителната кауза.

Вулканичен, последователен, Левски усеща болките и тъгата на българския народ, познава проблемите, страха, надеждите, мечтите и желанията. Родолюбието и готовността му за саможертва са естествени висши ценности, които притежава. В неговия образ не се наблюдава и частица от омраза, завист и властолюбие.

Неговия патриотизъм е неотделим от чувството му за справедливост, равенство и свобода, но патриотизмът му е неотделим и от свещената му вяра в безсмъртието на борците. Тя му дава сили, да се бори, да съзре пътя и същността на делото, по който е поел. Той е водач на народа, със съзнание за своята историческа роля. Неговия живот е посветен изцяло на задачата да отърси народа от страха, мъчението и робството. Той притежава най-добрите качества и черти на българина. Той е смел, тактичен, умен, решителен, борбен – идеал за героизъм и саможертва.

В живота на Васил Левски дългът към отечеството, отговорността пред него е най-висшата светиня, най-същностната ценност. Неговите чувства и мисли са дълбоко проникнати и подчинени на тази отговорност. Неговата революционна убеденост, необикновената му преданост и личното обаяние го правят водач, който вдъхва уважение, доверие, стимул на събеседниците си за идеята – свобода.

Пред лицето на смъртта, Левски показва онази сила на духа, която внушава на сърцето гордост. Именно тази сила е неговата най-висша ценност. Единственото му желание е свободата и цял се раздава за светото дело. Подарява дори живота си, в името на това дело. Убеден е, че дори след своята гибел ще бъде пример за народа, със своята патриотична всеотдайност, със смелостта и борбения дух, прежалил себе си в името на свободното отечеството.

В името „Левски“ се съдържа всичко скъпо и сакрално на българския народ. Делото му е символ на всичко най-възвишено, най-българско. Със своята кауза, със своя стремеж и желание за свободата на България той се превръща във най-скъпия и чист символ на народното съзнание.

Отхвърляйки робската действителност, Васил Левски дава началото на едно ново бъдеще за българският народ, вдъхвайки духовна извисеност. Със своята вяра и човешка добродетел преодолява и най-големите изпитания. Успява да подтикне народа да бъде борбен, целеустремен и да вярва в каузата за всенародното благо. Той е урок по родолюбие, той е този, пред когото се прекланяме, той е пример, който трябва да последваме.

Васил Левски не е просто полъх от страниците на историята, той е и реалността на настоящето, и предчувствието за бъдещето. Безсмъртният, великият, единственият, непоколебимият – това е Васил Левски.

ПО СТЬПКИТЕ НА АПОСТОЛА И ПОСЕЩЕНИЕТО НА САМОКОВ

Ива Джикова

В края на 1868 г. и през 1869 г., Апостолът на свободата Васил Левски прави две големи обиколки на територията на България, по време на които основава множество тайни революционни комитети, които съставляват гръбнака на Вътрешната революционна организация. Малко известен факт е, че по време на посещенията си в различни градове на поробената си родина, Левски пребивава за кратко и в Самоков. Родолюбиви българи събират през годините разкази и дребни записки, според които Васил Левски се отправя за Самоков, дни след пребиваването си в Драгалевския манастир през 1871 г. В града Апостола бил посрещнат от Иван Соколов, учител по това време, братята Никола и Иван Чолакови, Христо Зографски и монахините от метоха „Покров Пресвета Богородици“.

Д-р Георги Чолаков (син на Никола Чолаков- абаджията) описва подробно идването на Васил Левски в Самоков така: „Чичо ми Иван не беше женен и квартируваше у нас. Станало дума да приемат Дякона да преспи у нас, но ги дострашало. Баща ми се възпротивил, защото се опасявал от своя комшия Димитър Антикаров. Ето защо решили да му приготвят място за спане на тавана на нашия дюкян“. Тези думи д-р Георги Чолаков предава на Стоян Заимов, съратник на Апостола и член на Тайния централен български комитет. По-късно Заимов ги помества в своята Кратка биография на Васил Левски.

Чолакови били абаджии, имали дюкян и работилница в чаршията, а къщата им се намира на днешната улица „Захари

Хаджигюров“ (носеща името на самоковски общественик и народен представител в Учредителното събрание). Димитър Антикаров – съседът, от чието евентуално издайничество се опасявали Чолакови работел в данъчната служба, знаел турски език, обличал се изискано и се държал резервирано към съгражданите си, затова го смятали за турски шпионин.

Известно е, че Апостола избирал по-будните възрожденски български градове, в които новите общественно-икономически отношения създавали все повече предпоставки за пробуждане на национално самосъзнание. В Самоков от столетия се развивал ковашкия занаят, основоположници на който били саксонските рудари. Когато Васил Левски идва, градът вече бил прославен и като център на Самоковската художествена школа, основана от зографът Христо Димитров. Редица български зографи, произлезли от тази школа, изписвали християнските храмове из цялата страна и вече участвали в духовното издигане на българите. Затова съвсем не е случайно и идването на Левски в този град. Посещението на Апостола било свързано преди всичко със създаването на таен комитет в Самоков. За негов председател бил избран Иван Соколов. Бил избран и секретар, но името му не ни е известно. За организацията и дейността на комитета не са запазени писмени сведения, тъй като след една изненадваща акция на турските войски в Самоков, секретарят на комитета изгорил документите, а след това се самоубил.

Според сведения на уредника на историческия музей в Самоков Георги Михайлов през декември 1872 г. в Самоков пристига официална заповед от турските власти, фотографът Иван Карастоянов да замине за София, за да заснеме заловените участници в Арабаконашкия обир. Смята се, че Левски не е бил между тях, тъй

като не е заснет по това време. Известно е, че Иван Карастоянов се е познавал с Левски преди това от Белград, където баща му Анастас Карастоянов е имал фотографско ателие. То е било посещавано често от българските емигранти. Анастас Карастоянов е направил две от всички 7 запазили се до нас фотографии на Левски, които именно синът му Иван извадил от фотографските стъкла на баща си. В Самоков 19-годишният Иван пристига с фотографските си принадлежности и води курс по фотография, като е използва фирмения знак на баща си.

Тези са сведенията, които се пазят в Самоков, за пребиваването на Апостола. Днес в града има улица, носеща неговото име и паметна плоча с неговия лик, поставена на входа на Девическия манастир, където самоковци всяка години почитат паметта на Апостола.

СЪРАТНИЦИТЕ НА АПОСТОЛА

Надя Богомилова

Съратниците на Апостола са много, но за повечето не се знае почти нищо. На някои от тях се знаят имената, за други има малко подробности, а трети дори не са споменати из историческите трудове. Нека ви разкажа за саможертвата на Стоян Неделчев Табаков, Никола Крушкин-Чолака, Георги Стойчков Абаджиев и Киро Геошев. Четирима книжари дали своя живот за родината си. Обесени, защото са книжари!

На 15.11.1877 г. едновременно са обесени четирима съратници на Васил Левски. Тези герои на българското освобождение участват в развитието на революционна дейност, като разнасят със себе си книги, карти, учебни пособия и в двойното дъно на своите сандъци, тайно пренасят революционна литература и вестници. Книжарите поддържат връзка с всички учители и по-будни хора, което помага за развитието на революционната дейност на Дякона. Тяхната история е безкористната саможертва в борбата за национално освобождение.

Стоян Неделчев Табаков е роден в село Якоруда. По-късно става съдружник в търговията на своя братовчед – Никола Вардев. Заедно с Никола, около 1864–1865 година откриват на Златарската чаршия (днешната улица „Сердика“) първата книжарница в София. Единият продава в книжарницата, а другият обикаля и снабдява с просвета села и градове. Книжарницата доставя български книги и учебници на училищата в Софийско и Източна Македония. Книжарите стават членове и са много активни за Софийския революционен комитет,

основан от Васил Левски през 1870 г. През 1877 г., по подозрение за революционна дейност и съдействие на руските войски, турците правят обиск в книжарницата на Вардев и Табаков. Те откриват революционни книжа и двамата книжари са арестувани за разпространение на съставения от Вардев сборник – песнопойка с патриотични текстове „Народни песни“, сред които и забранената песен на Добри Чинтулов „Вятър ечи, Балкан стене“. За тази песнопойка книжарите са осъдени на смърт. (Никола Вардев е осъден заедно със съдружника си, но поради болест и с помощта на голям откуп, екзекуцията му е забавена. Така той доживява идването на руските войски в София. Стоян Табаков е обесен на мегдана на Капан махала.

Никола Стефанов Крушкин-Чолака е роден през 1836 г. в Бистрица. Никола Стефанов Крушкин е български просветен деец, софийски книжар и революционер, съратник на Васил Левски. Никола остава сирак от малък и постъпва като послушник в Драгалевския манастир „Св. Богородица Витошка“, където игумен е съратникът на Васил Левски, отец Геннадий Скитник. Там Никола Чолака се запознава с Левски и под прикритие на таксидиотството обикаля и спомага за основаването на Тайни революционни комитети в Софийско. Просветителската му дейност е свързана с книжарницата, която държи в София на тогавашния пазар „Куру чешме“ (днес на ъгъла на ул. „Алабин“ и бул. „Витоша“). Наред с другата литература, разпространява бунтовни и патриотични брошури.

В Дупница турците залавят бунтовна кореспонденция и разкритията стигат до софийския книжар. Никола Чолака е заловен и обесен от турците пред собствената си книжарница на 15 ноември 1877 година.

Георги Абаджията (Георги Стоицев, Георги Стойчков Абаджиев) е роден през 1848 година. Той е български националреволюционер от ВРО, куриер на Софийския революционен комитет. Служи като псалт в църквата „Св. Неделя“ и подпомага създаването на книжовната сбирка към нея. Притежава своя книжарница в хана на Кара Димитър Тахов в Драз махала (при днешния Лъвов мост). Обесен на 15.11.1877 година до дюкяна си на Канлъ река (Кървава река). Георги е най-младият от четиримата.

Киро Геошев Хранов (Киро Селянчето, Киро Кафеджи) е търговец, софийски книжар. Съратник на Васил Левски и член на Софийския революционен комитет на ВРО. Дюкянът с книжарница в София е на Конския пазар (до днешния Солни пазар). Там се събира Софийският комитет, крият се комитетските пари и се правят фалшиви паспорти. Тук на няколко пъти Киро се среща и с Левски. Участва в национално-освободителните борби. Като сподвижник на Васил Левски, пропагандира българската национална идея. Разпространява в София и околните села родолюбива литература, като например сбирката с хайдушки и патриотични текстове „Народни песни“. През 1876 г. Киро Геошев организира и финансира протестна делегация на българите от Софийско и Пернишко до руския цар за свидетелства пред царя за издевателствата на турците при потушаването на Априлското въстание.

Киро Геошев е обесен на Говежди пазар, а бесилката е точно над олтара на старата черква „Св. Спас“.

Дик де Лонли, по това време, военен кореспондент на френския вестник “Le monde illustre”, пише: „едно момче от осъдените пеело славянска патриотична песен пред бесилката“. Това е Киро Геошев,

който при екзекуцията пее песен, а песента, която пее, е „Вятър ечи, Балкан стене“.

След Освобождението в памет на обесените софийски книжари е планиран грандиозен мемориален комплекс, от който е осъществена само една част – Лъвов мост. Четирите лъва, поставени в четирите ъгъла на Лъвов мост, символизират тези български герои – софийски книжари. Имената на тези четирима книжари, както и датата 15.11.1877 г., трябва да бъдат запомнени и предавани, а всеки, преминавайки през Лъвов мост, трябва да знае борбата за свобода, на тези четири лъва. На 15.11.1877 г. до четири книгопродавници са издигнати четири бесилки. Обесени, защото са книжари. Стоян Табаков, Никола Чолака, Георги Стойчков и Киро Геошев.

ОБРАЗЪТ НА ВАСИЛ ЛЕВСКИ ВЪРХУ БЪЛГАРСКИТЕ МОНЕТИ И НАГРЪДНИТЕ ЗНАЦИ

Здравко Ковачев

Българското монетосечене датира от началото на XIII век при управлението на цар Иван Асен II, когато за първи път Българската държава. Започва да сече свои собствени монети, основно от мед и сребро. Монети са сечени от всички български владетели до средата на XIV век, до завладяването на страната от Османската империя. Последните известни образци са сечени при управлението на Иван Страцимир и Иван Шишман.

Монетосеченето в страната е възстановено веднага след Освобождението.

През 1879 г. е създадена Българска народна банка, а на следващата година Народното събрание приема Закон, с който на държавата се дава изключителното право да сече и пуска в обръщение монети. Създава се националната парична единица „лев“, разделен на сто стотинки, като е прието да се използват три вида монети – медни, сребърни и златни.

През различните периоди БНБ възлага изработката на българските монети в най-добрите монетни дворове в Европа – Русия, Великобритания, Австро-Унгария, Франция, Белгия, Германия и др.

Със създаването на Българския Монетен двор през 1952 г. започва сеченето в страната, първоначално на циркуляционни монети, а през 1965 г. са отсечени и първите възпоменателни монети.

Възпоменателните монети (наричани още юбилейни), са обикновено монети, отсичани по повод честване на определено събитие (историческа годишнина, спортни, културни и др.) на видна историческа личност.

Те обикновено се отсичат в много по-малки тиражи в сравнение с разменните монети и представляват интерес основно за колекционерите. Възпоменателните юбилейни монети, както и разменните, се отсичат от различни метали – мед, медно-никелови сплави, злато и сребро.

Българските монети са своеобразни паметници на епохата в която са сечени и са огледало на стопанското и историческото развитие на страната, съхраняващи частица от културната и историческата памет на нацията.

Първите български възпоменателни монети, естествено, са повлияни от историческата и политическа действителност в страната след 1944 г. и първите са посветени на Георги Димитров, по повод на юбилейни чествания.

Отсечена е серия от три монети, с номинал 2 и 5 и 10 лв., от високо пробно сребро и злато с проба (900/1000). Тиражите на монетите са 20 000, 10 000 и 10 000.

През следващите години започват регулярно да се сечат възпоменателни монети, посветени и на други исторически личности и събития.

През 1973 г., за първи път е отсечена монета с образа на Васил Левски, по случай 100 г. от смъртта му. Монетата е с номинал от 5 лв. Дизайна на монетата е със семпла гравюра, без особена художествена стойност. Монетата е изработена от високо пробно сребро (900/1000). На аверса е изобразен Васил Левски, а на реверса държавният герб и

надпис „Народна Република България“. На гурта има вдлъбнат надпис „Свята и чиста Република“.

През 1987 г., е отсечена още една монета посветена на Васил Левски, свързана с 150 г. от неговото рождение. Монетата е с номинал 20 лв., изработена от сребро с проба 500/1000. Монетата отново е със семпъл дизайн. На лицевата страна на монетата е изобразен Васил Левски, а на реверса – отново държавен герб и надпис „Народна Република България“. На гурта на монетата има вдлъбнат надпис „Ако спечеля, печеля за цял народ...“. Тиражът е много висок (200 000), подобаващ на инвестиционни, а не корекционни монети. Оказва се, че единствените исторически личности, които присъстват като повод за развитие на Българското монетосечене с повече от една монета, са: Васил Левски, Христо Ботев и Георги Димитров. Няма обяснение обаче, защо през юбилейната 2017 г. не беше отсечена монета с лика на Левски.

Остава надеждата, че по случай 150 г. от смъртта на Апостола през 2023 г., БНБ ще ни зарадва с подходяща юбилейна монета на Васил Левски.

Друг вид юбилейна монета е колекционерската монета с изображението на паметника на Васил Левски, която може да се намери само в град Карлово. На лицевата страна е изобразен паметника на апостола в родният му град, а на задната страна е изобразен българския герб.

Освен монетите има и други юбилейни знаци с образа на Апостола на свободата. Това са ордени, медали и значки. Един от тези медали с неговия лик принадлежи на Висшето народно военно училище.

През 60-те години училище от град Русе с патрон Левски, прави значка с неговия лик по случай 100 години от основаването си. От 1973 г. е и друга значка по повод обесването на Васил Левски. Тези ордени във връзка с установяването на републиканската форма на управление, която е свързана с 9 септември 1944 г. и проведена през 1945 г. референдум. Така Левски се превръща в символ на републиката.

В заключение: спирам се накратко върху един въпрос – издаването на юбилейни монети, негръдни знаци, свързани с Васил Левски, защото те са нагледен пример за онзи прочит, които отделните поколения осъществяват върху наследството на Апостола. Това е пътят, чрез който се разкриват и елементите от националната културна памет, те оживяват в актуални интерпретации, материализират се в съвременни символи на минали спомени и настоящо съзнание, на преоткриване делото на Левски.

ВАСИЛ ЛЕВСКИ – ГЕРОЯТ, КОЙТО НАЧЕРТА БЪДЕЩЕТО НА СВОБОДНА БЪЛГАРИЯ

Антоний Станимиров

Без съмнение остава фактът, че Георги Раковски оформя еманацията на революционно-демократичното народоосвободителното движение сред българската емиграция. В тези смутни времена политическата активност, с цел освобождаването на България е осъществявана предимно сред българската буржоазна емиграция във Влашко и Южна Русия. След разпускането на Втората българска легия в Белград и трагичния край на четата на Хаджи Димитър и Стефан Караджа през 1868 г., започнатото от Георги Раковски революционно-демократично движение сред българската емиграция добило нов размах и развитие.

В началото на това движение застанал Любен Каравелов – изтъкнат общественик и един от първите забележителни представители на българската възрожденска литература. През 1869 г. Любен Каравелов се установил в Букурещ, където започнал да издава вестник „Свобода“. Така около редакцията на вестника се събрали група от емигранти-революционери, които били последователи на идеите на идеите на Георги Раковски. Така практически се обособили две движения революционно-демократично и либерално. В края на 1869 г. в Букурещ се родил нов проект – Български революционен централен комитет начело, на който застанал Любен Каравелов. В този комитет взел участие най-забележителната личност, символ на

революционната борба и стожер на идеята за свободна и независима република – Васил Левски. (Константинов, 2002)

Васил Левски е феномен, който тогавашната обществено-политическа обстановка е създала. Саможертвата, която е проявил в името на свободата на българския народ е голяма. Организирането на тайни централни комитети из страната неведнъж са го излагало на смъртна опасност. Подвизаването му под чужди имена и псевдоними е било ежедневие за него. Ако вникнем, детайлно в генезиса на българското народоосвободително движение ще осъзнаем на каква саможертва се е подложил Васил Левски. Голяма част от съвременните българи днес възприемат Васил Левски за идол – символ на непримиримата борба за свобода. Ако направим съпоставка между онова време и сега, много малко хора биха рискували всичко заради свободата.

Същевременно мечтата на Васил Левски за чиста и свята република, в която етносите да живеят в една независима република днес е постигната. Към сегашен момент етносите в България живеят в мир. Интересен факт е, че Левски никога не е прокламирал реваншизъм, спрямо турското население в България, което доказва до каква степен е бил извисен. Самите думите му доказват това: „Всички народи в нея ще живеят под едни чисти и свети! Закони, както е дадено от Бога да живее човекът и за турчина, и за евреина и пр., каквито са всичките еднакво ще е само, ако припознаят законите равно с българина. Така ще е в наша България!... Ние не гоним турският народ, ни вярата му, а царят и неговите закони, който варварски владее, не само нас – но и самият турчин“¹.

---

¹ Писмо - дописка до Ганчо Мильов в Букурещ, 10.V.1871 г.

След обесването на Васил Левски се появяват много спекулации, които в крайна сметка са повлияли и на мисленето на днешните българи. Някои го определят като светило, други го определят като герой, но много често ставаме и свидетели на това как се поругават паметници на Апостола на свободата. Не зная що за хора са тези, които извършат подобни профански и варварски актове?! Вероятно причината е някаква субкултура или още по-страшно може би отразява ценностната и моралната деградация на нашето общество. Но в случая по-тревожното е, че от страна на институциите се мълчи и по този начин се толерира тази вандалщината. До сега няма наказани, нито глобени. В крайна сметка, ако ние продължим да се примиряваме с подобни актове, ние практически изменяме на морала и на честта си.

Трябва ясно да се разграничим от политизирането около личността на Васил Левски. Съвременната реторика и пречупването на исторически събития през съвременната политическата призма, оказват негативно влияние върху мисленето на хората. Подобни политически реторики, освен да сквернят чистите и светите идеали на Апостола не постигат нещо друго. Използването на телевизионната трибуна за прокламация на политически идеи и афиширането с делата на Апостола от страна на политически лица всява смут в обществото и предизвиква гняв и обида. Нужно е да се състави и приеме закон за защита на националната памет. Трябва да се въведат строги санкции за тези, които си позволяват да поругават паметните и да петнят идеалите на нашите национални герои, които са дали живота си, за да ни има нас.

ОБРАЗЪТ НА АПОСТОЛА НА СВОБОДАТА

Изабела Атанасова

Когато чуем изразът „най-великият българин на всички времена“ една от първите ни асоциации, която ни изниква в съзнанието е тази с името на Васил Иванов Кунчев, наричан от всички – Васил Левски. Видният български национален герой извървява несравним дълъг път, осяян с постоянни трудности и пагубни моменти, за да достигне до момента, в който бива наречен като *Апостола на свободата*.

За делата и животът на Левски биват посветени много книги, статии като и до днес продължават да се правят нови анализи и изследвания на стари записки и документи ,с цел разбиване на митове и опровергаване на факти. С времето и разкритията до този момента единствено представата за неговият образ няма как да бъде изменена, а качествата му могат да бъдат единствено идеализирани.

Едно от най-изключителните качества на видния родолюбец е как той успява да пробуди този трудно постижим порив за правда и свобода в душите на поробения народ. Апостолът посочва посоката към спасението, а народът извървява пътя до реалната си победа. Нравственото чувство и богатата духовност, които притежава го отличават от всички и оставят траен печат във времето.

Борческият нрав и героичните черти у него оказват огромно влияние върху връзката му с монашеството. Той безрезервно се впуска в мисията си да сваля тежките окови от народа като напуска пределите на манастира, но действието му не може да бъде свързано с категорично дистанциране от връзката му с Бог. Доказателство за това става канонизирането му като светец в народната памет, след

трудно извървеният път в доказване и заемане на ролята на народен водач.

През „пътят на просветлението“, който извървява, организаторът на българската национална революция, забравя напълно себе си, погълнат от идеята да пробуди националното достойнство и да предаде от своето революционно мислене и патриотично съзнание. Отдаден на хората и на идеала си, той успява да упражни впечатляващо влияние върху мисленето на народа, за да успее да ги обедини в единната цел.

Левски бива отдаден на заветната си цел също когато решава временно да се отдаде на учителското дело, продължавайки да гради бъдещите му планове. Въпреки обвиненията срещу революционна пропаганда, той успява да спечели вниманието и уважението на будни ученици със своята жизнедеятелност и отдаденост. Със своето заразно слово успява да подбуди любопитството, предавайки патриотичния дух и енергия, която показва винаги независимо образа си.

С посвещаването на душата си и разкриването своята добродетел, той служи не само за влиятелен пример и еталон на подражание, но и като мерило на човешката нравственост.

Неслучайно Васил Кунчев изгражда идеалът на морални ценности, които трябва да бъдат ценени от народа живеещ в заблуда. Посветен на целта си да отвори очите на отечеството си, отдава животът си пътувайки без граници, следвайки пътя си към осъществяването на едничката си цел. Вярвайки, че това е неговата мисия се превръща в най-висша мяра за святост с благонравието и героизмът си. С все по-голямото доближаване към мечтаната си блян,

героят за свобода се извисява духовно, а с достигането ѝ би могъл да достигне душевния мир в себе си.

Смъртта го изправя пред едно върховно изпитание на идеала и честта, за да отведе революционерът до безсмъртието и днес той да представлява един легендарен модел за подражание. За него смъртта, клеветата и страхът са непознати. А с бесилото Васил Левски изкупува греховете на робството за поколенията напред, оставил зад себе си ясни дири с деянията станали символ на активното му участие в народно-историческата съдба.

Неговата пагубна смърт остава белег на геройството и свободата на духа. До последните му минути непоклатимата му позиция остава в полза на онеправданите и поробените.

Левски успява да покаже достойно поведение за пример с държанието си при залавянето му когато бива изправен пред турският съд. Въпреки това ,че вече е знаел какво може да се случи с него за напред, той не е доносничил по никакъв начин и така не е успял да издаде никого друг. Извършените дела дават ясни примери на поколенията след него, за пътят към себеосъзнаването и за стремежът към постигането на нещо по-добро. Загива с непоклатима гордост от делата, които оставя зад себе си, а народът и до днес, остава с дълбок поклон пред тях.

ОБЩОБЪЛГАРСКИЯТ КОМИТЕТ „ВАСИЛ ЛЕВСКИ“
И ФОНДАЦИЯ „В. ЛЕВСКИ“ И ТЕХНИТЕ ДОКУМЕНТИ

(Историческа справка)

Ас. Надежда Томова

Историята на създаването на общобългарския комитет „Васил Левски“ – гражданско непартийно обществено-културно сдружение с идеална цел – и неговата дейност, така както може да бъде описана и систематизирана от прочита на архивите и документите, е характерен пример за реализация на характерни цели за гражданското общество.

По инициатива на Националния съвет на Отечествения фронт, на учени, културни и обществени дейци на 6 март 1991 г. се учредява Асоциация на градовете и селищата, свързани с живота и дейността на Васил Левски. В хода на дискусии сред учредителите по програмните цели и задачи се стига до решение за трансформиране на асоциацията в общобългарско родолюбиво обединение, обхващащо цялата страна и цялата българска общност, включително и българите зад граница. Сформиран е Инициативен комитет, който свиква учредителна конференция на 21 април 1991 г. Приет е устав, конструирани са Управителен и Контролен съвети и избран председател – проф. д.и.н. Дойно Дойнов. Седалището е установено в София, с представителство в Карлово.

Във връзка със съдебната регистрация на организация по реда на тогавашния ЗЛС и дадени указания от Софийски градски съд за изменение на устава, на 20 ноем. 1991 г. е проведена нова

учредителна конференция. Започва и организационното изграждане на местни комитети на принципа на хоризонталната структура, като първият учреден комитет е този в Карлово.

Общобългарският комитет „Васил Левски“ е самостоятелна юридическа личност за осъществяване на общественополезна дейност, пререгистриран през 2001 г. по смисъла на чл. 2 и чл. 38, ал. 1 от Закона за юридическите лица с нестопанска цел (ЗЮЛНЦ). Основна организационна единица на Общобългарския комитет „Васил Левски“ е общинския (местен, регионален) комитет. Общинските (местни, регионални) комитети „Васил Левски“ се създават на учредителни събрания по териториален принцип – по общини, при наличието на най-малко 5 кандидати за членове. Местните комитети могат на доброволни начала да се обединяват в общински комитети или направо да членуват в Общобългарския комитет.

Върховен орган на Комитета е Общото събрание. Управителен орган на Комитета е Управителният съвет. Общото събрание се провежда ежегодно. То се свиква от Управителния съвет или по искане на 1/10 от представителите на местните комитети. Управителният съвет може да свика извънредни общи събрания когато е необходимо да се вземат важни решения от компетентност на Общото събрание на Общобългарския комитет.

В Общото събрание участват делегати от общински, местни и регионални комитети, избрани по регламент, установен от Управителния съвет и от колективни и индивидуални членове на Общобългарския комитет „Васил Левски“. Управителният съвет се състои от 7 до 25 членове на Комитета. Юридически лица, които са членове на Комитета, могат да посочват за членове на Управителния съвет и лица, които не са членове на Комитета. Управителният съвет

се избира за срок до 3 години. Председателят се избира от Общото събрание и е член на Управителния съвет. Председател на Комитета от м. януари 2014 г. е Васил Василев. Управителният съвет на свое заседание избира от своя състав Изпълнително бюро („малкия“ УС) в състав от 3 до 7 члена, което осъществява ръководството на оперативната дейност между заседанията на Управителния съвет.

Настоящият устав на Общобългарския комитет „Васил Левски“ е актуализиран на общото събрание, съгласно ЗЮЛНЦ, състояло се на 14 ноември 2001 г.; приети промени – обсъдени и гласувани на общото събрание, проведено на 24 септември 2003 г.; промяна на седалището и адреса на управление на заседание на Управителния съвет (съгласно чл. 19, т. 7 от настоящия устав и чл. 31, т. 7 от ЗЮЛНЦ), проведено на 20 януари 2009 г.; приети промени в устава – обсъдени и гласувани на общото отчетно-изборно събрание, проведено на 23.01.2014 г.

Съгласно устава цел на комитета е създаването на общобългарско движение за изучаване и популяризиране живота, идеите и делото на Апостола, на неговите сподвижници, на селищата и родовете, свързали съдбата си с борбите за освобождението и обединението на българите и популяризиране идеите на Българското възраждане. За реализацията на целите са изградени многобройни общински комитети в цялата страна като средища на обществено-културна и родолюбива дейност по места и е осъществено активно сътрудничество с водещи научни, културни, държавни и обществени организации като Министерството на културата, Министерство на науката и образованието, Министерство на отбраната и Генералния щаб, общините, специализираните научни институти на БАН, НИМ, НБКМ, водещите университети в страната, училища, читалища и др. Общобългарският комитет „Васил Левски“ е обществен координатор и

двигател при осъществяването на редица национални прояви като официалното отбелязване на годишнините от рождението и гибелта на Апостола Васил Левски, годишнини, свързани с Христо Ботев, Любен Каравелов, Георги Сава Раковски, Георги Бенковски, Стефан Стамболов, на Априлското въстание, Съединението, обявяване на Независимостта на България и др.

Комитетът е сред инициаторите и съорганизаторите за възстановяване честването на Деня на народните будители – 1 ноември, провеждането на научни конференции, кръгли маси, дискусии и други инициативи в цялата страна. По-значима част от материалите са публикувани в специалните издания на комитета „Документалното наследство на Васил Левски“ I, „Българското възраждане. Идеи, личности, събития“, т. I – XIV, „Исторически и археологически доказателства за гроба на Васил Левски“, както и в поредицата юбилейни вестници по повод годишнини на различни събития и дейци, в специализирани сборници, монографии и др.

Повече информация на www.vasil-levski.bg, официален уебсайт на Общобългарския комитет „Васил Левски“.

На заседание на УС на Общобългарския комитет в Карлово през май 1991 г. е взето решение и за учредяване на паричен фонд „Васил Левски“ с отделен статут като паралелна и независима от комитета структура, която да ръководи финансовите дела, със свой собствен устав и органи на управление. За първи председател на фонда е избран Иван Миронов, президент на „Балканбанк“. Фондът функционира до 17 септември 1991 г., когато е регистриран като фондация „В. Левски“. Фондация „В. Левски“ е създадена на 17 септември 1991 г. с участието на държавни, културни, спортни и стопански структури и индивидуални учредители. Сред тях – Националният съвет на

Отечествения фронт, Министерство на културата, Министерство на отбраната, Българска академия на науките, Националният военноисторически музей, Българска офицерска легия „Раковски“, Български туристически съюз, ОС „Мати Болгария“, Федерация на българите в чужбина, Свещеническият съюз, ПФК „Левски“, СК „Левски“ и др. С приетия устав за нейната работа учредителите заявиха волята си, да работят чрез нейната дейност за утвърждаване името и делото на Васил Левски, да подпомага дейността на Общобългарския комитет и общинските комитети „Васил Левски“, да съдейства за поддържането и опазването на културните паметници, свързани с Васил Левски и особено изграждането на мемориалния комплекс към НМ „Васил Левски“ – Карлово, да подпомага научната, културната, обществената, спортната, туристическата дейност, посветена на Левски; да стимулира дейността на ученици, студенти, млади научни работници, да развива връзките с българските общности в чужбина.

Фондация „Васил Левски“ работи по пет програми: 1. Опазване, развитие и възстановяване на историческите паметници и обекти, свързани с Васил Левски и неговите сподвижници. 2. Издаване на специализирана научна и научно-популярна литература и рекламна дейност, която заема най-голямо място в дейността на фондацията. 3. Организиране на научни, културни и обществени прояви от националния исторически календар; 4. Да подпомага дейността на българските общности в чужбина от една страна, от друга страна – да запознава и световната културна общественост с политическите и идейни послания на Васил Левски. 5. Отворена програма – участие в съвместни проекти с общини, други културни институти, свързани с духовното развитие на нацията.

Фондация „Васил Левски“ намира средства за изграждане бюст-паметници на Васил Левски в САЩ, Аржентина, Молдова, Украйна, Румъния, както и в Никопол, Добрич, Джебел, Якоруда, Благоевград, Разлог, Ивайловград и Смолян, за развитието на мемориалния комплекс „Васил Левски“ в Карлово, за реконструкцията и поддържането на паметни обекти, свързани с Апостола и сподвижниците му.

В рамките на своя Устав фондацията се ръководи от Общото събрание на учредителите и съучредителите, Контролен съвет, който участва редовно в работата на Управителния съвет и осъществява своята дейност, съгласно регламента, приет в Правилника на фондацията. От учредяването до сега председатели на фондация „Васил Левски“ са били Иван Миронов, проф. Дойно Дойнов, Ванча Дойчева, д-р Стоян Джавезов. От 24 септември 2013 г. за председател на фондацията е избран проф. Иван Стоянов.

Документите са предадени необработени от главния секретар на комитета и фондацията д-р Стоян Джавезов през окт. 2006 г. Обхващат периода 1991–2003 г. Материалите са в добро физическо състояние, съхранени в 20 папки с обем 2 л.м. Взаимообвързаността между Общобългарския комитет „Васил Левски“ и фондация „В. Левски“ и общите им цели е основание техните документи да бъдат регистрирани като групов фонд „Общобългарски комитет и фондация Васил Левски“ в Централен държавен архив.

След извършената научно-техническа обработка е съставен Инв. опис № 1 с 88 а.е. за периода 1991–2003 г. с обем 1,85 л.м. Документите са подредени по приложената класификационна схема и по хронология.

ТРЕТА ЧАСТ

8

СПОМЕНЪТ ЗА ЛЕВСКИ

Емилия Цанова

Васил Иванов Кунчев (1837–1873) – човекът, поставил любовта към родината редом с тази към Бога. Дяконът, последвал будните български синове в легията на Раковски.

Левският скок, дал името на Апостола, го води към историческия скок – прозрение, че: „Дела трябва да се правят, а не думи“; „Днешният век е век на свободата“; „Без революция сме загубени во веки веков“, а неговия идеал – „Ще имаме едно знаме, на което ще пише: Свята и чиста република“ го води през времето и любовта на българина до наши дни.

Делото на Левски е изключително ценено, а самият той е дълбоко уважаван като историческа фигура. В България функционират три музея, посветени на Васил Левски – в Ловеч, Къкринското ханче и в Карлово.

Като музей е оформена и килията, в която той често е отсядал в Троянския манастир. Почти всяко по-голямо селище в страната има улица, площад или училище, носещи името на Апостола. В България неговото име носят 130 читалища, 131 училища и детски градини, 150 негови паметника, от които 19 са в чужбина.

Избран е за „най-великия българин на всички времена“ през 2007 г. във формат на Националната телевизия. За него гласуват почти 59 000 зрители.

През цялата 2017 г. България отбелязва 180-ата годишнината от рождението на Апостола: откриват се нови паметници – във Военната

академия в София, в Попово, Пещера и др. Правят се музейни експозиции с вещи на Левски, като интересът към тефтерчето му е особено голям. То отразява неговите последни две години. Обществено достойние го прави проект на Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“ със съдействието на Министерството на културата.

В цялата страна, в малки и големи селища, делото на Апостола бе почетено:

Велико Търново – Националният военен университет, носещ името на Васил Левски и община Велико Търново организират поредица прояви, сред които: заупокойна молитва, отслужена от великотърновският митрополит Григорий, военен ритуал по полагане на венци и цветя, тържествената проверка (заря).

София: Тържествен концерт в сградата на Софийската опера. В програмата е включена оратория – реквием „Васил Левски“ на Боян Икономов, с текст на Димитър Точев.

На 18 юли Националният военноисторически музей публикува за първи път на официалната си страница в интернет архива за издирване на гроба на Апостола на свободата. В него са събрани спомени и сведения за вероятното място на гроба на Левски, проучвания на различните хипотези за мястото на обесването и за гроба му, както и анализ на автентичността на данните.

Берковица: на 18 юли, факелно шествие тръгва от сградата на общината и премина по главните улици на градчето. На следващия ден пред паметника на Левски бяха наградени шестима победители в общинската викторина, в която ученици от основните и средните училища показаха своите знания за живота и делото на Васил Левски.

В града бе открита и изложба с експонати на националния музей „Васил Левски“ в Карлово.

В годината на Левски, възпоменателни чествания има и в столиците на страните, където българското национално освободително движение намира опора – Букурещ, Белград и др.

Кулминацията на тържествата е на 18 юли в родния град на Левски – Карлово. Начало на тържествата в този ден, поставя тържествена литургия и молебен. Вечерта на същия ден има тържествена митинг-заря с участие на почетен строй на представителни части на Българската армия, приет от президента и главнокомандващ на Въоръжените сили – Румен Радев.

Значимостта на делото на Васил Левски е вдъхновило множество автори от различни жанрове и сфери – спомени, документи и сборници, художествена литература и научни публикации.

ВАСИЛ ИВАНОВ КУНЧЕВ – ПЛАМЪКЪТ НА ПРЕЧИСТВАЩИЯ ОГЪН

Георги Пенев

Ще разгледаме житейският път на Васил Иванов Кунчев в периода от 1867 до 1872 г. Период, изключително показателен за несломимият дух и отделеността на Апостола.

В началото на 1867 г., Левски се отправил за Букурещ и се свързал с Раковски. По негова препоръка той бил избран за знаменосец на четата на Панайот Хитов и когато четата преминала в Сърбия, след три месеца поход в Стара планина, се установил в Белград. Малко по-късно се записал във Втората българска легия, организирана от дейците на Добродетелната дружина. Изкарал успешно всички изпити, Левски очаквал предстоящата сръбско-турска война. Но разтурянето на легията осуетило плановете за вдигане на въоръжено въстание в България. Последвал и неуспехът на Хаджи Димитър и Стефан Караджа.

Подобно на мнозина, Левски изживял с болка гибелта на Хаджи-Димитровата чета и несполуките от 1867 и 1868 г. За разлика от повечето емигрантски дейци обаче той още през пролетта на 1868 г. обмислял нови възможности за решаване на българския политически въпрос. Показателни в това отношение били неговите разсъждения, споделени в писма до Найдено Геров и Панайот Хитов, в които той търсел подкрепа за осъществяването на замислите си.

Левски осъзнавал, че неуспехите на емиграцията се дължали до голяма степен на политическата апатия вътре в страната. Почти цяло

десетилетие емигрантските дейци кроели планове за освобождение на България, организирали и изпращали чети в страната, сформирали легии и доброволчески отряди, но всички усилия отивали напразно. Основната причина за това Левски виждал в разминаването на представите на политическата емиграция за положението в страната и реалното състояние на обществените настроения в България.

Апостолът не вярвал, че чрез един или няколко въоръжени отряда ще разбуни населението и ще извоюва дълго жадуваната свобода. Провокирани от страх, недоверие или нежелание за категорично ангажиране, повечето българи оставали пасивни наблюдатели на емигрантските напъни. Левски виждал решението в целенасочената и последователна революционна агитация вътре в страната, в ангажирането под различни форми на възможно повече слоеве от възраждащото се българско общество. Затова след кратък престой в Букурещ той решил да предприеме обиколка из българските земи. През декември 1868 г. с помощта на Българското общество и лично на Димитър Ценович той заминал за Цариград и оттам преминал в България. Целта на тази обиколка била да се набере информация за реалното състояние на политическите настроения в страната. След завръщането си в Букурещ през март 1869 г., Левски пристъпил към подготовката на втората си обиколка.

Има версии, че още по време на първата обиколка Левски успял да изгради комитети в отделни селища, но сериозни потвърждения за това все още липсват.

Втората обиколка на Левски започнала на 1 май 1869 г. и завършила на 26 август. За около 4 месеца Левски преминал през редица селища из Дунавския вилает и в Южна България, срещнал се с много от своите стари познати, намерил съмишленици сред изявени

млади учители, търговци, читалищни дейци. По време на втората обиколка Левски създаде в Плевен, Ловеч, Карлово и други селища извъншността на страната и първите революционни комитети в България.

След завръщането си в Букурещ, отново се присъединил към групата на „младите“ и взел участие в изграждането на БРЦК. Безплодни спорове сред емиграцията го подтикнали за трети пореден път да напусне Румъния и през пролетта на 1870 г. да се прехвърли в България.

В рамките на малко повече от година Васил Левски успял да изгради широка нелегална комитетска мрежа, обхващаща цялата територия на страната. Начело на създадената се Вътрешна революционна организация (ВРО) стоял Ловешкият комитет, а връзката с емиграцията в Румъния се осъществявала по специално изградени конспиративни канали. Под ръководството на Левски комитетите разгърнали активна пропагандна дейност сред населението.

През 1871 г. Васил Левски разработил и проектоустав на ВРО, в който обосновал основните си възгледи за политическите борби на българския народ. Според Левски целта на революционната организация била „с една обща революция да се направи коренно преобразуване в сегашната деспотско-тиранска система и да се замени с демократска република... Да се подигне храм на истината и правата свобода и турският чорбаджилък да даде място на съгласието, братството и съвършеното равенство между всички народности.“ С тези си идеи Левски фактически наложил в българското националноосвободително движение ценностите на европейската буржоазно-демократична мисъл от XIX в. и отбелязал едно от най-

високите идейни постижения в политическото възраждане на българите.

В края на 1871 г. и БРЦК в Букурещ начело с Любен Каравелов, и Вътрешната организация начело с Левски разбрали, че за успеха на освободителното движение е нужно обединяване на усилията на комитетската организация в страната с усилията на емиграцията. Така постепенно изкристализирала идеята за провеждане на Общо събрание, което да разработи нови програмни документи и да избере единно ръководство. Събранието се организиращо в румънската столица от 29 април до 4 май 1872 г. След продължителни дискусии делегатите приели програма и устав и избрали Любен Каравелов за председател на БРЦК, а Васил Левски – за главен апостол за вътрешността на страната.

В заключение можем да кажем, че макар и кратък, периода от 1867 до 1872 г. е ярък пример за ролята на Васил Левски – Апостолът, като плам и пожар, подклаждан от желанието за силна и свободна България.

СЪДЕБНИЯТ ПРОЦЕС И ОБЕСВАНЕТО НА ВАСИЛ ЛЕВСКИ

Карин Джавелкова

Колкото и да се пише за Левски, не може да се опише решителността му, ума, твърдостта и привързаността му към делото и дейците. Винаги е пазел комитетското дело и хората му – а себе си е излагал на опасности.

След залавянето му в Къкринското ханче е отведен в Ловеч, от там го отправят във Велико Търново и накрая транспортират в София. Там го очаква специална комисия, която да разследва арестуваните по обира на хазната в Арабаконашкия проход.

Пред съда Левски се държи изключително твърдо и не издава никакви подробности около организацията, като поема цялата отговорност за дейността върху себе си. Гордо и борбено защитава делото на революцията и правото на България да бъде свободна. За съжаление не така постъпват неговите бивши съратници, които са привикани от съда.

Всички го предават, но той не трепва. На 8. януари 1873 г. съдът го изправя срещу Димитър Общи – виновен за случващото се, който също предава Апостола.

Процесът остава забулен в тайнственост, за него не се пише никъде. Осъден е на смърт 18. февруари 1873 г. и е обесен.

Неговата смърт предизвиква огромна скръб в революционните среди в България и Румъния, но и бележи началото на криза и

сътресения от които революционното движение не може никога вече да се възстанови.

Левски оставя на поколенията около 140–150 писма и прокламации, в които излага идеите си за равноправието на хората, за човешките права и свободи, идеята за демократичното управление, за общуване между народите и съвършеното равенство между тях, идеята за законността и равенството пред законите – идеи, актуални и до днес.

„Ако спечеля, печеля за цял народ – ако загубя, губя само себе си“

ИДЕЯТА „ЛЕТИЩЕ СОФИЯ“ ДА СЕ ПРЕИМЕНУВА НА „ВАСИЛ ЛЕВСКИ“

Калоян Иванов

През 2017 г. честваме 180 години от рождението на Васил Левски. По този повод в началото на година бе учреден Национален инициативен комитет за предстоящото достойно честване на 180-годишнината от рождението на Васил Левски. В комитета взимат участие министри, кметове, академици, професори, интелектуалци, духовни лица, видни общественици, висши военни, ръководители на медии, представители на различни етнически групи. За председател е избран министърът на културата в оставка Вежди Рашидов, а на първото заседание се решава за патрон на честването на Годината на Левски да бъде поканен Президентът на Република България. Комитетът излиза с предложение летището в София да бъде преименувано на „Васил Левски“ и дори да бъде записано в бъдещата концесия, че концесионерът няма да може да го промени. Така държавата ни още един път изразява почит към националния си герой. Вежди Рашидов лично задейства процедурата, като изпраща предложението до Министерството на транспорта.

Световна практика е големите летища да носят имената на бележити личности от историята на своята държава. Такива са „Джон Кенеди“ в Ню Йорк, кръстено на 35-ят президент на САЩ, считан за икона на американския либерализъм, „Шарл дьо Гол“ в Париж, национален политически лидер и военен теоретик, „Леонардо да Винчи“ в Рим, кръстено на великия италиански архитект,

изобретател, скулптор и художник, „Фредерик Шопен“ във Варшава, един от най-великите творци в историята на музиката, „Бен Гурион“ в Тел Авив, смятан за един от основоположниците на съвременен Израел, както и много други.

До 2010 г. летището се е казвало „Враждебна“, но след медийна кампания предизвикана от журналиста Петър Пунчев от в. 24 часа, БНТ и БНР, това име отпада. През годините е имало различни предложения за ново име. Националният комитет на Авиационната общественост предлага то да бъде кръстено на известния летец и авиоконструктор Асен Йорданов, който според председателя на този комитет проф. Борис Бонев е „обединяваща българите фигура и без конкуренция, защото именно с него и ний сме дали нещо на света“. Сдружение „Пазители на българщината“ пък дава предложение летището да бъде кръстено „Хан Тервел“. Други предложения били то да е „Джон Атанасов“, „Сердика“, „Тангра“, „Полк. Васил Златарев“, „Кап. Димитър Списаревски“, „Хан Аспарух“, „Дан Колов“, „Хан Кубрат“, „Св. св. Кирил и Методий“.

Да бъде преименувано на „Васил Левски“ обаче е първото предложение, което и обществеността и народните представители приемат единодушно, не само като вариант, но и като кауза. По време на откриването на изложбата „Посветена на Отечеството“ и в открития урок по родолюбие за Васил Левски провела се в Националната библиотека, министър председателят Огнян Герджиков заявява, че „София и България заслужават да имат летище на името на Апостола“. Пред близо 100 деца от различни столични училища, той изтъква, че България има много герои, революционери, давали живота си за Отечеството, но над тях блести образът на Левски, който ще бъде винаги жив, защото е пример за себеотрицание

и любов към страната си. Премиерът също приветства инициативата за летището в София и поема ангажимент да разговаря с кмета на Столична община Йорданка Фандъкова. Министъра на транспорта Ивайло Московски също възприема преименуването на „Васил Левски“ като много добра инициатива и препоръчва в бъдеще да бъдат предприети действия по осъществяването ѝ.

След проведено обществено проучване как приемат идеята, всички попитани реагират положително, което доказва че дори и 180 години след раждането си Апостола на свободата продължава делото си да бъде обединител и будител за един цял народ.

ПИСМЕНОТО НАСЛЕДСТВО НА АПОСТОЛА НА СВОБОДАТА

Николина Теофилова

Идеолог и стратег на българската национална революция, Васил Левски ще остане в българската историческа памет не само със своята патриотична всеотдайност и саможертва в името на извоюването на национална независимост, но най-вече с безсмъртието на своите прозрения.

Идеите на Левски за самостоятелност и независимост на българското национално движение, изграждат образът му на организатор и политик, чиито безспорни качества на национален водач се превръщат в пример за поколения българи. Категоричното отхвърляне на политическата опека на чуждите сили и поставянето на българското национално освободително движение на автономни и организационни начала, съставляват основната концепция на Левски за решаването на националния въпрос.

Васил Левски е роден на 6 юли 1837 г. в Карлово. В църковните регистри е записан под името Васил Иванов Кунчев, но историята ще го запомни с още много имена, две от които ще останат безсмъртни – Васил Левски и Апостола.

Макар да не е писал фундаментални изследвания върху политиката и властта, Васил Левски е достигнал до политически идеи, които са постижение в националноосвободителната и демократичната мисъл за времето си.

Той отрича „тиранството, безчовещината и самата държавна система на турското правителство на Балканския полуостров“.

Определя османската политическа система като „деспотско-тиранска“, в която господства „правото на силата“ и противоречи на съсредоточаването на трите власти (законодателна, изпълнителна и съдебна) в султана. Левски е враг на деспотството и на теократичния тип държавност. Отхвърля и абсолютната монархия. В неговата идея за независима България тя е „демократска република“. Основните политически принципи на тази „демократска република“ включват равноправие между хората, взимане на решенията по „вишегласие“ (мнозинство) и ограничаване на злоупотребата с власт. Това са принципи на функциониране на всяка действително демократична организация.

„Там, дето живее българинът, в България, Тракия и Македония, па и от каквато и да е народност да живеят в тоя наш рай, ще бъдат равноправни с българина във всичко. Ще имаме едно знаме, на което ще пише: „Свята и чиста република“. Това отбелязва Левски в дописка до в. „Свобода“ от януари 1871 г. Той иска всички хора да живеят под едни закони. Този принцип на равноправие е основен за всяка съвременна демократична държава.

Изводът е, че теоретично светлите принципи на Левски са запазени в демократичните устои на днешна България. За жалост обаче често гледаме на тях по същия начин, по който гледаме и на самия Васил Левски – като на нещо прекрасно, пред което се кланяме, но въпреки това, то е просто образ, а не действително съвременно съществуващ и постижим идеал. Допускаме грешката само да мислим и да не прилагаме, вече разкрити истини на практика. Не достигаме до единството между мисъл и дело, така характерни за Васил Левски.

Безспорно е ключовото място на Васил Левски в създаването на коренно нови стратегии и преориентацията на българската

национална революция. Много изследователи на Левски са се опитвали да създадат точна и ясна оценка на делото на Апостола и да определят неговото място в българската историческа памет, но въпросът, по който всички те са единодушни е, че именно иновационните за времето си идеи на Левски изиграват решителна роля в подготовката на българското националреволюционно движение.

Изтъкнатият историк Димитър Тодоров Страшимиров (1868–1939), посветил десетилетия на проучването и изучаването на нашето Възраждане и по-конкретно делото на Левски и пръв публикувал тефтерчето му, пише: „Джебното бележниче на Апостола... съставлява рядко изворно съкровище. Чувствителният читател ще долови в него щедро пръснати черти от интимния Левски в разговор сам със себе. Тука е наивността, душевната чистота, вдъхновението и мисълта на великия организатор. Тук имаме и неоценими указания върху дати и маршрут, върху места и хора и много други неща, които бяха неизвестни досега.“ Тази кратка характеристика, правена преди почти столетие, важи и днес.

Дигиталният образ на личният бележник на Левски се пази в Национална библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“ – хранилището на българската книжнина, където се съхраняват и почти всички, достигнали до нас, архивни документи на Апостола. Предаден е едва през 1924 г. по нареждане на Министерството на народното просвещение. Дотогава е съхраняван в Софийски народен музей в отдел: „Архив на Българското възраждане“, създаден през 1906 г.

Не са запазени официални и подробни предавателни протоколи. Единственият писмен документ е съхраняваният в БИА (Български Исторически Архив) стар инвентарен опис, в който под № II А 8025 е

вписано джобното тефтерче с непълни данни: Съдържание на документа: "Agenda" – записаното тефтерче на В. Левски; Дата: 1871; От кого е изпратено и откъде: Левски, от Българско; Вид на документа: тефтерче, 54 л.; Цена: лева, ст. – 50.

Бележникът на Левски е публикуван в сборниците: Васил Левски. Състав. Димитър Т. Страшимиров. С., 1929. 273 – 319 и Васил Левски. Документално наследство. Юбилейно издание по случай 100 години от гибелта му. Състав. Кирила Възвъзова-Каратеодорова и Николай Генчев. С., 1973. 348 с.

В тефтерчето на Левски има комитетски сметки, стихотворението „На прощаване“, началните думи на песните които е обичал – „Сал за тебе мисля, мамо...“, „Искам мамо да те видя..“, „Сбогом, моя мила...“. Има лекове за болести, за да лекува народа.

Съдържанието на бележника, макар и несистематизирано е богато и разнообразно заради вписаната в него информация от самият Левски. Отнася се най-вече за времето, когато дейността му е най-напрегната, организирането и посещаването на различните комитети из страната, провеждането на Общото събрание на БРЦК в Букурещ и др.

Писменото наследство и слово на Васил Левски се е запазило и множество писма до неговите съратници в революционната борба за Освобождението на България. Част от мислите и представите му за свободна България са изложени върху запазените пожълтели страници, оцелели в архивите на дейци на Освобождението (Панайот Хитов, Христо Иванов Големия и др.). Мислите на Васил Левски са запазени и в множество писма до създадените от него комитети на територията на българският етнос, както и в дописки публикувани в периодичният печата, издаван от българите във Влашко и Букурещ.

По този начин са се запазили мисли и фрази, превърнали се към днешното време в абсолютни величини и останали в представите на поколения българи:

„Ще имаме едно знаме, на което ще пише: „Свята и чиста република“ – (Дописка на В. Левски до в. „Свобода“, публикувана на 13.02.1871 г.);

„Близо е времето вече – българинът не ще бъде роб, а свободен“ – (до окръжния център в с. Голям извор (Тетевенско), – 12.12.1872 г.);

„Ако спечеля, печеля за цял народ – ако загубя, губя само мене си“ – (писмо на Васил Левски до Панайот Хитов, писано през март или април 1868 г.);

„Без революция сме загубени во веки веков“ – (писмо на Васил Левски до Комитета в Карлово 16.01.1872 г.);

„Дела трябва, а не думи“ – (писмо на Васил Левски до Любен Каравелов, 27.01.1872 г.).

В идеите на Левски се усеща духа на Просвещението и свободомислието на XIX век, което нарежда образа му сред великите личности на човечеството. Със своята политическа идеология, със качества си на гражданин на новия свят, с гениалността си на организатор и политик, Васил Левски изпреварва развитието на българското общество с цели десетилетия. Левски отдавна не принадлежи на България и българите, Левски е неизменна част от световната историческа сцена, от онова пространство, което отреждаме на смелостта, достойнството, пълното себеотдаване и саможертвата, в името на един светъл и хуманен идеал – чиста и свята република.

**180 ГОДИНИ ОТ РОЖДЕНИЕТО НА ВАСИЛ ЛЕВСКИ.
ПРОЕКТЪТ „180 ГОДИНИ БЕЗСМЪРТИЕ“**

Симона Велчева

Тази година честваме 180 години от раждането на Васил Левски. Той е национална гордост, революционер, който създава комитети из цялата страна с цел да освободят България от османско владичество.

Община Карлово организира проект „180 години безсмъртие“. Проектът има за цел да представи събитията около 180 годишнината от рождението на Левски. Към проекта е направен сайт, в който са качени снимки и документи свързани с живота на дякона. Освен тях са публикувани интервюта за честването на рождението на Левски и много новини свързани с името му, например – „В национален музей Васил Левски гр. Карлово, започна преглед на документални филми за апостола“, друга новина е „Откриване на бюст-паметник на Левски в гр. Попово“, както и „Президентът на България Румен Радев присъства на тържествения митинг-заря, посветен на 180-годишнина от рождението на Васил Левски“. В нея е цитирана речта на президента на България Румен Радев – „Преди 180 години, тук в Карлово, се ражда Васил Иванов Кунчев. Безправен, но непокорен, той ще извърви пътя до свободата преди другите. Заради другите.

Казват, че Историята крачи неуморимо, но понякога нейното безвремие трае векове. Нужни са хора с много кураж, които да я уловят за ръка и да я измъкнат от калта. Малцина са призвани и един от тях е Апостола сред онези, които скрояват хода на Историята. Абаджия, дякон, даскал, хъш, четник за 35 години Левски се извисява

до стратег и държавник. Приживе той вече е мит, а бесилото му се превръща в българското разпятие, предвестник на нашето възкресение... Левски мечтае дръзко, говори кратко, но всичко това го прави с непобедимо търпение и постоянство. Действа решително... От рождението на Апостола ни делят едва 180 години. Днес България е свободна държава, но мнозина я напускат, а усещането за несправедливост е масово. Защото свободата е път, който всеки от нас трябва да извърви. Да поеме отговорност за думите и делата си. Да прозре, че обръщането на времето зависи от самия него... Като онова момче от Карлово, което захвърли расото си, за да дари на своя народ, не утеха, а свобода. Като мъжът, дръзнал да предизвика цяла империя, който загуби себе си, но спечели своя облог с Историята. Спечели го „за цял народ“. Тогава нашата република ще бъде чиста и свята. Поклон пред Апостола на Българската свобода!“.

Към статията са прикачени и клипове от празника, на които може да се види и речта на кмета на град Карлово д-р Емил Кабаиванов, както и певицата Мария Колева, която изпълни една от любимите песни на Апостола – „Отдавана ли си, момне ле, калугерице“, а кулминацията на тържеството бе грандиозна заря, която възхити всички присъстващи на площад „Васил Левски“.

ОБРАЗЪТ НА ЛЕВСКИ В ЧУЖДАТА ЛИТЕРАТУРА

Светослав Димитров

Васил Иванов Кунчев е роден на 18.07.1837 г., в семейството на Иван Кунчев Иванов и Гина Василева Караиванова. Родителите му имат пет деца – Христо, Васил, Петър, Яна и Марийка. От всичките тях само Яна, най-голямата сестра, оставя наследници. Това са Начо, Тота, Гина, Мария, София, Елена, Христо Иван и Елена. Днес наследниците на Апостола – така, както показва родословното дърво – са 48.

Известно е, че Васил Кунчев учи в местното карловско училище, а малко по-късно – в школата за свещеници в гр. Стара Загора. През 1885 г. в манастира „Св. Спас“, край Сопот, приема духовен монашески сан и името Игнатий. Участва в Първата българска легия, където получава прозвището си „Левски“. През 1867 г. става знаменосец в четата на Панайот Хитов. В Белград участва във Втората българска легия на Раковски (1867–1868). Силна личност, идеолог и организатор на българската национална революция, основател на Вътрешната революционна организация (ВРО) и на Българския революционен централен комитет (БРЦК).

Въпреки младостта си, Дякона е човек, изпреварил времето си. И независимо първоначалното недоверие към неговите планове, той не се отказва от идеята за свобода и изграждането на една демократична република. С неуморим дух и непримиримо сърце той кръстосва надлъж и нашир угнетената ни и пропита с кръвта на български мъже, жени и деца родна земя, за да осъществи идеите си на практика. И освен като Левски Васил Кунчев използва и други прозвища:

Дякона, Дякончето, Апостола, Главният книжар, Тропчо, Васил Лъвски, Дервишооглу Аслан Ефенди, Асланоолу Видинли, Афъз ага, Давид Мехмед Кърджалъ, Драгойчо, Дякон Игнатий Васил Гинин, Драгойчо, Хаджи Асана, Ибрияма Анадоллу, Драган Кърджалията, различни революционни псевдоними и фалшиви имена, с които подписва документи.

Ще си позволя да се огранича с биографичните факти до тук, защото без съмнение те са добре познати на всеки един от нас. Онова, което ще се опитам да представя, макар и накратко, е представата на чужденците за Левски.

През 1877 година Иля Иванович в „Борци и мъченици за свободата на България“ – сборник с очерци из историята на българските въстания, публикуван в бр. 1 и 3 на „Северен Вестник“ Санкт Петербург – дава първата оценка за значението и делото на Левски.

На свой ред, словенският поет Антон Ашкерц обнародва в своя „Четвърти сборник стихове“, издаден в Любляна, 13 поеми-рапсодии, в които са възпети борбите на българския народ за освобождение от турско робство. Сред поемите има и посветена на Васил Левски.

За делото и живота на Апостола пише и Константин Иречек в подлистника на вестник „Марица“, в своята статия „Княжество България“. През 1890 г. арменският историк Агоп Улупян отпечатва книгата „Априлското въстание – 1876 година в Русия“, в което отделя специално внимание на Левски. По същото време анонимен автор издава брошура на арменски в Петербург озаглавена „Дяконът“. В нея се описва живота на легендарната личност Васил Левски.

След посещението си в България през 1950 година френският поет Пол Елюар разглежда родната къща на Апостола. Малко по-късно

написва сонет – „Победителите“, посветен на Лъвът на България, включен в известната „Антология на съвременната френска поезия“. Сонетът е с надслов: „Ако спечеля, печеля за цял народ, ако губя, губя само мене си...“.

В поредицата „Живота на забележителните хора“ руският писател Александър Стеколников пише романизиран биография, посветена на Васил Левски.

Дълбокото си уважение към личността на Апостола отдават и румънските творци Петру КонстантINESКУ–ЯШ, Честмар Аморт, които написват книгата „Васил Левски и революционната организация“. Левски занимава и редица историци. Полският историк Аполониум Завилски пише „Комитетите на Васил Левски“, а аржентинският историк Фарио Манон Хименес създава знаменития си труд „Апостол и пророк“. Тук Хименес определя Дякона като пророк на бъдещето и знаменосец на свободата.

Спрях се само на отделни имена от чуждестранната литература – и то най-вече на поети, защото явно е, че образът на Васил Лъвски привлича творците, посещавали нашата държава. Докосването до него, за тях е докосване до България, до духа и ценностите нашия народ. А за всички нас Левски олицетворява саможертвата в името на свободата на родината.

СЪЗДАВАНЕ НА ВЪТРЕШНА РЕВОЛЮЦИОННА ОРГАНИЗАЦИЯ

Васил Стоилов

Известно е, че със средствата, предоставени от Българското общество и читалище „Братска любов“ (структура на Млада България), на 7 декември 1868 г. Васил Левски заминава от Турну Мъгуреле с параход по Дунав, по суша и отново с параход по Черно море за Цариград, откъдето на 11 декември 1868 г. започва първата си обиколка из българските земи. Тя е с осведомителна и агитационна цел, осъществявайки я Левски се запознава с условията и възможностите за революционна дейност в българските земи.

В началото на януари 1869 г. Левски се отправя към Тракия и Северна България: преминава през Пловдив, Карлово, Сопот, Казанлък, Сливен, Велико Търново, Ловеч, Плевен и Никопол. Навсякъде разговаря със свои доверени хора и познати, за да ги спечели за делото. Обнадежден е, че в непродължителен срок може да бъде обявено въстание. На 24 февруари приключва своята обиколка и се завръща обратно в Турну Мъгуреле. До края на април подготвя новата си обиколка.

На 1 май 1869 г. започва втората обиколка на Апостола в българските земи, с изходен пункт Никопол. Новото е, че при тази своя обиколка Дяконът носи революционна прокламация и пълномощно, които получава от Иван Касабов. И двата документа удостоверяват, че Васил Левски не е случаен човек, а изразява

мнението на българската политическа организация в Румъния. Документите са подпечатани с печат „Привременното правителство на Балкана“.

По време на втората обиколка се поставя началото на изграждането на Вътрешната революционна организация (ВРО). Основна нейна структурна единица е частният революционен комитет. Първият е основан в Плевен с препоръките и помощта на Данаил Попов. Следва изграждането на частни революционни комитети в Ловеч, Троян, Карлово, Калофер, Казанлък, Пловдив, Сопот, Чирпан и др.

Втората обиколка се превръща в основание за извода, че не може въстание да бъде вдигнато толкова скоро така, както е мислил няколко месеца преди това. Оказва се, че е необходима по-голяма подготовка, която да бъде осъществена от революционни комитети, свързани организационно помежду си.

След завръщането си в румънската столица на 26 август 1869 г. Апостолът се включва активно в живота на българската емиграция. В края на 1869 г. заедно с Любен Каравелов участва в създаването на Българския революционен централен комитет (БРЦК). Стреми се да убеди емиграцията, че центърът на подготовката на предстоящото въстание трябва да се пренесе във вътрешността на българските земи, че българите трябва да разчитат на своите собствени сили, а не на външна помощ, че трябва да се скъса решително с необмислените комбинации с балканските страни или Великите сили. Емигрантските дейци съзнават необходимостта от организиране на народа, но никой няма план как да се направи. Те трудно се разделят и с традиционните си схващания за чужда помощ, за ръководене на революционното движение извън страната.

В началото на 1870 г. Левски е в Турну Мъгуреле, а от март месец – в Букурещ. Там на 9 април умира по-малкият му брат Христо. Разочарован от емиграцията, през май 1870 г. се завръща в България и продължава изграждането на комитетската мрежа. До края на 1871 г. успява да създаде гъста мрежа от революционни комитети, обединени в цялостна организация.

За столица на ВРО е обявен град Ловеч. Ловешкият частен революционен комитет е обявен централен под името „Привременно правителство в България I отд. на БРЦК“ или „БРЦК в Българско“. Създаването му е изключително важна стъпка в укрепването на вътрешната комитетска организация, осигурява организационно работата по подготовката на въстанието в страната. Ловешкият комитет подпомага поддържането на връзките с емиграцията. Васил Левски го разглежда като върховно ръководство на революционното движение с общонационални функции. Селските и градските частни революционни комитети обединяват представители на всички социални групи на българското общество.

Васил Левски, единствен от „четиримата големи“ на българската революция, достига до прозрението, че в подготовката трябва да бъдат привлечени и чорбаджиите. Техните средства са особено нужни за материалната осигуреност на предстоящото въстание. Предвижда получаване на тези средства по доброволен начин, но за тези, които отказват да подкрепят народното дело, въвежда революционен терор. За тази цел през май 1871 г. съставя образец на циркулярно „заплашително“ писмо, чрез което да се събират средства, като се изясняват целите и задачите на борбата: „В Българско няма да има цар, “а народно управление“ и всекиму своето. Всеки ще си служи по

вярата, и законно ще се съди както българинът, така и турчинът, и евреинът, и др. Свобода и чиста Република“.

Към края на 1871 г. ВРО е единствената реална сила, способна да постави на дневен ред българския национален въпрос. Комитетите започват активна работа за привличане на привърженици, за събиране на средства и закупуване на оръжие. Когато работата нараства, БРЦК изпраща през втората половина на 1871 г. двама помощници на Левски – Димитър Общи и Ангел Кънчев. На 5 март 1872 г. при проверка от турската полиция в Русе се самоубива Ангел Кънчев, а Димитър Общи все по-малко се съобразява с комитетската дисциплина и развива дейност, без да бъде съгласувана с Левски.

Авантюризмът на Общи впоследствие води до провала на революционната организация и залавянето на Левски. Приготвя устава на организацията, озаглавен „Нареда на работниците за освобождението на българският народ“ (септември 1871). Разработва го в духа на своите политически възгледи: освобождение на България от турците чрез повсеместна революция на народа и създаване на демократична република с гаранции за равенството на всички жители без значение техния етнос и религия. Малко известен факт е, че по време на революционната си обиколка из България, Васил Левски многократно е отсядал в манастир „Света Богородица Витошка“, който днес е по-известен като Драгалевския манастир. Манастирът имал основна роля в културната, учебната и революционна дейност. Отец Геннадий – игумен на Драгалевския манастир – е бил близък приятел и сътрудник на Левски и е указал голяма помощ в сформирането на революционните комитети в софийския регион.

Драгалевският манастир е едни от малкото запазени манастири, които съхраняват духа на българщината и до днес. „Подбуда.

Тиранството, безчеловечината и самата държавна система на турското правителство на Балканският полуостров. Цел. С една обща революция да се направи коренно преобразование на сегашната държавна деспотско-тиранска и да се замени с демократска република Народно управление/ на същото това място, което ся нашите прадеди със/силата на оръжието и със/своята свята кръв откупили, в което днес безчеловечно беснеят турските касаджии и еничери, и в което владей правото на силата, да се подигни храм на истинната и правата свобода и турският чорбаджилък да даде място на съгласието, братството и съвършеното равенство, между всички народности, българи, турци, евреи и пр. щат бъдат равноправни всяко отношение, било във вяра, било в народност, било в гражданско отношение, било в каквото да било, всички щат спадат под един общ закон който по вишегласието на всичките народности ще се избере.“

След направените обиколки в страната през втората половина на 1871 г. се отказва от първоначалната си идея – общото събрание на вътрешните и външните комитети да бъде организирано в България и възприема мнението на БРЦК в Букурещ то да се свика там. В началото на април 1872 г. заедно с Марин Поплуканов заминава за Влашко, където остава 80 дни. Инициатор и участник е на първото общо събрание на БРЦК в Букурещ (29 април – 4 май 1872). Левски участва и в петте заседания като представител на няколко революционни комитета от Южна България, имащ право на 3 гласа. Избран е в четиричленната комисия, заедно с Любен Каравелов, Киряк Цанков и Тодор Пеев, за съставяне на Програмата и преглеждане Устава на БРЦК. В края на юни 1872 г. напуска Букурещ и като пълномощник на БРЦК в Българско започва преустройство на Вътрешната революционна организация. В края на юли избистря

концепцията си за реорганизиране на комитетската мрежа и пристъпва към създаване на окръжни комитети на ВРО. Приема предложенията на Любен Каравелов за съвместни действия със сърбите, но настоява да се спомогне за приемането на 150–200 души във войнишкото училище в Белград. Настоява да се преведат на български военни устава, книги по фортификации и тактика.

ВАСИЛ ЛЕВСКИ. ВРО И РЕВОЛЮЦИОННИТЕ КОМИТЕТИ

Денис Миланов

Васил Иванов Кунчев, още известен като Васил Левски, също и като Дякона, Апостола на свободата, Васил Лъвский, Дякон Игнатий и много други, е български национален герой. Роден е на 18 юли 1837 г. в Карлово, в семейството на Иван Кунчев Иванов и Гина Василева Караиванова.

Той е идеолог и организатор на българската национална революция, основател на Вътрешната Революционна Организация (ВРО). Известен е и като Апостола на свободата, заради организирането и разработването на революционна мрежа за освобождаване на България от османско владичество. Пътува по страната и създава частни революционни комитети, които да подготвят обща революция. Той мечтае за чиста и свята република, в която всички да имат равни права, независимо от своята народност и вероизповедание.

Името на Васил Левски участва пряко и не пряко в много революционни организации, свързани с идеята за освобождаването от пет вековното османско владичество, като именно той самият създава Вътрешната революционна организация през 1869 година, позната и под абревиатурата ВРО. Създаването на организацията дава началото на изграждането на редица частни революционни комитети в Карлово, Калофер, Казанлък, Троян, Пловдив, Сопот, Ловеч, Чирпан, които са с ключово значение за освободителните движения и за обединяването на българският дух в цялата страна.

Левски участва активно и в живота на българската емиграция. В края на 1869 г. заедно с Любен Каравелов участва в създаването на Българския Революционен Централен Комитет (БРЦК). Той се опитва да убеди емиграцията, че подготовката на предстоящото въстание трябва да бъде пренесена във вътрешността на страната. Според Левски народа трябва да разчита само и единствено на собствените си сили а не да се уповава на балканските държави и да търси помощ у Великите сили.

Емигрантските дейци нямат план за това как да организират народа и трудно се отказват от техните идеи, които не се припокриват с тези на Дякона като това е причината той да преустанови преговорите си и да се завърне от Румъния в България. През 1870 г., вече на родна земя, Левски продължава устремено изграждането на комитетската мрежа, като до края на същата година той успява да изгради тясно свързана мрежа от революционни комитети, които създават ВРО. За столица на организация е избран град Ловеч, където е създаден един от първите частни революционни комитети, като самият той е обявен за централен комитет. Създаването му е изключително важна стъпка в укрепването на вътрешната комитетска организация. С това осигурява организационно работата си по подготовката на въстанието в страната, с други думи: комитетът има ключова роля в организацията и подготовката на предстоящото въстание. Селските и градските частни революционни комитети от своя страна обединяват в себе си представители на всички социални групи и прослойки на българското общество, каквато е и идеята на Апостола.

Васил Левски достига до прозрението, че в подготовката на въстанието трябва да вземат участие и чорбаджиите, за да може

въстанието да е добре осигурено от материална гледна точка, като желанието му и те да участват доброволно. За тези, които не участват доброволно обаче, Левски въвежда революционен терор. Той иска всеки от тях да има националното самосъзнание и волята да се освободи от робството, иска да покаже, че ако се действа единно, въстанието ще успее да постигне целите си. Комитетите започват активна работа за привличане на привърженици, за събиране на средства и закупуване на оръжие.

Към края на 1871 г., ВРО е единствената реална сила, способна да постави на дневен ред българския национален въпрос.

Ето защо образът на Васил Левски е толкова значим за българската история и за българският народ като цяло. Васил Левски е дал живота си за свободата на народа, посветил е живота си на онова, в което вярва и толкова силно желае, а именно – свободата на България. Той поставя свободата на родината си пред неговата собствена. През целият му живот той организира, сплотява, мотивира народа да се изправи срещу тиранина в лицето на Османската империя, за да покаже, че има силата и духът най-вече, да отстоява онова, което заслужава като народ – самостоятелност. Неговите революционни комитети и организации за доказателството и материализацията на тази идея за свобода.

Името на Васил Левски е символ на борба, родолюбие, воля всеотдайност към родината, към народа, той е пример за това какво всеки от нас трябва да носи в себе си за да се нарече българин, както и пример за един наистина достоен за уважение българин.

АНАЛИЗ НА РЕЗУЛТАТИТЕ

от анкетно проучване за информираността, участието и впечатлението на студенти от проведените инициативи, посветени на 180-годишнината от рождението на Апостола на българската свобода Васил Левски

Провели проучването: Арсини Колев, Надя Богомилова,
Светослав Димитров

(Под научното ръководство на доц. д-р Росица Кръстева)

I. Въведение – цели, задачи и методи на проведеното анкетно проучване

Настоящото емпирично проучване е проведено в рамките на месец ноември 2017 г. Проучването е реализирано под формата на анкета. Негова *цел* е да бъдат събрани данни относно информираността, участието и впечатлението на студенти от проведените инициативи, посветени на 180-годишнината от рождението на Апостола на свободата – Васил Левски.

Процесът на проучване се осъществи на принципа на случаен систематичен подбор. Генералната съвкупност на проучването се състои от 114 ефективно анкетиращи пълнолетни български граждани.

Задачите на анкетното проучване са ориентирани в няколко аспекта. От една страна това е поглед как всеки един от нас чества годината на Апостола, а от друга – достатъчно ли се популяризират и отразяват инициативите, проведени в чест на националния герой.

В хода на изследването са приложени следните *методи*: проучване, анализ и синтез на получената информация,

съпоставителен анализ между отделните групи изследователи, участвали в анкетното допитване.

За уточняване на психометричните характеристики на методите са приложени следните методи за статистическа обработка на данните:

- описателна статистика;
- корелационен анализ;
- факторен анализ;
- еднофакторен дисперсионен анализ.

II. Кратко резюме на въпросите от анкетата карта

Анкетната карта съдържа 8 въпроса, като три от тях са открити и пет закрити. Съвместното прилагане на открити и закрити въпроси с многовариантни отговори осигурява на анкетирания по-голяма свобода при отразяване на мнение, като той не бива ограничаван само в рамките на определени отговори. Важно за целта на анкетната карта, е че всеки от въпросите изпълнява конкретна задача, допринасяща за структуриране на анализ и определяне нивото на информираност и участие.

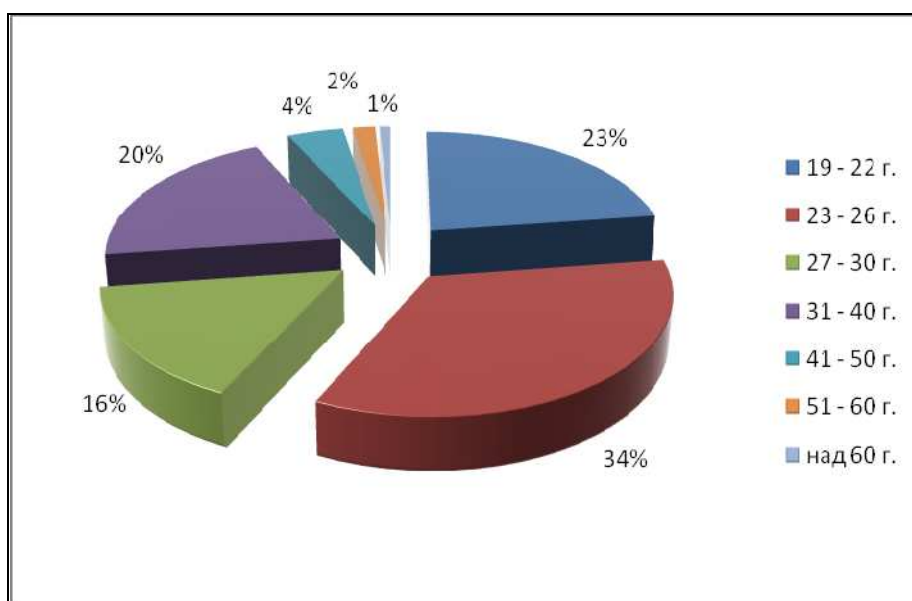
При съставяне на анкетната карта е използвана 5-степенна Ликертова скала, при която 0 е със значение „не; никак“

- 1 – „в неголяма степен“;
- 2 – „отчасти“;
- 3 – „в голяма степен“;
- 4 – „в много голяма степен“.

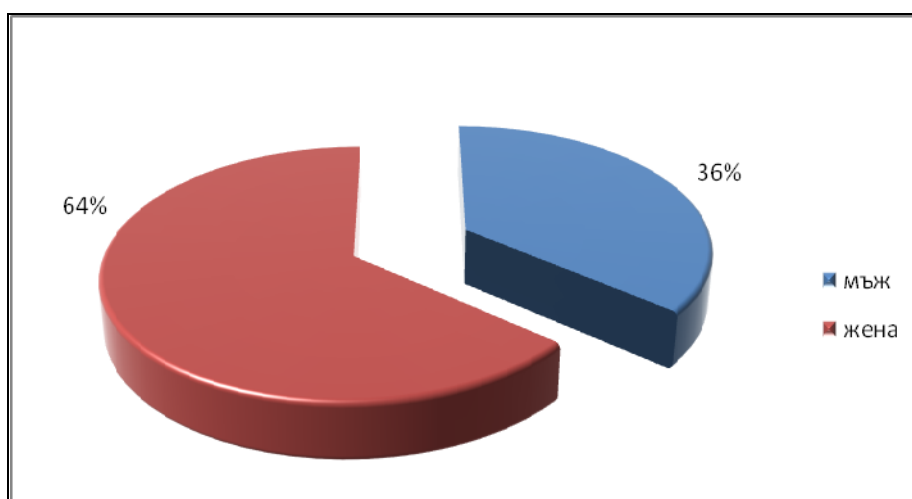
III. Целеви групи

Като целева група изследването визира главно студенти, обучаващи се в редовна и задочна форма на ОКС „бакалавър“ и ОКС „магистър“. С оглед изготвяне на съпоставителен анализ, взето е под внимание и мнението на граждани.

Разпределението на респондентите по останалите параметри на изследването е показано на следващите фигури.

Фиг. 1. Възраст на анкетираните

Фиг. 2. Пол на анкетираните

IV. Състояние на изследваните променливи

Първият въпрос от анкетната карта визира участието на респондентите в инициативи, организирани от катедра „Архивно-документално наследство и културономия“. Сред изброените инициативи са:

- ***Културономична работилница***
- ***Изложба, посветена на Васил Левски***
- ***Научна конференция в Троян***
- ***Научна работилница по културономия***
- ***Академична дискусия в университета за Васил Левски***
- ***Вътрешно-катедрени дискусии посветени на Васил Левски***

В отговор на втория въпрос от анкетната карта – „Участвахте ли в инициативи, организирани от обществени сдружения, инструкции и други“, сред отговорите на анкетиранията са:

- ***Да, инициатива на Министерство на отбраната;***
- ***Да, инициатива на Национална библиотека;***
- ***С публикация във вестник на УниБИТ „За буквите – О писменехъ“;***
- ***Да, в общественото сдружение „Брод за България“;***
- ***Да, в инициатива на ВМРО;***
- ***Да, в „180 години безсмъртие“;***
- ***Да, на официално честване и поднасяне на венци и почит пред паметника на Апостола на 19.02.2017 г.***

В отговор на третия въпрос от анкетното проучване – „Как преценявате участието си в инициативи, посветени на годишнината от рождението на Васил Левски“, статистически значима разлика в отговорите на респондентите беше отчетена във връзка с разликата във възрастта им (Вж. Таблица 1).

Таблица 1. Самооценка на участието в инициативи, посветени на годишнината от рождението на Васил Левски

Фактор (възраст)	N	M	SD	F	Sig.	Min.	Max.
19 – 22 г.	26	,81	1,2		0,00	0	4
23 – 26 г.	39	1,85	1,4			0	4
27 – 30 г.	18	1,28	1,5			0	4
31 – 40 г.	23	1,17	1,4			0	4
41 – 50 г.	5	2,0	0,0			2	2
51 – 60 г.	2	3,0	0,0			3	3
над 60 г.	1	0,0	0,0			0	0

От резултатите, представени на Таблица 1 е видно, че най-активно са участвали респондентите-студенти във възрастови групи 23–26 г. и 27–30 г. Четвъртият въпрос от анкетното проучване дава информация за нови, неизвестни до моменти факти, с които анкетираните са се запознали в годината, в която се навършват 180 години от рождението на Апостола.

15,7% от тях са научили, макар и не много нови неща; 30,4% споделят, че са научили някой неизвестни факти, а 6,1% – много нови неща.

Следващият въпрос от анкетното проучване визира източниците (освен посещение и участие в организирани инициативи), които са използвали респондентите за придобиване на нови знания.

Сред най-често посочените отговори са: книги – 24,6%; статии – 24,6%; телевизионни предавания – 14,9%.

Показателен за интереса към участие в бъдеще в подобни инициативи е корелационният анализ между споделените от анкетираните мнения в отговор на първия и предпоследния въпрос от анкетната карта (Вж. Таблица 2). Приложеният при обработката на анкетните данни метод е корелационен анализ. Резултатите показват значителен коефициент на корелация между двете твърдения: $r = ,469$. От представените данни може да се твърди, че участието в инициативи, посветени на годишнината от рождението на Апостола провокира желание за участие в нови подобни инициативи. Този факт може да послужи като добра основа при организирането на подобни инициативи, посветени на бележите българи – революционери, будители, общественици.

Таблица 2. Взаимовръзки и влияния между желанието за участие в други подобни инициативи и самооценката от досегашното участие

		Желание за участие в други подобни инициативи	Самооценка на участието в инициативи, посветени на годишнината от рождението на Васил Левски
Желание за участие в други подобни инициативи	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	1 114	,469** ,000 114
Самооценка на участието в инициативи, посветени на годишнината от рождението на Васил Левски	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	,469** ,000 114	1 114

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

V. Резюме и обобщение на резултатите

Извънаудиторните дейности, свързани с практическото обучение на студентите, подпомагат цялостния образователен процес. Резултатите от проведеното проучване сред студентите показват, че участието им в инициативи по повод годишнината от рождението на Васил Левски е високо оценено, въпреки че участието на студентите не е било масово. От отговорите става ясно, че студентите проявяват интерес и биха участвали в подобни инициативи и в бъдеще, стига те да бъдат предварително огласени.

ПРИЛОЖЕНИЯ

8

АНКЕТНА КАРТА

Уважаема госпожо/ уважаеми господине,

Обръщаме се към Вас с покана да споделите информация и да участвате в анкетно проучване на тема „180-та годишнина от рождението на Васил Левски“.

Целта на анкетното проучване е да се акумулират данни за анализ относно информираността, участието и впечатлението на гражданите от проведените инициативи, посветени на годишнината от рождението на Апостола. Изследването се осъществява във връзка с реализиране на проектна инициатива по Наредбата на МОН на тема „Културна памет и национална идентичност. Документи, архивно и книжовно наследство“, по професионално направление 3.5 Обществени комуникации и информационни науки и съобразно НИП 2017-05 с ръководител проф. дфн Ваня Добрева и научен екип от Университета по библиотекознание и информационни технологии, гр. София.

Анкетното проучване е анонимно.

За всички възникнали въпроси по време на попълването на анкетната карта, моля обръщайте се към г-н Арсени Колев или г-н Светослав Димитров и г-ца Надя Богомилова.

Благодарим за отзивчивостта!

1. Участвахте ли в инициативи, организирани от катедра „Архивно-документално наследство и културономия“, посветени на годишнината от рождението на Апостола? Ако отговорът е положителен, моля, посочете в кои.

.....
.....

2. Участвахте ли в инициативи, организирани от обществени сдружения, институции и др. организации по повод годишнината от рождението на Апостола? Ако отговорът е положителен, моля, посочете в кои.

.....
.....

**3. Как преценявате участието си в следните инициативи:
(четения, посветени на Васил Левски, организирани на
събития, посещение на лектории)**

- Много активно
- Активно
- Нито активно, нито пасивно
- По-скоро не проявих особена активност
- Не участвах

**4. Получихте ли нова, неизвестна за Вас информация,
свързана с Апостола на свободата?**

- Да, научих много нови неща
- Да, научих някой неизвестни за мен факти
- Да, макар и не много
- Почти нищо ново не научих
- Нищо ново не научих

**5. Използвахте ли други източници за придобиване на
нови знания за Васил Левски? Ако отговорът е положителен,
моля, посочете какви.**

- книги
- статии
- филми
- телевизионни предавания
- радиопредавания
- други (моля, посочете).....

**6. Според Вас, отдава ли обществото ни подобаваща
почит към националния ни герой?**

- Да, във висока степен
- Да
- И да, и не
- Недостатъчно
- Не

7. Бихте ли участвал/а отново в други подобни инициативи?

- Да, с голямо желание
- Да
- Не съм сигурен/ сигурна
- Може би в някой от тях
- Не

8. Символ на какво е за Вас Васил Левски?

.....
.....
.....
.....

Демографска характеристика

Вие сте:

- Студент в ОКС „бакалавър“:
- Първи курс
- Втори курс
- Трети курс
- Четвърти курс
- Студент в ОКС „магистър“
- Работещ
- Безработен
- Пенсионер

Вашата възраст е:

- 19 – 22 години
- 23 – 26 години
- 27 – 30 години
- 31 – 40 години
- 41 – 50 години
- 51 – 60 години
- Над 60 години

Най-високата образователна степен, която сте придобил/а е:

- Основно образование
- Средно образование
- Студент / студентка съм
- ОКС „професионален бакалавър“ / полувисше образование
- ОКС „бакалавър“
- ОКС „магистър“
- ОНС „доктор“

Вашият пол е:

- жена
- мъж

БЛАГОДАРИМ ВИ ЗА СПОДЕЛЕНОТО МНЕНИЕ!

**РАБОТА НА ТЕРЕН В ТРОЯН И КАРЛОВО ПО ПРОЕКТ
„КУЛТУРНА ПАМЕТ И НАЦИОНАЛНА ИДЕНТИЧНОСТ.
ДОКУМЕНТИ, АРХИВНИ И КНИЖОВНО НАСЛЕДСТВО“
ДОГОВОР № НИП – 2017 – 05**

Част от екипа на теренно проучване в гр. Карлово

Пред паметника на радетелите Евлоги и Христо Георгиеви

Приветствено слово на Проф. дфн Иванка Янкова при откриването на едnodневната младежка научна конференция „Докосване до Левски. Памет и съвременни интерпретации“, гр. Троян, Троянски манастир.

Моменти от конференцията

*Преподаватели, студенти и докторанти засадиха дървета
в Гората на Апостола*

*По време на научения семинар, проведен в Националния музей „Васил Левски“
посветен на живота и делото на Апостола.*

Проф. д.ик.н. Евгений Сачев, Дора Чаушева, директор на Националния музей „Васил Левски“, д-р Пламен Славов и други участници по време на конференцията

По време на научения семинар, проведен в Националния музей „Васил Левски“ посветен на живота и делото на Апостола.

ЗА АВТОРИТЕ

Проф. д-р Ваня Добрева е изследовател на българската култура и литература. Професор на УниБИТ, доктор на филологическите науки. Автор е на монографиите „Технология на историческата драма (Войников – Друмев – Вазов)“ (1997), „Възрожденска историческа драма“ (сборник – съставителство и научна студия, 1997); „Българската възрожденска комедия. Типология и архитектоника“ (2011), „Прочити и наследства. Из възрожденската книжнина“ (2015). Научните ѝ интереси са свързани с проучване и осветляване на въпроси от възрожденската литература и култура, на историческата драматургия и комедия.

Имейл: v.dobрева@unibit.bg

Доц. д-р Петър Пейков е роден в гр. Хасково. Доктор по история. Завършва специалност „История“ във Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“. Защитава дисертация в областта на архивистиката в Московския държавен историко-архивен институт. Работи дълги години в системата на държавните архиви и е Отговорен редактор на сп. „Архивен преглед“. Член е на редколегията на „Вестник РГГУ“ на Руския държавен хуманитарен университет и на Съюза на българските журналисти.

Имейл: ppeikov@abv.bg

Проф. д.ик.н. Евгений Сачев е роден в гр. Червен Бряг. Завършва ВНВУ „Васил Левски“ – Велико Търново, СУ „Св. Климент Охридски“ и Университета по национално и световно стопанство. Доцент е по социокомуникативна музеология, магистър по история, философия и икономика, доктор по социология и доктор на икономическите науки. Повече от 30 години работи в сферата на културното и историческото наследство. Ръководител е на катедра „Архивно-документално наследство и културономия“ в Университета по библиотекознание и информационни технологии.

Имейл: *e.sachev@unibit.bg*

Доц. д-р Боряна Бужашка е доктор по история. Член е на управителния съвет на фондация „Николай Добрев“, на управителния съвет на Академията за лидерство, на Центъра за преодоляване на етническите конфликти, на Българската асоциация за военна история към Министерство на отбраната и на редакцията на енциклопедия „Тракия“. Автор е на монографията „Източнотракийският въпрос в българо-турските дипломатически отношения 1913–2017 г.“ (2017) и на каталог-исторически справочник „Корени във времето. Българските места в Османската империя и Република Турция“ (2017).

Имейл: *b.buzhashka@unibit.bg*

Проф. д-р Мариела Модева е родена в гр. София. От 2008 г. е доктор по наукознание. Придобива ОКС „магистър“ по „Културология“ в СУ „Св. Климент Охридски“. От 2017 г. е професор на Университета по библиотекознание и информационни технологии. Член е на Съюза на учените в България и на Международния научен комитет по туризъм

на ICOMOS International. Преподавател е в катедра „Библиотечен мениджмънт“ на Факултета по библиотекознание и културно наследство в УниБИТ.

Имейл: m.modeva@unibit.bg

Ас. Соня Спасова е родена в гр. София. През 2009 г. завършва ОКС „бакалавър“, специалност „Информационни фондове на културно-историческото наследство“ в Специализираното висше училище по библиотекознание и информационни технологии (от 2010 г. УниБИТ). Защищава успешно магистърска теза по програма „Защита на културно-историческото наследство в Република България“ в Университета по библиотекознание и информационни технологии. Докторант е към катедра „Архивно-документално наследство и културнономия“ в докторска програма „Организация и управление извън сферата на материалното производство“ в същия университет.

Имейл: s.spasova@unibit.bg

Павел Цветанков е роден в гр. Панагюрище. Завършва Национална музикална академия „Проф. Панчо Владигеров“, вокален факултет. Докторант е в Университета по библиотекознание и информационни технологии по програма „Културно-историческо наследство в съвременна информационна среда“. Магистър е по програма „Защита на културно-историческото наследство в Република България“. Автор и продуцент е на първия музикален арт проект в България „Живот – част първа“ – ИНТЕРФРАКТ.

Имейл: tvetankov@hotmail.com

Цветелина Накова е родена в гр. София. Придобива ОКС „бакалавър“, специалност „Библиотечно-информационен мениджмънт“ и ОКС „магистър“, магистърска програма „Мениджмънт на документи и архиви“, в Университета по библиотекознание и информационни технологии. Към момента е докторант (редовна форма на обучение) в същия университет.

Имейл: *armira_88@abv.bg*

Ас. д-р Доротея Валентинова е доктор по история, магистър по право, редовен асистент в катедра „Архивно-документално наследство и културно наследство“ към Факултета по библиотекознание и културно наследство в Университета по библиотекознание и информационни технологии. Завършва НГДЕК „Св. Константин-Кирил Философ“ и СУ „Св. Климент Охридски“, където защитава доктората си „Концепциите за справедливост (iustitia) и равенство (aequitas), и понятието „корупция“ (corruptio) в римското право (IV в. пр. н.е. – VI в.)“.

Имейл: *valentinova.dea@gmail.com*

Ас. д-р Боян Аспарухов е роден в гр. София. През 2004 г. придобива образователна квалификационна степен „бакалавър“ в специалност „История“ в СУ „Св. Климент Охридски“. Специализира средновековна история на Балканите и Византия. През 2014 г. завършва успешно магистърска програма във Военна академия „Г.С. Раковски“, специалност „Национална сигурност и отбрана“. Към момента е доктор по културно наследство.

Имейл: *b.asparuhov@unibit.bg*

Арсини Колев е роден в гр. София. Придобива ОКС „бакалавър“ в Университета по библиотекознание и информационни технологии, специалност „Архивистика и документалистика“. Понастоящем следва магистратура, специалност „Защита на културно-историческото наследство на Република България“, в същия университет.

Имейл: asko_460@abv.bg

Деница Мизинска е студент в бакалавърска програма, специалност „Архивистика и документалистика“ към катедра „Архивно-документално наследство и културно наследство“ на Факултета по библиотекознание и културно наследство в Университета по библиотекознание и информационни технологии.

Имейл: denitsa.1983@abv.bg

Жанет Тодорова е родена в гр. София. Студент е в бакалавърска програма, специалност „Архивистика и документалистика“ към катедра „Архивно-документално наследство и културно наследство“ на Факултета по библиотекознание и културно наследство в Университета по библиотекознание и информационни технологии.

Имейл: todorova94@abv.bg

Ива Джикова е родена в гр. София. Завършва Професионална гимназия по туризъм. Студент е в Университета по библиотекознание и информационни технологии, специалност „Архивистика и документалистика“.

Имейл: iva.djikova@abv.bg

Надя Богомилова е родена в гр. София. През 2017 г. придобива ОКС „бакалавър“, специалност „Архивистика и документалистика“ в катедра „Архивно-документално наследство и културономия“ към Университета по библиотекознание и информационни технологии. Към момента е студент в ОКС „магистър“, специалност „Защита на КИН в Република България“ в същия университет.

Имейл: bogomilowa@abv.bg

Здравко Ковачев е роден в гр. Бургас. Към настоящия момент е задочен докторант в докторска програма „Културно-историческо наследство в съвременна информационна среда“, катедра по „Архивно-документално наследство и културономия“ в Университета по библиотекознание и информационни технологии.

Имейл: zkovachev92@abv.bg

Антоний Станимиров е роден в гр. София. През 2017 г. придобива ОКС „бакалавър“, специалност „Архивистика и документалистика“ към катедра „Архивно-документално наследство и културономия“. Студент е в Университета по библиотекознание и информационни технологии, ОКС „магистър“, специалност „Защита на КИН в Република България“.

Имейл: toni_stanimirov@abv.bg

Изабела Атанасова е родена в гр. София. Придобива ОКС „бакалавър“ в Университет по библиотекознание и информационни технологии, специалност „Архивистика и документалистика“. Понастоящем следва магистратура, специалност „Защита на културно-историческото наследство на Република България“ в същия университет.

Имейл : atanasova_s@abv.bg

Ас. Надежда Томова е родена в гр. София. Степени във висшето образование: бакалавър, специалност „Библиотечно-информационен мениджмънт, магистър, специалност „Защита на културно-историческото наследство на Република България“. Към момента е асистент и докторант в докторска програма „Културно-историческото наследство в съвременна информационна среда“.

Имейл : n.tomova@unibit.bg

Емилия Цанова през 2017 г. придобива бакалавърска степен в Университета по библиотекознание и информационни технологии, специалност „Архивистика и документалистика“, към катедра „Архивно-документално наследство и културономия“. Същата година е приет в магистърска програма, специалност „Защита на културно-историческото наследство в Република България“.

Имейл: 92-adr@unibit.bg

Георги Пенев е роден в гр. София. През 2017 г. придобива бакалавърска степен по „Архивистика и документалистика“ към катедра „Архивно-документално наследство и културономия“ в

Университета по библиотекознание и информационни технологии.
Към настоящия момент следва магистратура, специалност „Защита на културно-историческото наследство в Република България”

Имейл: 30-adr@unibit.bg

Карин Джавелкова е родена в гр. София. Завършва средно образование, специалност „Технологичен туризъм“. През 2017 г. придобива бакалавърска степен по „Архивистика и документалистика“ в катедра „Архивно и документално наследство и културнономия“ към Университета по библиотекознание и информационни технологии. В момента е студент в магистърска програма, специалност „Защита на културно-историческото наследство в Република България“, към същия университет.

Имейл: k.v.djavelkova@abv.bg

Калоян Иванов е роден през 1974 г. в гр. София. Завършва 97 СОУ „Братя Миладинови“ – София. Работи като супервайзър на „Летище София“. Студент е в Университета по библиотекознание и информационни технологии, ОКС „бакалавър“, специалност „Архивистика и документалистика“, към катедра „Архивно-документално наследство и културнономия“. Интересува се от културно-историческото и документалното наследство на България, както и от опазването му.

Имейл: kalloyan@abv.bg

Николина Теофилова е родена в гр. София. Студент е в 4 курс, специалност „Архивистика и документалистика“ към катедра „Архивно-документално наследство и културно наследство“ на Факултета по библиотекознание и културно наследство в Университета по библиотекознание и информационни технологии.

Имейл: nin4eto83@abv.bg

Симона Велчева през 2017 г. придобива бакалавърска степен в Университета по библиотекознание и информационни технологии, специалност „Архивистика и документалистика“, към катедра „Архивно-документално наследство и културно наследство“. През същата година записва магистратура, специалност „Защита на културно-историческото наследство в Република България“.

Имейл: monshii@abv.bg

Светослав Димитров през 2017 г. придобива бакалавърска степен в Университета по библиотекознание и информационни технологии, специалност „Архивистика и документалистика“, към катедра „Архивно-документално наследство и културно наследство“. През 2017 г. записва магистратура към същия университет, специалност „Защита на културно-историческото наследство в Република България“.

Имейл: svetoslav_nd@abv.bg

Васил Стоилов през 2017 г. придобива бакалавърска степен в Университета по библиотекознание и информационни технологии, специалност „Архивистика и документалистика“, към катедра

„Архивно-документално наследство и културономия“. През 2017 г. записва магистратура към същия университет, в специалност „Защита на културно-историческото наследство в Република България“.

Имейл: vasko_ns@abv.bg

Денис Миланов е студент в бакалавърска програма, специалност „Архивистика и документалистика“ към катедра „Архивно-документално наследство и културономия“ на Факултета по библиотекознание и културно наследство в Университета по библиотекознание и информационни технологии.